

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет міжнародних відносин, політології та соціології

(повне найменування факультету)

Кафедра міжнародних відносин

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Проксі-війни Ірану на Близькому та Середньому Сході після Арабської весни»

(тема кваліфікаційної роботи українською мовою)

«Iran's Proxy-Wars in the Middle East after the Arab Spring»

(тема кваліфікаційної роботи англійською мовою)

Виконав(ла): здобувач(ка) денної форми навчання спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

(код, назва спеціальності)

Освітня програма Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

(назва)

Мартинюк Крістіна Ігорівна

(прізвище, ім'я, по-батькові здобувача)

Керівник к. політ. н., доц. Захарченко А.М.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали) (підпис)

Рецензент к. політ. н., доц. Вакарчук К.В.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри

№ ____ від ____ ____ 20__ р.

Завідувачка кафедри

(підпис)

Ольга БРУСИЛОВСЬКА

(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 5
протокол № ____ від ____ ____ 20__ р.

Оцінка ____ / ____ / ____
(за національного шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

(підпис)

Віктор ГЛЕБОВ

(прізвище, ім'я)

Одеса 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження.....	7
Розділ 2. Проксі-стратегія Ірану на Близькому Сході.....	26
2.1. Ідеологічні та геополітичні передумови формування проксі-стратегії Ірану.....	26
2.2. Інституціоналізація проксі-стратегії ІРІ: механізми формування та функціонування іранської проксі-мережі.....	30
2.3. Вплив іранської проксі-стратегії на баланс сил у регіоні.....	37
Розділ 3. Проксі-війна Ірану проти Саудівської Аравії на прикладі єменського конфлікту.....	43
3.1. Комплексні фактори суперництва між Іраном та Саудівською Аравією в контексті «Арабської весни».....	43
3.2. Єменський конфлікт як елемент ірано-саудівського проксі-протистояння.....	47
3.3. Наслідки втручання Ірану в єменський конфлікт та його вплив на регіональну стабільність.....	57
Розділ 4. Проксі-війна у системі ірано-ізраїльського протистояння.....	63
4.1. Ірано-ізраїльський конфлікт в контексті регіональної безпеки.....	63
4.2. Роль проксі-груп у реалізації іранської політики проти Ізраїлю.....	68
4.3. Вплив ірано-ізраїльського протистояння на архітектуру безпеки Близького Сходу.....	74
Висновки.....	81
Список посилань.....	84
Додатки.....	105

ВСТУП

Тема цієї магістерської роботи присвячена аналізу проксі-війн Ірану на Близькому Сході після «Арабської весни». Стратегія проксі-війн відіграє ключову роль у зовнішній політиці ІРІ, дозволяючи країні реалізовувати свої інтереси через послаблення своїх супротивників без прямого військового втручання, що суттєво впливає на баланс сил у регіоні. Події 2023 року, зокрема ескалація конфлікту між ХАМАС та Ізраїлем, підтверджують, що проксі-війни залишаються дієвим інструментом Тегерану. Аналіз цих процесів дає можливість зрозуміти механізми впливу Ірану та оцінити їхні наслідки для регіональної і глобальної безпеки. *Наукове значення* цієї роботи полягає у розкритті здатності іранської проксі-стратегії адаптуватися до мінливого регіонального середовища на тлі загального послаблення «Осі опору». Дослідження також робить внесок у розуміння ступеня залежності хуситів та ХАМАС від Ірану, що сприяє більш об'єктивній оцінці ефективності регіональних угод, зокрема між КСА та ІРІ. *Практичне значення* цієї роботи полягає у вивченні досвіду Ірану у застосуванні проксі-сил, що дає змогу глибше дослідити методи, які використовують держави для організації та підтримки таких угруповань. Ці знання сприяють розробці стратегій протидії гібридним загрозам, які залишаються вкрай актуальними в умовах тривалої повномасштабної збройної агресії Росії проти України.

Тип дослідження. Дослідження відноситься до емпіричної традиції, оскільки спрямоване на виявлення впливу однієї змінної на іншу. Незалежною змінною є *проксі-війни Ірану на Близькому Сході*. Залежною змінною – *регіональна система Близького Сходу*, що відзначається динамічним конфліктним середовищем. Зважаючи на те, що ця конфігурація змін демонструє вплив проксі-війн на геополітичні процеси в регіоні, її можна характеризувати як структурну.

Дослідницьке питання. З огляду на тему представленої роботи *дослідницьке питання* сформульоване наступним чином: *як проксі-війни ІРІ*

проти КСА та Ізраїлю змінюють баланс сил на Близькому Сході? Вибір окресленого питання обумовлений стратегічним значенням відносин між ІРІ, КСА та Ізраїлем, адже саме ця конфігурація визначає динаміку безпеки та політичних процесів у регіоні.

Метою даної роботи є дослідження специфіки іранських проксі-війн у контексті конфліктів із Саудівською Аравією та Ізраїлем, а також їхнього впливу на регіональний баланс сил на Близькому Сході. Відповідно до мети магістерської роботи були сформовані наступні **завдання**:

- 1) побудувати теоретичні рамки дослідження концепцій проксі-війни за допомогою неореалістичного підходу;
- 2) проаналізувати сутність та особливості іранської стратегії застосування мережі проксі-угруповань;
- 3) визначити роль іранської підтримки хуситів у Ємені у формуванні регіональної розстановки сил в умовах суперництва із Саудівською Аравією.
- 4) дослідити вплив іранської підтримки «Хизбалли» та палестинських груп у контексті протистояння з Ізраїлем на динаміку безпеки на Близькому Сході.

Відповідно до зазначеної вище теми, *об'єктом* даного дослідження є *регіональна система Близького Сходу*. Натомість *предметом* виступають *проксі-війни Ірану на Близькому Сході після «Арабської весни»*.

Гіпотези дослідження:

- 1: Проксі-війни Ірану суттєво підвищують рівень напруженості після «Арабської весни», ведучи до посилення конфліктів та загострення протистоянь, що, своєю чергою, впливає на баланс сил у регіоні.
- 2: Проксі-війни Ірану дозволяють йому запобігати відкритим військовим конфліктам, що значно зменшує нестабільність на Близькому Сході.

Хронологічні рамки. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 2011 року до сьогодення. Нижня хронологічна рамка зумовлена початком народних протестів під час «Арабської весни» в державах Близького Сходу. Ці події стали відправною точкою для структурних змін в

регіоні, які відкрили Ірану нові можливості для реалізації його зовнішньополітичних інтересів через використання стратегії проксі-війн. Верхня хронологічна рамка сягає сучасного етапу розвитку проблеми.

Методи дослідження. В рамках даної роботи обрано змішані методи. Основним методом є *кейс-стаді*, який демонструє підходи Ірану у взаємодії із Саудівською Аравією та Ізраїлем у стратегії проксі-війн. Він дозволяє точніше визначити кореляцію відносин Ірану з конкретними державами та виявити закономірності його проксі-стратегії. Як додатковий метод збору матеріалу використано також *архівно-документальний метод*, що передбачає аналіз різноманітних першоджерел, зокрема промов та політичних заяв іранських лідерів, а також вторинних ресурсів, насамперед новинних статей та аналітичних звітів, які розкривають зовнішньополітичну діяльність Ірану в регіоні. У дослідженні застосовано також *історичний метод*, що дає змогу простежити еволюцію використання ІРІ проксі-війн. В якості перевірки кількісних показників для вивчення кореляції ступеня підтримки Іраном різних проксі-груп та їхньої активності в регіоні використано *метод агрегації та аналізу даних*. Для аналізу даних значна увага приділяється *дискурс-аналізові*, який допомагає виявити, як і з якою метою Іран використовує риторику в заявах своїх лідерів для обґрунтування використання ним проксі-війн. Таким чином, тріангуляція методів досягається через поєднання якісних та кількісних підходів, що забезпечує глибоке розуміння проблематики проксі-війн Ірану.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна магістерської роботи обумовлена здійсненням в ній першого комплексного аналізу формування та еволюції проксі-стратегії Ірану на Близькому Сході в рамках ступеня взаємодії Ірану із його проксі-агентами. Додатково, було поглиблено аналіз впливу проксі-війн ІРІ на безпекову архітектуру та баланс сил в регіоні з урахуванням сучасних кейсів, насамперед, конфлікту між ХАМАС та Ізраїлем від 2023 року.

Апробація результатів дослідження. Апробація магістерської роботи відбулася під час участі в 81-й звітній студентській науковій конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова з доповіддю «Сучасний геополітичний ландшафт Близького Сходу: баланс сил та безпекові виклики» та в III Всеукраїнському форумі молодих сходознавців Київського столичного університету імені Б. Грінченка з виступом «Проксі-мережа Ірану як ключовий компонент його регіональної політики». Стратегію іранської мережі проксі-війн представлено в матеріалах дослідження «Проксі-війни Ірану на Близькому Сході: стратегія, інструменти та регіональні наслідки», що були опубліковані у науковому журналі «Астропринт» (Мартинюк, 2025). Питання наслідків втрати Сирії для Ірану висвітлено в статті «Сирія в системі зовнішньополітичної стратегії Ірану: адаптація до нової безпекової реальності» у «Віснику Львівського університету» (Захарченко, & Мартинюк, 2025).

Структура роботи. Структура обумовлена комплексним підходом до аналізу проксі-війн Ірану, що охоплює вступ, чотири розділи, висновки, список посилань та додатки. У першому розділі обґрунтовується вибір неореалістичної теорії та розглядається сутність асиметричних конфліктів і проксі-війн, що формує теоретичну основу для подальшої роботи. Другий розділ аналізує формування та трансформацію іранської проксі-стратегії з акцентом на її адаптації до умов після «Арабської весни». Третій розділ зосереджений на дослідженні підходів Ірану до ведення проксі-війни проти Саудівської Аравії через кейс підтримки руху хуситів у Ємені. Четвертий розділ присвячений еволюції механізмів ІРІ у проксі-протистоянні з Ізраїлем з урахуванням нового етапу конфлікту після 2023 року.

Обсяг роботи. Загальний обсяг роботи становить 83 сторінки без урахування списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел містить 162 пункти.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Неореалізм про взаємодію держав в умовах міжнародної анархії.

У центрі досліджуваної проблематики знаходяться проксі-війни Ісламської Республіки Іран, які виступають ключовим інструментом просування її стратегічних інтересів на Близькому Сході. Через підтримку різних локальних угруповань Іран посилює свій політичний та військовий вплив у регіоні, водночас протидіючи своїм опонентам. Специфіка теми обумовлює вибір школи неореалізму як теоретичної основи для її поглибленого вивчення. Ця концепція найбільш точно відображає складну динаміку протиборства між Іраном та іншими близькосхідними акторами. Вона покликана забезпечити засоби для аналізу поведінки держав в умовах ескалації регіональної нестабільності, викликаной, зокрема, геополітичними потрясіннями після «Арабської весни».

Неореалізм, або ж структурний реалізм, у 1970-80-х роках став відповіддю на виклики ідеологічної та геополітичної поляризації «холодної війни» і, будучи еволюцією класичного реалізму, інтегрував у себе системний підхід до аналізу міжнародних відносин (Buzan, Jones, & Little, 1993). До ключових представників цієї школи належать такі дослідники, як Кеннет Уолц із фундаментальною працею «Теорія міжнародної політики» (1979), Роберт Гілпін з роботою «Війна і зміни в світовій політиці» (1981), Стівен Уолт, автор «Походження альянсів» (1987), Стівен Ван Евера – «Причини війни: влада та коріння конфлікту» (1999) та Баррі Бузан, співавтор книги «Логіка анархії: від неореалізму до структурного реалізму» (1993) разом із Чарльзом Джонсом і Річардом Літллом.

Фундаментальні принципи цієї теорії були закладені у праці американського політолога, представника течії структурного оборонного реалізму, Кеннета Уолца «Теорія міжнародної політики» (1979). Вибір даної роботи обумовлений розробкою Уолцем ключових концепцій структурного реалізму, зокрема найбільш вагомих для даного дослідження, таких, як

«анархічний характер системи міжнародних відносин» та фундаментальна мета до самозахисту в системі самодопомоги, яка штовхає держави на боротьбу за зміну балансу сил на свою користь (Waltz, 1979, р. 62). Попри те, що Уолц у своїй роботі акцентує увагу саме на глобальному порядку та акторах світового рівня, ці ідеї є надзвичайно актуальними для аналізу застосування Іраном стратегії проксі-війн проти регіональних суперників для посилення відчуття своєї захищеності в рамках зміни розстановки регіональних центрів сили на Близькому Сході.

В центрі уваги цієї школи стоять дві основоположні концепції: анархія як базова характеристика міжнародного порядку та розподіл влади між політичними одиницями в міжнародній системі. Держави тут виступають головними акторами міжнародних відносин, чия взаємодія, в свою чергу, формує структуру системи. За своєю природою міжнародна система є анархічним конкурентним середовищем, оскільки в ній відсутня центральна влада, яка б регулювала відносини між акторами (Walt, 1987).

Огляд додаткової роботи, присвяченої поясненню формування державами альянсів у контексті балансу загроз, фокусується на праці Стівена Уолта «Походження альянсів» (1987). У ній автор чітко розмежовує поняття сили та загрози, що виникають в анархічному міжнародному середовищі, висвітлюючи, як ці фактори спонукають держави створювати коаліції, а також підтримувати певні локальні групи для захисту своїх життєвих інтересів (Walt, 1987, р. 18). Це дослідження відкриває новий погляд на мотиви та методи Ірану до реалізації своєї проксі-стратегії.

За Уолцем, в умовах постійної анархії та невизначеності основним імперативом зовнішньої політики держав виступає глибоко вкорінений страх перед потенційною загрозою залишитися уразливими, оскільки будь-який актор може застосувати силу проти іншого (Waltz, 1979, р. 102). За таких обставин безпека стає пріоритетною метою державної діяльності, а влада сприймається скоріше як інструмент, а не як кінцева мета (Waltz, 1979, р. 126). І в межах прагнення до виживання актори здатні вдатися до будь-

яких засобів, які сприятимуть цій цілі (Waltz, 1979, р. 91). Тобто держави змушені постійно перебувати в стані готовності до потенційного конфлікту, аби мінімізувати ризик опинитися під тиском більш потужних акторів.

Аналізуючи зміну поглядів іранських лідерів на геополітичну ситуацію після руйнівної для Ірану ірано-іракської війни (1980–1988) та стрімкого збільшення присутності США в регіоні, насамперед військової інтервенції в Ірак у 2003 році, варто відзначити суттєву трансформацію стратегічного курсу Тегерана (Watts et al., 2023, р.112, 115). Найбільш виразним виявом цієї трансформації стала регіональна політика Ірану в контексті подій «Арабської весни». Зокрема, змінилися підходи до протидії регіональним суперникам, таким як Саудівська Аравія та Ізраїль, у рамках ширшої стратегії протистояння американському впливу в регіоні. З цього випливає ключовий принцип, що формує основу асиметричної стратегії Ірану: необхідність максимально запобігти перенесенню військових дій на власну територію, а отже, акцент слід робити на формуванні масштабної партизанської інфраструктури в середовищі інших держав (Parsi, 2021, р. 233). Концепція Уолца дозволяє пояснити, чому Іран, усвідомлюючи постійну потенційну загрозу своєму існуванню та зростання ролі інших регіональних акторів, сформував на кордонах його опонентів розгалужену мережу проксі-груп, що покликана забезпечити завчасне комплексне військове реагування на агресивні дії суперників.

Посилаючись на ідею Стівена Ван Евери щодо вибору зовнішньополітичної державної стратегії, С. Уолц (1979) зазначає, що, зіткнувшись із зовнішньою загрозою, держави схильні обирати «принцип балансування» в міжнародній системі, оскільки вони почуваються безпечніше, коли агресор постійно стикається з об'єднаним опором (Waltz, р. 125-126). Принцип балансу сил, який, на думку Уолца, являє собою сталу константу, що існує часто незалежно від намірів держав, виступає структурним регулятором системи та результатом взаємодії держав (Waltz, 1979, р. 120-121). Тобто, у випадку, якщо одна держава використовує силу

або погрожує її використанням, інші актори природно відповідають на це або шляхом застосування сили, або шляхом підготовки до неї.

Відповідно до положень цієї концепції зовнішня політика ІРІ отримує конструктивне пояснення щодо його практики співпраці з ісламістськими парамілітарними угрупованнями, зокрема ліванською «Хизбаллою», іракськими «Катаіб Хизбалла» та Організацією «Бадр», палестинськими рухами ХАМАС та Палестинський Ісламський Джихад, а також єменськими хуситами. Завдяки такій співпраці Іран, намагається змінити регіональний баланс сил на свою користь, що, однак, призводить до відповіді регіональної структури, зокрема опору сунітських держав.

Стівен Уолт (1987) уточнює концепцію К. Уолца щодо «балансу сил», та пропонує більш поглиблену її версію, зазначаючи, що держави створюють альянси не просто для протидії силі, а скоріш для протидії загрозам. На його думку, рівень загрози залежить від географічної близькості, наступальних можливостей і сприйняття намірів (Walt, p. 22). Теорія балансу загроз стверджує, що держави формують альянси або посилюють свої внутрішні зусилля, коли з'являється дисбаланс загроз, тобто коли через суб'єктивне сприйняття потенційної загрози одна держава (як правило, сусідня) чи коаліція виявляється особливо небезпечною в очах її опонентів (Walt, 1987, p. 172). Таким чином, автор також надає пояснення, чому держави Близького Сходу виявляють більшу чутливість до загроз з боку сусідніх країн, ніж до загроз з боку найпотужніших акторів у міжнародній системі, насамперед США та КНР (Walt, 1987, p. 158, 162).

Описана теорія здатна глибше обґрунтувати динаміку відносин між Іраном та його сусідами. На прикладі характеру взаємин між ІРІ та Ізраїлем можна чітко простежити, наскільки сприйняття цими державами взаємних загроз є одним із вирішальних компонентів у їхній ворожнечі. Так, Ізраїль вважає саму розробку Іраном ядерної програми одним із головних викликів для свого існування, попри те, що сам володіє ядерною зброєю. Тоді як Іран, вказуючи, у свою чергу, на подвійні міжнародні стандарти в питанні ядерної

зброї, розглядає Ізраїль як форпост американського впливу в регіоні. Ця обставина формує ситуацію, де кожна сторона прагне активно зміцнювати свої військові можливості та використовувати наявний в неї арсенал політичних, економічних та військових ресурсів в разі необхідності протистояти іншій. З одного боку, ІРІ підтримує антиізраїльські групи в регіоні (Parsi, 2021, р. 234). Натомість Ізраїль проводить військові операції, включаючи ліквідацію іранських фізиків-ядерників, та кібератаки, щоб сповільнити просування Ірану до створення ядерної боеголовки (Hubbard, Fassihi, & Bergman, 2021). Отже, ця обставина демонструє, що навіть потенційна спроможність Ірану до створення ядерної зброї запускає механізм реакцій та активних дій інших близькосхідних держав в бажанні захистити свою територію й власні регіональні інтереси.

Невизначеність щодо справжніх намірів інших акторів та необхідність забезпечити власне виживання підштовхує держави до нарощування оборони як військовими, так і не військовими засобами, створюючи парадокс, відомий як «безпекова дилема». Поняття «безпекової дилеми» описує ситуацію, коли занепокоєння щодо потенційних загроз змушує суб'єкта використовувати засоби, за допомогою яких він намагається підвищити свою безпеку, зменшуючи при тому безпеку інших. Як зауважує Уолц, гонитва за безпекою змушує інших також нарощувати силу, запускаючи цикл, що посилює незахищеність і конфліктність, замість того щоб їх зменшити (Waltz, 1979, р. 186-187). Парадокс безпекової дилеми допомагає зрозуміти постійну ескалацію конфронтації між Іраном та його опонентами на Близькому Сході. Зростання іранського впливу в Іраку, Лівані, Сирії та Ємені спровокувало закономірну реакцію Саудівської Аравії, що відобразилася у підтримці опозиційних сил. Показовим прикладом стала інтервенція КСА та її союзників у 2015 році в громадянську війну в Ємені, спрямована проти хуситського руху, що отримує підтримку з боку Ірану. Проте це лише загострило кризу та стимулювало Іран до активнішого залучення в конфлікт, породжуючи

новий виток регіональної напруженості. Події «Арабської весни» стали яскравим прикладом того, як бажання держав перетягнути баланс сил на свою користь через підтримку протилежних локальних груп та режимів породило ланцюгову реакцію нестабільності та взаємної недовіри. Замість очікуваної демократизації чи стабілізації регіону, конкуренція між ІРІ та КСА на тлі ослаблення державних інститутів у низці країн призвела до посилення сектанських протиріч та фрагментації політичних просторів.

Таким чином, ідеї представників неореалізму Кеннета Уолца та Стівена Уолта щодо принципу анархії міжнародної системи, балансу сил і загроз та парадоксу «безпекової дилеми», спричинених постійною боротьбою за свою безпеку розкривають логіку стратегій Ірану у веденні регіональної політики та обумовлюють структуру даного дослідження. Зокрема, ці підходи знайдуть ретельне відображення в Розділі 2, присвяченому обґрунтуванню вибору Іраном стратегії проксі-війни та її трансформації в умовах «Арабської весни», а також у Розділах 3 і 4, де буде розглянуто конкретні приклади застосування Іраном даної стратегії проти регіональних опонентів таких, як Саудівська Аравія та Ізраїль.

1.2. Характеристика наукової розробки проблеми.

Історіографію проблеми дослідження проксі-війн Ірану на Близькому Сході можна систематизувати за групами, що характеризують окремі аспекти висвітлені в магістерській роботі. Першою категорією вирішено було представити праці українських науковців, що вивчали зовнішню політику та безпекову стратегію Ірану. Зокрема, варто зазначити старшого викладача кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія» Л. Корнійчук (Корнійчук, 2023), яка з огляду на протистояння ІРІ та КСА розглянула причини неспроможності Ємену стати централізованою державою. Вплив складних саудівсько-ізраїльських відносин на сприйняття цих країн Іраном розкрила у своїй роботі доктор політичних наук, завідувачка кафедри міжнародних відносин та

стратегічних студій Державного університету «Київський авіаційний інститут» Н.Ржевська (Rzhevskaya, 2025). Натомість доцент кафедри міжнародних економічних відносин, регіональних студій та туризму Університету митної справи та фінансів С.Шуляк (Шуляк, 2019) проаналізував формування іранської «Осі опору» на Близькому Сході. Пророченко Н.О., старша наукова співробітниця Інституту всесвітньої історії НАН України, та Охріменко М.А., доцент кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету (Пророченко & Охріменко, 2024), у своїй статті дослідили співпрацю Ірану з проксі-групами, зокрема «Хизбаллою» та ХАМАС, тоді як доктор філософських наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка В.Кіяниця (Кіяниця, 2021) зосередився на відносинах Ірану з арабськими країнами, зокрема КСА, Іраком та Сирією. Окремо слід зазначити внесок в дослідження даної проблематики представників Одеської школи міжнародних відносин. Зокрема доцент кафедри міжнародних відносин ОНУ ім. І.І. Мечникова А.Захарченко (Захарченко, 2022) в рамках аналізу розстановки сил після «Арабської весни» дослідила посилення впливу Ірану через розширення його мережі проксі-угруповань. Роль Ірану у кризі режиму нерозповсюдження ядерної зброї розкрила у своїй роботі доцент кафедри міжнародних відносин П.А.Сіновець (Sinovets, 2018). Також питання ядерної зброї та її вплив на відносини між Тегераном та Тель-Авівом проаналізували дослідниці Одеського центру нерозповсюдження та Центру міжнародних досліджень ОНУ ім. І.І. Мечникова В.Гергієва та Д.Левінсон (Gergieva & Levinson, 2021). У рамках тематики проксі-війн Ірану авторка цієї магістерської роботи разом із науковим керівником А.Захарченко (Захарченко & Мартинюк, 2025), дослідила наслідки втрати Іраном впливу в Сирії для його безпекової стратегії в регіоні. З огляду на представлені дослідження, слід підкреслити, що попри багатовимірність розглянутих тем, проблематика проксі-війн Ірану, а також особливості його взаємин із проксі-агентами залишаються недостатньо вивченими, що надає

цій магістерській роботі вагомого внеску в межах української школи досліджень.

Для оформлення більш поглибленого аналізу авторка спиралася на дослідження іноземних науковців. Тож, наступну групу становлять праці, що присвячені поняттю «проксі-війна» в контексті асиметричного підходу ведення бойових дій. Американський вчений, доцент кафедри міжнародних відносин Бостонського університету І. Аррегуїн-Тофт (Arreguín-Toft, 2005) розглянув, як слабші актори здатні досягати успіху в асиметричних конфліктах, що фактично лягло в основу досліджуваного асиметричного підходу. Для всебічного розкриття поняття «проксі-війна» були звернення до праць старшого наукового співробітника відділу військових досліджень в Королівському коледжі Лондона М. Іннеса та професора права й публічної адміністрації в Сирак'юсському університеті В. Бенкса (Innes, & Banks, 2012). Британський професор військових наук у Школі політики та міжнародних відносин Ноттінгемського університету А. Мамфорд (Mumford, 2013) розширив дослідження проксі-війни, додавши також аспект проксі-кібервійни. Для розуміння причин звернення Ірану до стратегії проксі-війн та специфіки його зв'язків із проксі-агентами була проаналізована робота доцента кафедри з глобальної безпеки та розвідки в Університеті Ембрі-Ріддла Т. Л. Гро (Groh, 2019). Доцент Інституту політичних наук Польської академії наук у Варшаві Ф. Брижка (Bryjka, 2020) дослідив особливості контролю таких агентів, включно з питаннями релігійних, етнічних та ідеологічних спільностей, що допомогло осмислити специфіку відносин ІРІ з такими групами, як «Хизбалла» та ХАМАС. В дослідженні групи аналітиків з провідного аналітичного центру США «РАНД Корпорейшн» (RAND) С. Уоттса, Б. Фредеріка, Н. Чендлера, М. Тукана, К. Керрідена, Е. Мюллера та Дж. Мартіні (Watts et al., 2023) описано державні мотиви у веденні проксі-війн. Основна увага була звернена на розділ 6, присвячений еволюції іранської проксі-стратегії. Нарешті, американські науковці П. Берген, К. Рондо, Д. Ротенберг та Д. Стерман

(Bergen, Rondeaux, Rothenberg, & Sterman, 2022) простежили еволюцію проксі-війн на Близькому Сході, зробивши акцент на періоді «Арабської весни», що було використано для дослідження кейсу в Ємені та підтримки ІРІ режиму Асада в Сирії. Використання робіт цієї категорії дозволило глибше зрозуміти логіку дій Ірану та особливості його контролю над проксі.

Третя категорія включає праці, що досліджують іранську проксі-стратегію на Близькому Сході. Ключовими працями, на яких ґрунтується ця магістерська робота, є монографія професорки політології у Коледжі Грац, США, О. Селіктар та старшого аналітика в Центрі іранських досліджень (IRAM) в Туреччині Ф. Резаї (Seliktar, & Rezaei, 2020). Вчені розкрили еволюцію проксі-стратегії Ірану як продовження його революційної зовнішньої політики. Доцент кафедри міжнародних відносин в Університеті Алламе Табатабї в Тегерані Х. Аджілі та іранська науковиця з Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS). М. Рухі (Ajili, & Rouhi, 2019) вивчили формування військової стратегії Ірану, підкреслюючи ключові фактори виникнення та розвитку концепції «стратегічної глибини». У монографії старшого цивільного радника в Центральному командуванні США Н. Ускові (Uskowi, 2019) особливу роль відведено структурі КВІР та його підрозділу – Силам «Кудс», специфіка яких була розглянута в Розділі 2 магістерської роботи. В рамках продовження аналізу цієї організації були посилення на статтю аналітика з питань Ірану з Інституту Близького Сходу (MEI) у Вашингтоні А. Ватанки (Vatanka, 2022). Для вивчення стратегій Ірану в різних точках регіону були звернення до праць вченого іракського походження, співробітника Стратегічного дослідницького підрозділу Арабського центру наукових і політичних досліджень (ACRPSC) М. Селума (Seloom, 2024), який описав трансформацію від суперництва до співпраці між ІРІ та Іраком, а також запрошеного наукового співробітника у програмі Близького Сходу та Північної Африки Європейської ради з міжнародних відносин (ECFR) Х. Хадада (Hadad, 2024), котрий підкреслив взаємозв'язок іракського напрямку з регіональними конфліктами, зокрема війною в Газі.

Роль Леванту, насамперед Сирії, висвітлили експерт з питань Близького Сходу Інституту зовнішньої політики США М. А. Саліх (Salih, 2025) та професорка Н. Граєвські з Гарвардського центру Белфера (Grajewski, 2024), чийї праці демонструють вплив падіння режиму Башара аль-Асада на здатність Ірану проєктувати свій вплив в регіоні. Значення праць представленої категорії полягає в їх здатності забезпечити ґрунтовне та системне розуміння еволюції іранської проксі-стратегії на Близькому Сході.

Четверта група досліджень присвячена причинам та розвитку ірано-саудівського протистояння на прикладі кейсу підтримки Іраном хуситів в Ємені. Так, аби прослідити еволюцію розвитку контактів між ІРІ та КСА були проаналізовані статті британських дослідників П. ван дер Хейден та А. Крайгер (van der Heiden, & Krijger, 2018). Праці турецьких професорів: з Університету Акденіз, Р. Ізола та Університету науки і технологій Адани М. Цінгоза (Izol, & Cingöz, 2022), що, зокрема, стали фундаментом до 3 розділу магістерської роботи, дослідили вплив суперництва між ІРІ та КСА на конфлікт в Ємені. Науковець з Інституту Близького Сходу при Національному університеті Сінгапуру (NUS) Е. Хадзікадуніч (Hadzikadunic, 2019) дослідив, як «Арабська весна» вплинула на стабільність зв'язків між цими державами. Для ґрунтового аналізу специфіки Ємену та ролі хуситів у проксі-стратегії Ірану розглядалася стаття ізраїльського вченого з Інституту національної безпеки Ізраїлю (INSS) А. Гейстайна (Heistein, 2022). Роботи доцента Школи державної та міжнародної політики Університету Оттави Т. Жуно (Juneau, 2016) та старшого наукового співробітника у Центрі політики Близького Сходу при Брукінгському інституті Б. Рідля (Riedel, 2021) дозволили простежити динаміку зміни політики Ірану щодо угруповання в залежності від дій КСА в Ємені. В рамках перспектив нормалізації відносин між ІРІ та КСА та її впливу на переговори між Ер-Ріядом і хуситами була досліджена праця йорданської вченої, старшої наукової співробітниці Центру досліджень Аль-Джазіра в Досі, Ф. Алсмаді (Alsmadi, 2024). Зміни у відносинах між

КСА та ІРІ після війни в Газі висвітлені у праці іспанських вчених: старшого дипломата й члена Консультативного комітету Королівського інституту Елькано Х. Х. Ескобара Стемманна та наукового співробітника Гарвардської школи Кеннеді професора Г. Арана (Escobar Stemmann, & Arana, 2024). Даний блок наукових праць забезпечує всебічний аналіз причин та еволюції ірано-саудівського протистояння та дозволяє окреслити їхнє суперництво як системне явище, яке формується поєднанням ідеологічних і геополітичних факторів.

П'ята категорія охоплює дослідження науковців, присвячені аналізу відносин між ІРІ та Ізраїлем у контексті підтримки Іраном проксі-угруповань у Лівані та Секторі Гази. Витоки та специфіка цього протистояння були проаналізовані в праці науковця Гарвардської школи Кеннеді, фахівця з історії та політики Близького Сходу Дж. Менса (Mens, 2024), що описав протистояння КСА та ІРІ як приклад «холодної війни». Тоді як вчені з «РАНД Корпорейшн» (RAND) Д. Д. Кей, А. Надер та П. Рошан (Kaye, Nader, & Roshan, 2011) у своїй монографії розглянули з точки зору історичного бекграунду як позицію Ізраїлю, так і ставлення ІРІ щодо питання їхньої ворожнечі. Ґрунтовно питання конфронтації з акцентом на проблемі ядерного озброєння дослідили пакистанські вчені: доктор філософії з міжнародних відносин Федерального університету урду в Карачі Ф. Коусар та викладач пакистанських досліджень в Кадетському Коледжі в Карачі С. Ахмед, а також магістр Центру вивчення Пакистану, Університету в Карачі З. Алі (Ali, Kousar, & Ahmed, 2025). Для простеження еволюції відносин між ІРІ та Ізраїлем після укладення СВПД була розглянута праця дослідника іранської зовнішньої політики, старшого аналітика в Центрі іранських досліджень (IRAM) в Туреччині Ф. Резаї (Rezaei, 2019). Для вивчення питання співпраці КВІР-«Кудс» із проксі-групами в Леванті проаналізовано монографію О. Серса, аналітика Агентства оборонної розвідки США (Sirrs, 2022); а також наукова стаття дослідника із Ірану, асоційованого із Фондом науки та політики (SWP) у Берліні Г. Азізі й

директора програми «Близький Схід та Північна Африка» в Європейській раді з міжнародних відносин (ECFR) Ж. Барнс-Дейсі (Azizi, & Barnes-Dacey, 2024), що насамперед окреслили політичний та військовий вплив ІРІ в Сирії та Лівані. Посилаючись на працю наукового співробітника Інституту глобальної й національної безпеки доктора А. Махмудяна (Mahmoudian, 2024), котрий зробив акцент на загостренні «дилеми безпеки», окреслено наслідки ескалації цього протистояння після 2023 року. Наведені роботи забезпечують міцну базу для аналізу історії та механізмів протистояння між ІРІ та Ізраїлем, включно з роллю проксі-угруповань і ядерною проблематикою.

Таким чином, огляд української та зарубіжної літератури демонструє комплексність дослідження іранських проксі-війн на Близькому Сході. Іноземні автори сформуваали теоретичні підходи до поняття «проксі-війни» та стратегії Ірану в різних регіональних контекстах. Натомість українські науковці зосередилися на впливі Ірану на конфлікти в Сирії та Ємені, а також на ядерному питанні. Водночас тема проксі-війн ІРІ в українській історіографії досі залишається недостатньо дослідженою, що робить магістерську роботу ваговою ланкою для нашої школи досліджень.

1.3. Категоріальний апарат дослідження.

Понятійна база дослідження представлена ключовими термінами, необхідними для детального аналізу іранської стратегії проксі-війн. Слід зазначити, що сучасні конфлікти демонструють, що пряме військове протистояння не завжди є оптимальним рішенням для держав із обмеженими ресурсами. Особливо актуальними в цьому контексті стають опосередковані стратегії, що включають, зокрема, використання проксі-груп. У цьому контексті теорія асиметричних конфліктів стає природним продовженням неореалістичного аналізу та дозволяє пояснити вибір Іраном стратегій непрямого впливу.

Асиметричний конфлікт – це поняття, що описує конфлікт між сторонами з різними ресурсами, можливостями та стратегіями. За цією теорією слабші учасники часто обирають протилежні стратегії, ніж їхні противники, що дозволяє їм досягти вагомих результатів навіть за умов значної переваги опонента. Головний аргумент полягає в тому, що коли обидва учасники конфлікту використовують однакові стратегії (наприклад, обидва використовують пряму або непряму тактику), сильніший має тенденцію швидко й рішуче перемагати. Однак, коли стратегії відрізняються, слабший актор має набагато більше шансів на перемогу (Arreguin-Toft, 2005, p. 18). Зазвичай, одна зі сторін, слабша з військової чи економічної точки зору, застосовує нестандартні методи ведення боротьби, зокрема, партизанські операції, тероризм та проксі-атаки, щоб нейтралізувати переваги сильнішої сторони (Nilsson, Weissmann, Palmertz, Thunholm, & Häggström, 2021, p. 3). Саме це дозволяє державам, подібним до Ірану, розширювати свій вплив, уникаючи прямої ескалації та зберігаючи простір для маневру. Таким чином, стратегія використання асиметричних методів ведення війни тісно переплетена із поняття «проксі-війна».

Проксі-війни є одним із найстаріших феноменів у військовій історії, прототипи якого описані ще Фукідідом у контексті Пелопоннеських війн. Однак, концептуалізація цього явища отримала поштовх у період «холодної війни», коли прямі зіткнення між великими державами стали небезпечними через загрозу застосування ядерної зброї. У таких умовах проксі-війни стали інструментом, що дозволяв великим гравцям впливати на глобальні процеси, зокрема в регіонах «третього світу», без ризику відкритої тотальної війни (Bergen, Rondeaux, Rothenberg, & Sterman, 2022, p. 17). Після закінчення «холодної війни» характер проксі-війни змінився. Її поняття значно трансформувалося, пристосовуючись до нових реалій пост-біполярного світу та зростання ролі недержавних акторів.

Наразі *проксі-війна* – це форма конфлікту, яка має вигляд прямого або непрямого спонсорування державами звичайних або нерегулярних сил

третіх сторін, що діють поза межами конституційного ладу країн, залучених до збройного протистояння (Bergen, Rondeaux, Rothenberg, & Sterman, 2022, p. 22). За Е. Мамфордом (2013), структура проксі-війн представлена відносинами між благодійником, який може бути як державним, так і недержавним суб'єктом, зовнішнім щодо динаміки наявно конфлікту, та обраним ним проксі-агентом, який виступає каналом для навчання й фінансування від благодійника (Mumford, p. 11). В. Раута (2018) зазначає ще одного актора: цільового агента – сторону, проти якої спрямовані бойові дії. Таким чином, проксі-війну визначає баланс інтересів, коли «бенефіціар» має стратегічний намір впливати на «ціль», але реалізує це через «проксі», який також діє відповідно до власних мотивацій (Rauta, p 19).

На противагу класичній війні проксі-стратегія дозволяє нівелювати структурні слабкості держави, яка прагне досягти своїх цілей. Т. Гро (2019) виокремлює чотири ключові чинники, що спонукають держави обирати стратегію непрямого втручання: ризик ескалації конфлікту, відсутність внутрішньої підтримки з боку населення, дефіцит міжнародної легітимності, а також обмеженість військових, економічних чи технічних ресурсів для ведення прямої війни (Groh, p. 26). Однією з головних переваг проксі-війн є можливість зменшення ризику масштабної ескалації, які неминуче супроводжують пряме втручання. Водночас така стратегія відкриває шлях до використання місцевих сил без жорстких обмежень міжнародного чи внутрішнього права (Bergen, Rondeaux, Rothenberg, & Sterman, 2022). Приклад Ірану демонструє, що використання проксі-груп дозволяє йому ефективно маскувати справжні масштаби власної залученості у конфлікти та уникати прямої відповідальності. Характерним у цьому контексті є, зокрема, офіційні заяви Тегерану щодо заперечення причетності до нападу руху ХАМАС на Ізраїль в 2023 році (Iran's UN Mission Says Tehran Not Involved in Hamas Attacks, 2023). Обидва випадки були представлені як суто самостійні рішення відповідних угруповань, що підкреслює прагнення

Ірану мінімізувати політичні ризики, водночас зберігаючи вплив на регіональні процеси через контрольованих ним акторів.

Дослідники часто звертають увагу на ще один суттєвий чинник – наявність ліній постачання та їхню довжину. Їх відсутність робить тривалі прямі військові дії вкрай складними або майже неможливими (Bergen, Rondeaux, Rothenberg, & Sterman, 2022 р. 20). У випадку Ірану логістичний чинник відіграв критичну роль у підтримці зв'язків із «Хизбаллою», яка має розгалужену інфраструктуру в Лівані. Географічна близькість угруповання до Ізраїлю надавала можливість завдавати непрямих ударів по супротивнику ІРІ (Azizi, & Barnes-Dacey, 2024, р. 7). Таким чином, довгий час це полегшувало доставку озброєння через іраксько-сирійський коридор.

Показово також, що у випадку прямого втручання перемога є необхідною для підтримки репутації, тоді як непряме втручання розширює спектр прийнятних результатів для держави-інтервента. Тривале насильство може слугувати засобом для відволікання чи послаблення впливу суперника шляхом підживлення хаосу в певній частині регіону (Groh, 2019, р. 36-37). Зокрема, в конфлікті у Ємені основною метою підтримки Іраном хуситів була не їхня перемога як така, а скоріше можливість залучити опонентів ІРІ до затяжної війни, виснажуючи ресурси та відволікаючи увагу Ер-Ріяда від більш важливих для Тегерану сфер впливу (Kendall, 2017, р. 4).

Для опису відносин між проксі та її донором широко використовується теорія «принципал-агент». В рамках цієї теорії відносини між державою-донором та її проксі мають, як правило, ієрархічний часто нестабільний характер, де проксі підпорядковує свої інтереси інтересам держави-донора через обмежену здатність до незалежних дій (Groh, 2019, р. 31; Innes, & Banks, 2012). Ця теорія є фундаментальною для аналізу відносин між ІРІ та її проксі, які будуються, з одного боку, на спільності ключових інтересів, а з іншого – на значній залежності проксі від ресурсо-постачання з боку Ірану, що забезпечує вплив останнього на ухвалення стратегічних рішень.

Однак, слід наголосити, що існує також ряд ризиків, що здатні не тільки ускладнити такі відносини, а й призвести до повної втрати контролю над агентом. Попри певний ступінь залежності проксі не позбавлений власних інтересів та може діяти всупереч планам держави-інтервента (Fox, 2019, р. 52). Спільні етнічні, релігійні та мовні зв'язки виконують роль своєрідних «механізмів відбору» проксі. Водночас цей фактор сам по собі не гарантує можливості оперативного контролю над неурядовим актором (Bryjka, 2020, р. 201). Відповідно до теорії «принципал-агент» отримання зовнішніх ресурсів майже завжди супроводжується певними умовами, що обмежують дії угруповання, тому для нього критично важливо зберігати відносну автономію. Він змушений підтримувати баланс між залежністю від зовнішньої допомоги та використанням власних ресурсів, щоб уникнути повного підпорядкування донору (Salehyan, 2010, р. 507). Щодо іранськи проксі, то багато угруповань в Іраку, до прикладу, Організація «Бадр», що перебувають під іранською опікою, поєднують військову спроможність із політичною діяльністю: вони беруть участь у виборах і інтегровані в державні інститути, залишаючись при цьому лише частково підконтрольними Тегерану. Подібна логіка простежується також в діяльності ліванської «Хизбалли» (Bryjka, 2020, р. 195-196). Тож, відносини між державою-донором та її проксі залишаються складними, нестабільними й ризикованими для обох сторін.

Таким чином, виходячи з наведеної наукової дискусії щодо особливостей проксі-війн у рамках неореалістичного підходу та динаміки відносин між принципалом і агентом, авторка представленої магістерської роботи виділяє наступні ключові терміни:

Баланс сил – це принцип міжнародних відносин, за яким держави прагнуть забезпечити власну безпеку, підтримуючи відносний рівень сили між собою та іншими акторами через нарощування військових можливостей або формування альянсів чи підтримки недержавних акторів.

Безпекова дилема — це ситуація, коли дії держави, спрямовані на підвищення власної безпеки, знижують відчуття безпеки інших, провокуючи їх на нарощування сили й запускаючи цикл зростання недовіри, напруженості та конфліктів.

Асиметричний конфлікт – це конфлікт між сторонами, що мають різні ресурси, можливості та стратегії. У таких конфліктах слабші учасники використовують нестандартні методи (партизанські операції, тероризм, проксі-атаки) для нейтралізації переваг сильнішої сторони.

Проксі-війна – це форма конфлікту, коли держава або інший актор (принципал) опосередковано впливає на бойові дії через сторонні сили (проксі-агентів), що діють на території третьої країни, натомість основна ціль у застосуванні такого типу війни полягає в досягненні стратегічного впливу без прямого військового зіткнення.

1.4. Джерельна база дослідження

Для написання даної магістерської роботи використано комплекс джерел, що включає офіційні заяви та документи Ірану, аналітичні матеріали міжнародних організацій та державні звіти США, що допомагають краще розкрити задану проблематику.

До ключових іранських джерел належать заяви Верховного лідера Ірану Алі Хаменеї, зокрема матеріали офіційного сайту аятоли – Khamenei.ir, де визначаються напрями діяльності КВІР, а також обґрунтовуються дії Ірану в разі будь-яких зазіхань на його суверенітет та територіальну цілісність (Khamenei, 2025; Khamenei, 2020). Ці заяви особливо важливі для розуміння стратегічних пріоритетів Тегерану, оскільки вони демонструють сталість його підходів, зокрема щодо підтримки проксі-груп. Офіційні заяви Міністерства закордонних справ Ірану (Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran Regarding Developments in Syria, 2024; Iran Voices Concern over Developments in Syria, 2025) висвітлюють позицію Тегерана щодо ситуації Сирії.

До джерел, що висвітлюють ситуацію в Ємені та підтримку хуситів ІРІ, належить промова аятоли опублікована на його офіційному сайті, щодо позиції ІРІ стосовно вторгнення КСА на територію Ємену (Khamenei, 2015). Додатковими джерелами також виступають звіт США щодо підтримки ІРІ терористичних груп (Country Reports on Terrorism, 2019), спільна заява урядів США та їхніх союзників (Joint Statement from the Governments of the United States, Australia, Bahrain, Belgium, Canada, Denmark, Germany, Italy, Japan, Netherlands, New Zealand, Singapore, and the United Kingdom, 2024), а також публікації Міністерства фінансів США (Treasury Targets Houthi Weapons Procurement and Funding Networks, 2024), котрі надають можливість оцінити міжнародну реакцію на регіональну політику Ірану. Крім того, звіти ООН (Letter Dated 1 June 2015 from the Panel of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 1929 (2010) Addressed to the President of the Security Council, 2015; Letter, 26 Jan. 2018, from the Panel of Experts on Yemen Mandated by Security Council Resolution 2342 (2017), 2018; Letter, 27 Jan. 2020, from the Panel of Experts on Yemen, 2020) дозволяють простежити еволюцію питання постачання Іраном зброї хуситам. Слід також виділити спільну заяву членів РБ ООН про наслідки дій хуситів у Червоному морі (Letter, 2 Nov. 2023, from the Panel of Experts on Yemen, 2023) та звіт США про постачання зброї Іраном хуситам (CENTCOM Intercepts Iranian Weapons Shipments Intended for Houthis, 2024), що надає узагальнену оцінку впливу конфлікту в Ємені на регіональну безпеку.

Офіційні джерела щодо ірано-ізраїльського протистояння представлені, зокрема, заявою Посольства ІРІ у Відні (Statement by the Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran Regarding the Defensive Operation of the Armed Forces Against the Zionist Against the Zionist the Zionist, 2024), яка відображає позицію Тегерана щодо застосування права на самооборону в разі атаки Ізраїлю. Натомість звіт Білого дому (Experts Agree: Iran's Nuclear Facilities Have Been Obliterated, 2025) надає оцінки США та Ізраїлю щодо

руйнування іранських ядерних об'єктів, що дозволяє проаналізувати наслідки для іранської ядерної програми. Водночас свою позицію щодо відповіді Ізраїлю на атаку ХАМАС Іран представив у зявах МЗС (Statement of the Embassy of I.R. Iran in The Hague on the latest developments in Palestine, 2023; Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran on Efforts to End the Genocide in Gaza, 2025), а також через представника країни Хоссейна Амір-Абдоллахяна, який виступив на засіданні ГА ООН (Statement of H.E. Hossein Amir-Abdollahian at the United Nations General Assembly on Gaza, 2023). Використання цих джерел дозволяє критично осмислити спробу легітимізувати Іраном збройну підтримку ХАМАС у новому витoku конфлікту із Ізраїлем.

Важливим внеском у дослідження проблематики цієї магістерської роботи є аналіз засобів масової інформації, насамперед, іранських. Серед порталів, що висвітлюють іранську присутність у Сирії, варто виділити: «Al Jazeera» (Salhani, 2024), «Politico» (Seligman, & Banco, 2024), також цікавою є позиція іранських ЗМІ, зокрема, «Qods News Agency» (Resurgence of Terrorism in Syria «American-Zionist Plot» after Failure in Lebanon: Iran, 2024). Джерела з «Al Jazeera» (Yemen's Houthis Say Will Stop all Attacks on Saudi Arabia, 2019; Cafiero, 2023), «Al Arabiya News» (Hamid, 2015), «The Guardian» (Wintour, 2023; Borger, 2023), а також «Reuters» (Houthi Attacks on Merchant Ships in the Red Sea, 2025) демонструють комплексну взаємодію хуситів з Іраном на фоні його протистояння з КСА. Матеріали представлені «Reuters» (Hafezi, Bassam, Al-Khalidi, & Williams, 2024; Al-Mughrabi, & Cornwell, 2025; Jadallah, & Mills, 2025), «The Times of Israel» (Full Text of Oct. 9 Israel-Hamas Deal on Trump's Plan for 'Comprehensive End' to Gaza War, 2025), «Al Jazeera» (Motamedi, 2023) та «Teheran Times» (Military Advisor calls for 5,000-Kilometer Expansion of Strategic Depth, 2024) дають змогу розглянути складність відносин між Іраном та Ізраїлем з точки зору підтримки Тегераном ХАМАСу.

РОЗДІЛ 2. ПРОКСІ-СТРАТЕГІЯ ІРАНУ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

2.1. Ідеологічні та геополітичні передумови формування проксі-стратегії Ірану.

Іранська зовнішня політика відзначається поєднанням ідеологічних амбіцій та прагматичних безпекових міркувань. Від моменту свого утворення Ісламська Республіка розвивала свої асиметричні спроможності з метою компенсувати власну конвенційну слабкість у протистоянні з головним суперником – США, а також іншими регіональними акторами, зокрема Ізраїлем і Саудівською Аравією. Ключовою подією, яка стала відправною точкою трансформації та прийняття Іраном нової стратегії була Ісламська революція 1979 року. Вона повалила шахську династію Пехлеві й встановила теократичну республіку під керівництвом аятоли Рухолли Хомейні. Хомейні та його прибічники докорінно змінили релігійний і політичний ландшафт країни, зробивши шийтський іслам та закони шаріату центральними елементами державного устрою. Нова ідеологія Ірану почала ґрунтуватися на концепції «експорту революції» як у регіоні, так і за його межами (Пророченко, & Охименко, 2024, с. 152).

Іранські політики прагнули сформувати образ держави як центра мусульманського світу та лідера опору західному впливу. ІРІ у бажанні переглянути чинний порядок в регіоні визначила коло ворогів у межах своєї нової ідентичності. Її політичне послання насамперед було спрямоване проти сунітських арабських режимів, яких в офіційному дискурсі звинувачували у підконтрольності зовнішнім силам: західному імперіалізму (передусім США) та сіонізму (в особі Ізраїлю) (Fathollah-Nejad, 2017). Варто розуміти, що нова політика передбачала не просто поширення ісламу шийтського толку, представленого в Ірані, а й фактичну зміну режимів через підбурювання протестів серед шийтських меншин в сусідніх арабських країнах, що потенційно піднесло б ІРІ на лідерський п'єдестал в рамках зміненої регіональної системи.

Військова стратегія Ірану формувалася під впливом низки ключових факторів, які значною мірою обумовлюють його орієнтацію на розвиток проксі-мережі. Один із основних чинників – це потреба у військовій самодостатності, оскільки Іран повинен забезпечувати власну безпеку без зовнішньої підтримки (Ajili, & Rouhi, 2019, p. 140). Восьмирічна руйнівна війна з Іраком, в рамках якої більшість арабських держав підтримали саме Ірак, дала для Ірану важливий урок та закріпила впевненість його лідерів у тому, що країна повинна уникати прямих збройних конфліктів з іншими державами. Звідси зародилися дві ключові стратегії іранської зовнішньої політики: формування союзів і впливу за кордоном, а також створення мережі партизанських сил разом із місцевими партнерами (Parsi, 2021, p. 234). Ця подія не лише визначила зовнішньополітичний курс країни, а й заклала фундамент для створення численних проксі-груп по всьому Близькому Сходу та далеко за його межами. Ідеологічні цілі, такі як «експорт революції», згадка про яку після смерті Хомейні була навіть вилучена з Конституції ІРІ, поступово відступили на користь більш прагматичних питань безпеки (Tabatabai, Martini, & Wasser, 2021, p. 7).

Наступною причиною звернення Ірану до стратегії формування проксі-мережі є історична недовіра й тривале протистояння зі США. Іранські лідери представляють американську присутність на Близькому Сході (та в інших регіонах) як головну причину нестабільності та хаосу. (Ajili, & Rouhi, 2019, p. 140). Напруженість у відносинах між цими країнами зберігається з 1979 року, коли новий уряд захопив американських дипломатів у Тегерані як заручників, яких утримували протягом двох років. Цей крок означав повний розрив союзницьких відносин ІРІ з США (Metrinko, 2015). Водночас майже всі адміністрації США, починаючи з президента Картера, розглядали Тегеран як залятого ворога, мотиви якого, на їхню думку, зумовлені шіїтською ідеологією та прагненням дестабілізувати сусідів і знищити Ізраїль. У цьому контексті з 1984 року Держдепартамент США визнав

Ісламську Республіку Іран провідним державним спонсором тероризму у світі (Country Reports on Terrorism, 2019).

Вторгнення США до Іраку у 2003 році та повалення режиму Саддама Хусейна значно загостило побоювання іранських очільників щодо можливості бути наступними в цьому списку. До того ж, ще за часів адміністрації Білла Клінтона діяла політика подвійного стримування щодо Іраку та Ірану, яка після терактів 11 вересня трансформувалась у «війну з терором», і обидві країни були віднесені до так званої «Осі зла». Збільшення американської військової присутності в регіоні посилило відчуття загрози для Ірану та відкрило шлях в політику для прихильників жорсткої лінії (Rasmussen, 2009, р. 3-4). Після парламентських виборів 2004 року і обрання Махмуда Ахмадінежада президентом у 2005 році КВІР розпочав проксі-війну проти американо-союзницьких сил в Іраку, прагнучи обмежити вплив США в регіоні (McInnis, 2017, р. 4). З цієї точки зору, іранське формування проксі-мережі є не тільки ідеологічним вибором, а й реакційною політикою на загрозу з боку США. В умовах анархічної міжнародної системи, Тегеран розглядає американську присутність як досить реальну загрозу власному виживанню. Тому в цьому випадку стратегія проксі-війни постає для Ірану радше інструментом балансування сил і прагненням мінімізувати уразливість перед сильнішим глобальним противником.

Не менш важливим чинником є також багаторічні санкції, накладені на ІРІ, передусім у зв'язку з її ядерною програмою. У 2002 році стало відомо про відновлення діяльності Тегерана, яка суперечила Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), зокрема про будівництво установок зі збагачення урану в Натанзі та важкого водного реактора в Араку. Міжнародна спільнота розцінила це як початковий етап програми зі створення ядерної зброї, що спричинило зростання тиску на Тегеран. (Singh, 2020). Власне кажучи, згідно з офіційними документами МАГАТЕ, агентство знало про діяльність Ірану в цьому напрямку ще за часів шаха, однак тоді цьому не було приділено належної уваги, оскільки шах мав

досить непогані зв'язки з американцями. Тим не менш, той факт, що Іран офіційно не повідомив МАГАТЕ про відновлення діяльності, зробило її вкрай підозрілою (Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran: Report by the Director General (GOV/2003/40), 2003). Подальше посилення санкцій після запровадження стратегії «максимального тиску» адміністрацією президента США Дональда Трампа у 2018 році, вдарило по нафтовій і газовій галузях країни та змусило Іран активніше використовувати неформальні економічні канали через мережу «Осі опору» в Іраку та Сирії для підтримки експорту енергоносіїв (Mansour, Al-Shakeri, & Haid, 2025, p. 6). Ця обставина ще більше закріпила його залежність від регіональних проксі та партнерів, а також, підняла на новий рівень цінність володіння ядерною зброєю для ІРІ.

Дисбаланс між наявними ресурсами, зовнішніми загрозами та бажанням змістити баланс сил на свою користь в близькосхідному регіоні спонукав Іран до впровадження асиметричної стратегії, що включає оборонні та наступальні операції. Оборонні доктрини країни ґрунтуються на трьох ключових цілях: збереження революційної системи й придушення внутрішніх загроз через такі структури, як «Басідж» – напіввійськову організацію, що виконує функції народної міліції; територіальна оборона, що через дисбаланс сил спирається на «мозаїчні» стратегії, покликані підвищити ціну будь-якої агресії проти ІРІ; та демонстративне стримування, яке включає військові навчання, випробування ракет та провокативні дії КВІР у Перській затоці (McInnis, 2017, p. 17–21). Натомість наступальний потенціал Ірану реалізується переважно через асиметричні дії КВІР: інформаційні й кібероперації, диверсії та підтримку проксі-угруповань у регіоні (Ajili, & Rouhi, 2019, p. 139).

На практиці Іран реалізує свою військову стратегію через інтеграцію кількох ключових концептів: «випереджальної оборони», «стратегічної глибини» та «Осі опору». Для зменшення відчуття оточення з боку США та їхніх союзників на Близькому Сході Іран сформував широку мережу

регіональних партнерств, покликану максимально віддаляти загрози від його кордонів та здатну надати превентивний (або ж випереджальний) удар у разі потенційної небезпеки. У свою чергу концепція «випереджальної оборони» базується на ідеї «стратегічної глибини», яка охоплює території аж до Середземного моря, зокрема Сирію, Ліван, Ірак та Ємен, що розглядаються Тегераном як безпосередня сфера його впливу (Vakil, 2018, р. 111-112). Концепція «Осі опору» остаточно закріпила ідею створення мережі союзників та проксі-груп у регіоні, до якої входять як державні, так і недержавні актори Близького Сходу (Katz, 2018, р. 2–3). Вона покликана створити образ єдиного блоку, основна мета якого протистояти втручанням та впливу на внутрішні регіональні справи з боку зовнішніх сил.

Отже, іранська проксі-стратегія є логічним та системним продовженням історичного й геополітичного досвіду Ірану, що маневрує ідеологічними мотивами, виходячи з прагматичних потреб безпеки та прагнення отримати провідну роль в регіоні. Військова стратегія Ірану сформувалася під впливом потреби у самодостатності та уникненні прямих конфліктів, що реалізується через створення мереж проксі-структур.

2.2. Інституціоналізація проксі-стратегії ІРІ: механізми формування та функціонування іранської проксі-мережі.

Провідними структурами, що реалізують зовнішньополітичні амбіції Ірану, є Корпус вартових Ісламської революції (КВІР) та підрозділ «Кудс». Завдяки власній автономії, доступу до ресурсів і мережі проксі-груп, ці сили ефективно впливають на регіональні процеси та підтримують стратегічні інтереси Тегерана далеко за межами країни.

В квітні 1979 року аятола Хомейні оголосив про створення КВІР, відомого ще як Революційна гвардія. Хаменеї заявив, що місія Сил «Кудс» полягає у «створенні народних осередків «Хизбалли» по всьому світу». Генерал-майор КВІР Мохаммад Алі Джафарі підкреслив сталість цієї задачі у 2016 році, зазначивши, що місія Сил «Кудс» виходить далеко за межі Ірану

та покликана допомагати ісламським рухам, поширювати Ісламську революцію й підтримувати опір і витривалість «стражених народів у всьому світі» (Chirman, 2019, p. 17). Для виконання цих завдань КВІР отримав значні незалежні ресурси. Організація спиралася на численні фонди та «благодійні» установи, такі як Фонд Мостаазафін, Фонд Астан-е Кудс-е Разаві, Фонд мучеників (Шахідів), Комітет допомоги Імама Хомейні, та інші (Seliktar, & Rezaei, 2020, 6-7).

Офіси КВІР, зокрема Офіс визвольних рухів (ОВР), який був створений в 1981 і передував створенню Сил «Кудс», відповідали за неконвенційну війну, зокрема за підтримку проксі-груп за кордоном (Tabatabai, Martini, & Wasser, 2021, p. 7). У контексті геополітичних цілей, особливо під час ірано-іракської війни, це включало встановлення зв'язків із курдами та шийтськими групами в Бахреїні, Іраку, Лівані та Саудівській Аравії. Тегеран надавав цим групам базову підтримку у вигляді військової підготовки, фінансування та постачання зброї. Одним із значущих прикладів була фінансова та технічна підтримка такої організації як «Бадр», яка стала військовим крилом Верховної ради ісламської революції в Іраку (ВРІРІ) з 2003 року, та менш впливовою «Хизбалла аль-Хіджаз», яка діяла в Саудівській Аравії, Кувейті та Бахреїні (Watts et al., 2023, p. 112-113).

Призначення генерала Касема Сулеймані на посаду керівника «Кудс» у 1998 році стало знаковим рішенням в історії формування іранської проксі-стратегії. Сулеймані вважається одним із головних її архітекторів. Під його керівництвом КВІР фактично перетворився на домінуючий інструмент зовнішньої політики держави, що підпорядковується безпосередньо верховному лідеру Ірану (Soufan, 2025). Виконуючи роль провідного координатора взаємодії з проксі-групами у країнах Близького Сходу, Сили «Кудс» утворили синергію між державною владою та мілітарними структурами, яку ІРІ вдало встановила у кожній із цих країн.

У структурі «Кудс» кожна країна закріплюється за окремим командиром за принципом «Одна країна – один файл – один командир». Це

надає командирам значну свободу у формуванні політики, але й покладає на них відповідальність за результати. У найчутливіших регіонах офіцери «Кудс» часто виступають і як дипломати: так, зокрема, всі послы Ірану в Іраку після 2003 року були вихідцями з цього підрозділу (Vatanka, 2021, р. 15-16). Наразі КВІР-«Кудс» містить 4 такі підрозділи, які відповідають за окремі країни та регіони, такі як Корпус Рамазана (Ірак), Корпус Леванта (Сирія, Ліван, Йорданія та Ізраїль), Корпус Расулалла (Аравійський півострів) і Корпус Ансар (Афганістан) (Uskowi, 2019, р. 158-159). Таким чином, зародження сил КВІР-«Кудс» свідчить про послідовність і довготривалість цієї стратегії, розвиток якої привів до формування мережі, що сьогодні, попри всі накладені на Іран обмеження, здатна забезпечувати країні суттєвий вплив на регіональний порядок.

Варто також зазначити, що з часом Ісламська Республіка значно переглянула свою стратегію: ІРІ наразі не обмежується лише створенням власних структур, а й активно інтегрує вже наявні локальні організації у свою регіональну стратегію. Чимало проксі-груп виникло без активного втручання Ірану як реакція на внутрішні проблеми своїх спільнот. Цей фактор нерідко визначав масштаби та глибину впливу, який Іран міг реалізувати щодо подібних структур. Яскравим прикладом є єменські хусити, котрі, зародившись у середовищі соціально-економічної нестабільності, під час війни з коаліцією на чолі із КСА трансформувалися у військово-політичного актора, що безпосередньо визначає подальший розвиток країни. Однак, попри порівняння хуситів з «Хизбаллою», вони ніколи не були такими ж підконтрольними ІРІ (Vatanka, 2021, р. 18-19).

Високий рівень прагматизму також наявний у підтримці Іраном нешиїтських груп, що не поділяють прямо його ідеологію. До прикладу Іран співпрацює із колишнім противником – Талібаном в Афганістані, курдами в Іраку, ХАМАСом та Палестинським Ісламським Джихадом в Секторі Гази, що є сунітськими організаціями. Більше того, Іран діяв не лише в межах ісламських альянсів, що, зокрема, підтвердило його сприяння християнській

Вірменії у війні проти шийтського Азербайджану за Нагірний Карабах (Vatanka, 2022, с. 205). Підтримка цих сил з боку Ірану є свідченням досить прагматичного підходу Тегерана, спрямованого насамперед на реалізацію геополітичних інтересів, а не на дотримання ідеологічних принципів.

Особливе місце серед проксі-мережі Ірану займає ліванська «Хизбалла», яка має значний вплив не лише в Лівані, а й на політику й безпеку в Сирії, Іраку Ємені та Бахреїні. Формування цієї організації пов'язане із загостренням конфлікту в Лівані в 1980-х роках, що надало Ірану можливість посилити свій вплив у регіоні. Ліван привернув увагу Тегерана насамперед через своє геостратегічне розташування та роль ключової арени у конфлікті з Ізраїлем, що дозволило розширити концепцію «стратегічної глибини» (Watts et al., 2023, 113).

На відміну від більш пізніх ініціатив підтримки проксі, Тегеран спочатку зосередився на формуванні єдиної консолідованої організації (Chirman, 2019, р. 40). За даними Державного департаменту США у звіті за 2015 рік, Іран надавав «Хизбаллі» сотні мільйонів доларів фінансової підтримки (Country Reports on Terrorism 2015, 2016, р. 300-301). 2018 року тодішня заступниця міністра фінансів США з питань тероризму та фінансової розвідки Сігал Манделкер повідомила про більш чітку суму: близько 700 мільйонів доларів на рік. (Katzman, 2021, 36). Аби досягти своїх військово-політичних цілей, організація застосовувала вибухи, не гребувала використанням терористів-смертників, брала заручників, а паралельно впроваджувала соціальні програми, спрямовані на найбільш вразливі групи населення, здобуваючи таким чином їхню підтримку та залучаючи нових учасників (Пророченко, & Охріменко, 2024, с. 154). З часом «Хизбалла» стала ключовим активом ІРІ, виконуючи роль радників, інструкторів і бійців у різних конфліктах регіону. Її політична присутність у Лівані закріпила довгостроковий вплив Ірану в Леванті. Крім того, «Хизбалла» навчала іракських проксі та встановила з ними тісні зв'язки, допомагаючи Ірану протидіяти арабському націоналістичному дискурсу (Şimşek, 2025, р. 1001).

Виходячи з цього, для Тегерана «Хизбалла» уособлює суть концепції «випереджальної оборони», поєднуючи практичну ефективність із глибокими відносинами, укріпленими матеріально та ідеологічно. Спираючись на успіх створення «Хизбалли» Ісламська Республіка віднайшла ефективний шлях у використанні проксі-сил як інструментів для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей. Організація, що є фактично незалежною військовою структурою, активно впливає на прийняття рішень та формування керівництва країни, тоді як Ліванські Збройні Сили рідко втручаються у її діяльність, що відповідно лише послаблює монополію держави на застосування сили в її межах.

Ще однією вагомою ланкою є проіранські сили в Іраку, де їхня присутність відіграє важливу роль у формуванні як внутрішньої політики, так і регіонального балансу сил. В Іраку Іран здобув значний вплив серед шіїтської більшості після вторгнення США у 2003 році, використавши вакуум влади, що виник після повалення режиму Хусейна (Seliktar, & Rezaei, 2020). До 2003 року Організація «Бадр» була найважливішим інструментом дій Ірану всередині Іраку та вважалася офіційним компонентом КВІР-«Кудс» (Felter, & Fishman, 2008, p. 7). Крім того, після 2003 року за підтримки Ірану виникли такі структури, як Армія Махді, головною метою якої була боротьба проти американської окупації, а також «Асаїб Ахль аль-Хак», «Катаїб Хизбалла», «Катаїб Сайєд аш-Шухада» та «Харакат Хизбалла ан-Нуджаба» (Jones, 2019, p. 8). В новому Іраку перед Іраном стояли два ключові завдання: протидіяти присутності військ США та вплинути на підрив американсько-спонсорованого уряду в Багдаді з метою трансформації країни у шіїтсько-домінуючу державу (Chirpman, 2019, p. 19). Вплив Ірану на іракську політику досяг свого апогею після оголошення США про виведення військ у 2011 році. Іранські проксі та нові рекрути були об'єднані у ширшу структуру Народних мобілізаційних сил (НМС), створену у 2014 році для боротьби проти ІДІЛ (Katzman, 2021, p. 30). З моменту свого створення і навіть після інтеграції до іракської держави у

2016 році, проксі-групи Ірану продовжували контролювати адміністративні справи НМС ігноруючи офіційну ієрархію уряду (Şimşek, 2025, p. 1003). Завдяки цьому Іран отримав інструменти довгострокового впливу на державні структури країни, інтегрувавши Ірак у сферу свого контролю.

Від 2003 року Ірак виступає для Ірану ключовою стратегічною базою, яка дозволяє дистанційно впливати на перебіг ситуації в регіоні. Насамперед Ірак є запобіжником від можливої воєнної агресії чи політичного тиску з боку західних держав, передусім США, а також виступає бар'єром проти впливу сунітських центрів сили, таких як Саудівська Аравія (Seloom, 2024). Ірак також має надзвичайно важливе геополітичне значення для Ірану. Як західний сусід ІРІ та східний сусід Сирії, він довгий час забезпечував Ісламській Республіці сухопутний коридор до її союзників у Лівані. Особливо від початку громадянської війни в Сирії у 2011 році цей коридор став ключовим для пересування підтримуваних Іраном збройних угруповань (Azizi, 2021, p. 3). Більше того, через підтримку проксі-угруповань Тегеран забезпечує можливість завдавати непрямі атаки по американським, ізраїльським та саудівським об'єктам.

Епохальні події «Арабської весни» 2011 року спричинили дестабілізацію політичних режимів та поширення рухів опору в ряді країн Близького Сходу та Північної Африки, що створило вкрай сприятливі умови для розширення іранського впливу. «Ісламське пробудження», іранський термін для «Арабської весни», ознаменувало нову фазу еволюції іранської проксі-стратегії. У цих умовах сили КВІР-«Кудс» під керівництвом Касема Сулеймані використали наявний хаос для системної фінансової, матеріальної та іншої підтримки союзних структур за відсутності дієвого стримування з боку США та міжнародної спільноти.

Найбільш суттєву допомогу від Ірану отримав один із небагатьох державних союзників ІРІ в регіоні, алавітський режим Башара Асада, який опинився у глибокій кризі після масових протестів, що вимагали його усунення від влади. З точки зору ІРІ саме протести в Сирії були далеко не

«ісламським пробудженням», а радше стали змовою проти «Осі опору». Це неминуче призвело б до перетворення Сирії на режим із сунітською більшістю, що безпосередньо відображало б демографію країни та робило її також потенційним союзником очолюваної КСА арабської коаліції (Bahgat, & Ehteshami, 2021, p. 39-40). Тому у відповідь «Хизбалла» за підтримки Росії втрутилася на боці сирійського режиму, сприяючи збереженню його влади (Mansour, Al-Shakeri, & Haid, 2025, p. 12).

Головною причиною іранського втручання в Сирію стало прагнення зберегти статус-кво та захистити там власні позиції для продовження реалізації стратегії «випереджальної оборони» (Tabatabai, Chandler, Frederick, & Kavanagh, 2021, p. 79). Сирія також виступила тренувальним майданчиком для іранських проксі-структур, зокрема шіїтських парамілітарних угруповань «Асаїб Ахль аль-Хак», «Катаїб Хизбалла» та Організації «Бадр». А з 2014 року Іран залучив нові групи іноземних бійців: афганська Бригада Фатіміюн та пакистанська Бригада Зайнабіюн (Захарченко, & Мартинюк, 2025, с. 290). Таким чином, стратегічна підтримка Ірану забезпечила не лише виживання режиму Асада, а й значно зміцнила позиції Тегерана в Сирії, відкривши йому широкі можливості для пересування бойових підрозділів і створення додаткової військової бази.

З огляду на вищезгадані факти варто резюмувати, що іранська діяльність наочно продемонструвала чинники, що забезпечують досить значну ефективність стратегії проксі-війн навіть попри ліквідацію американцями 2020 року її головного архітектора – Касема Сулеймані. Після вбивства Сулеймані верховний лідер Алі Хаменеї призначив новим командувачем «Кудс» Есмаїла Гаані й заявив, що стратегія, започаткована Сулеймані, продовжить своє існування (Khamenei, 2020). Таким чином, протягом тривалого часу Тегеран підтримував низку угруповань, зберігаючи сталі контакти з одними й тими ж особами для формування взаємної довіри. Крім того, одночасна взаємодія з кількома акторами та варіювання рівня

підтримки дозволяли уникати надмірної залежності від одного союзника (Watling, 2019, p. 16).

Проте кардинальним випробуванням дієвості стратегії стала атака ХАМАС на Ізраїль 7 жовтня 2023 року та наступна за нею війна в Газі, що дестабілізувала ситуацію в Леванті та запустила коло трансформації політичного й безпекового ландшафту на Близькому Сході (Buman, Jones, & Palmer, 2024, p. 2). Безпрецедентний обмін ударами, що розгорнувся після 1 квітня 2024 року, коли ізраїльські винищувачі F-35 у відповідь на підтримку ХАМАС обстріляли консульський відділ посольства Ірану в Дамаску, суттєво підвищив ризик прямого збройного конфлікту між Іраном та Ізраїлем (Hafezi, Bassam, Al-Khalidi, & Williams, 2024). Зміщення уваги Ірану та «Хизбалли» на протистояння з Ізраїлем сприяли зміцненню позицій інших акторів в Сирії, що, у свою чергу, призвело до падіння режиму Асада та втрати Іраном контролю над Сирією (Lister et al., 2024).

Отже, стратегія Ірану з використання проксі-груп еволюціонувала від локальних операцій КВІР до широкої регіональної мережі Сил «Кудс», яка стала одним із ключових чинників формування сучасного безпекового середовища на Близькому Сході. У результаті проксі-мережа Ірану є не лише інструментом асиметричного тиску на США, Ізраїль та КСА, але й механізмом довгострокової інтеграції окремих країн до «Осі опору».

2.3. Вплив іранської проксі-стратегії на баланс сил у регіоні.

2024 рік виявив серйозні виклики для іранського впливу у регіоні. Зростаюча активність Ізраїлю, послаблення союзних структур і нові дії повстанських угруповань поставили Тегеран перед необхідністю перегляду проксі-стратегії та пошуку нових балансів між демонстрацією сили і ризиком прямого конфлікту. На початку повстанського наступу в Сирії Міністр закордонних справ Аббас Арагчі, відвідавши Дамаск, Багдад, Доху та Катар напередодні падіння режиму Асада, підтвердив відданість Тегерана сирійському уряду та охарактеризував наступ угруповання «Хаят

Тахрір аш-Шам» (ХТШ) як «американо-сіоністський трюк» (Resurgence of Terrorism in Syria «American-Zionist Plot» after Failure in Lebanon: Iran, 2024). Проте вже 6 грудня 2024 року, коли повстанці знаходилися на шляху до Дамаска, Іран розпочав евакуацію військового командування та персоналу з Сирії, таким чином сигналізуючи про неможливість продовження підтримки Асада за нових обставин (Захарченко, & Мартинюк, 2025, 291).

Ці події продемонстрували неготовність Тегерана брати на себе тривалі військові зобов'язання в умовах зростаючої невизначеності та ризиків для власної безпеки, навіть ціною послаблення його довгострокової стратегії домінування в Леванті. Водночас, на думку авторки магістерської роботи, Іран настільки інституціоналізував використання проксі як основного інструменту реалізації власних інтересів, що фактично уникає прямого залучення у конфлікти, навіть коли йдеться про захист цих проксі. Така поведінка ще раз підтверджує неприйнятність для ІРІ прямого воєнного втручання через, насамперед, страх режиму втратити владу в країні.

Зміна уряду в Сирії відкрила нові можливості для зовнішнього впливу, особливо на тлі боротьби різних фракцій за владу та ресурси. За таких обставин чимало експертів наголошують, що якщо Іран зуміє правильно розіграти наявні у нього карти, то він цілком здатний здобути нового союзника в Сирії. Як зазначає експерт з Інституту зовнішньої політики США Мохаммед Саліх, сирійські курди, які протистоять турецькому впливу, можуть стати одним із таких ключових акторів. Хоча раніше Сирійські демократичні сили (СДС) не орієнтувалися на співпрацю з Тегераном, зростання турецького впливу в Сирії може підштовхнути їх до налагодження контактів з ІРІ. До того ж, якщо алавітська громада опиниться на периферії нової політичної системи, Іран також зможе використати історично сформовані зв'язки з цією спільнотою для зміцнення свого впливу в Сирії (Salih, 2025).

Одним із можливих сценаріїв розглядається співпраця Ірану з новою владою Сирії за моделлю взаємодії з колись ворожим Талібаном. Ще до

падіння режиму Асада лідери ХТШ пропонували Ірану діалог на основі «ісламських принципів» (Захарченко, & Мартинюк, 2025, 292). Після зміни влади в Сирії МЗС ІРІ виступило із заявою, що закликала до «національного діалогу» та формування «інклюзивного уряду», підкреслюючи необхідність кооперації з новими владними структурами (Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran Regarding Developments in Syria, 2024). В березні 2025 року, реагуючи на нестабільність у країні, Іран звернувся до Дамаску із заявою про «створення сприятливих умов для мирного співіснування», та «збереження територіальної цілісності та єдності Сирії» (Iran Voices Concern over Developments in Syria, 2025). З огляду на ці заяви співпраця Тегерану з ХТШ видається можливою, зважаючи на ізраїльський фактор та прагматичний характер іранської зовнішньої політики.

Професорка Ніколь Граєвські з Гарвардського центру Белфера обстоює схожу позицію. Вона зазначає також, що здатність Ірану співпрацювати з сунітськими групами може сприяти прагматичним альянсам, зокрема проти Ізраїлю, який захопив демілітаризовану буферну зону на півдні Сирії. Крім того, науковиця переконана, що попри ослаблення «Осі опору», вона все ще зберігає своє функціонування, оскільки, зокрема, іракські шіїтські формування продовжують залишатися активними та вплетеними в політичні та безпекові механізми Іраку (Grajewski, 2024).

Відповідно, вплив Ірану наразі обмежується переважно регіоном Перської затоки, однак з огляду на перспективу співпраці між Іраном та іншими локальними акторами стверджувати про розвал іранської проксі-мережі ще зарано. У короткостроковій перспективі Тегеран, ймовірно, зосередиться на зміцненні своєї присутності в Ірак та Ємен для перенесення центру тяжіння «Осі опору» на схід.

За цих обставин Ірак опинився у ситуації балансування між регіональними та світовими силами, наражаючись на ризик втягнення у ширший конфлікт. Це особливо небезпечно, адже країна нарешті відчула

відносну стабільність після десятиліть криз, переключивши увагу на внутрішні проблеми. Ірак також прагне позиціонувати себе як майданчик для регіонального діалогу, зокрема, проведена 2021 року Багдадська конференція сприяла зближенню КСА та Ірану, що також мало позитивний результат на налагодження відносин між Іраком та монархіями Перської затоки (Final Communiqué of the Baghdad Conference for Cooperation and Partnership, 2021). Більше того, прем'єр-міністр Іраку Мухаммед Шіа ас-Судані неофіційно визнав важливість присутності США як чинника у стримуванні ІДІЛ та протидії надмірному іранському впливу (Seligman, & Vancso, 2024). Однак, війна в Газі й удари США по Іраку у 2024 році у відповідь на близько 200 атак іракських парамілітарних угруповань на бази США в Іраку та Сирії посилили позиції проксі Ірану (Salhani, 2024). Внаслідок цього проксі-групи дедалі активніше формують політичний дискурс, маргіналізуючи більш помірковані сили в державі (Hadaad, 2024, p. 10).

Це дозволяє зробити висновок, що проксі-стратегія Ірану в Іраку має переважно деструктивний ефект, оскільки іракський уряд змушений утримувати рівновагу між зовнішнім тиском і внутрішніми викликами, що обмежує його можливості для консолідації державних інститутів та реалізації стратегій відновлення зв'язків з іншими державами регіону. Підтримка Іраном проксі-груп в Іраку не лише створює ерозію суверенітету держави, але й підвищує ризики ескалації регіональних конфліктів, обмежуючи здатність Іраку ефективно здійснювати незалежну зовнішню політику та виступати стабілізуючим фактором у Перській затоці.

Водночас не менш суттєвим дестабілізуючим актором в регіоні виступають хусити. Угрупування ще з початку війни Ізраїлю проти ХАМАС заявило, що не припинятиме атаки на судна, пов'язані з Ізраїлем, у Червоному морі доти, доки Ізраїль не припинить бомбардування Гази та не дозволить доставку продовольства, медикаментів і палива для населення (Raydan, & Nadimi, 2025). З листопада 2023 до літа 2025 року вони здійснили

напади на понад 100 торговельних кораблів, потопивши щонайменше чотири судна, що в свою чергу порушило близько 12% світової торгівлі та призвело до зростання логістичних витрат і затримок поставок стратегічних ресурсів, таких як енергоносії та продовольство (Houthi Attacks on Merchant Ships in the Red Sea, 2025).

Прикметним є той факт, що на фоні дій хуситів іранські військові керівники все частіше обговорюють необхідність розширення присутності Ірану в районі Червоного та Середземного морів. 6 березня 2024 року старший військовий радник верховного лідера Ірану генерал-майор Ях'я Рахім Сафаві охарактеризував Середземне море як складову «стратегічної глибини» Ірану та наголосив на «необхідності її розширення на 5 000 кілометрів, що охоплювало б навіть Гібралтарську протоку» (Military Advisor calls for 5,000-Kilometer Expansion of Strategic Depth, 2024). Як прогнозують науковці із Інституту вивчення війни, Іран, ймовірно, використовуватиме зростаючу військову присутність у районі Червоного та Середземного морів для потенційного тиску на комерційний трафік, подібно до того, як він робив це в Перській затоці (Soltani, et al., 2024). Активність проксі-груп, таким чином, дозволяє Тегерану проєктувати свій вплив в регіоні, водночас підвищуючи ризики для міжнародних комунікацій та економічних ланцюгів поставок, що в котрий раз підтверджує дестабілізуючий характер його політики.

З огляду на підхід Ірану можна підкреслити, що активна іранська підтримка проксі-груп створює дисбаланс сил між державними та недержавними акторами. З одного боку, групи, які діють поза конституційним ладом або ж не визнаються переважною більшістю глобальної спільноти як повноправні учасники міжнародної політики, легше контролювати, оскільки їхні позиції заздалегідь слабші, ніж у визнаних державних інституцій. З іншого боку, активна іранська підтримка сприяє таким групам отримувати широкий спектр ресурсів, які раніше були їм недоступні. Це часто призводить до ерозії державних структур та

зменшення їхнього контролю над використанням сили, як це було продемонстровано в Іраку та Лівані.

Очевидним є також той факт, що ці дії Ірану спричиняють настороженість серед сунітських країн: напружені відносини Тегерана з країнами Перської затоки за роки його проксі-стратегії перетворилися на ворожі. Підтримувані США та європейськими державами Саудівська Аравія, ОАЕ та Бахрейн інвестують в одні із найдорожчих і найсучасніших озброєнь у світі, часто пояснюючи це загрозами, які становить Ісламська Республіка для їхньої національної безпеки та регіональних інтересів (Bahgat, Ehteshami, 2021, p.7).

Підсумовуючи, іранська проксі-стратегія є фактичним відображенням його прагматичних цілей безпеки та амбіцій домінування в регіоні. Концепції «випереджальної оборони» та «стратегічної глибини» дозволяють Тегерану компенсувати військові й економічні обмеження у порівнянні зі США та регіональними суперниками, одночасно розширюючи свій вплив на Близькому Сході. Діяльність мережі Сил КВІР-«Кудс» суттєво впливає на баланс сил у регіоні, створюючи багаторівневу регіональну систему, здатну конкурувати з державними акторами. Підтримка ІРІ проксі-угруповань посилює ресурсну спроможність таких недержавних акторів, що в свою чергу погіршує контроль центральних державних інститутів над силовими структурами. Така регіональна політика ІРІ одночасно стимулює гонку озброєнь серед сунітських держав, що підвищує як ризик нових конфліктів, так і поглиблює вже наявні. Проте кризи, такі як війна в Газі 2023 року та втрата ключового союзника в Сирії, демонструють обмеження іранської проксі-стратегії та ставлять під сумнів її здатність ефективно реагувати на зовнішні виклики в довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 3. ПРОКСИ-ВІЙНА ІРАНУ ПРОТИ САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ НА ПРИКЛАДІ ЄМЕНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

3.1. Комплексні фактори суперництва між Іраном та Саудівською Аравією в контексті «Арабської весни».

Глибинні перетворення, що відбулися в Ірані після Ісламської революції, не лише докорінно перебудували внутрішній політичний лад країни, а й радикально переорієнтували її зовнішньополітичне бачення та самосприйняття в системі відносин Близького Сходу. Ця обставина суттєво вплинула на зв'язки ІРІ з ключовими регіональними гравцями. Найяскравіше ці зміни виявилися у відносинах із Саудівською Аравією, які поступово набули рис стратегічного суперництва.

Ірано-саудівське протистояння має багатовимірний характер, що охоплює два ключові аспекти: суперництво між конкуруючими релігійними ідентичностями та боротьбу за політичний і військовий вплив у регіоні (Срепу, 2019, р. 25). Конфесійні відмінності між ІРІ та КСА формують основу їхніх ідеологічних та політичних суперечок. Саудівська Аравія позиціонує себе як провідну арабську державу, а її монархи виступають законними хранителями святих місць – Мекки й Медіни. Натомість її релігійна доктрина, ваххабізм, допускає оголошення інших мусульман невірними у разі сприйняття їхньої діяльності як «екзистенційної загрози» чинному політичному устрою. У такому контексті ІРІ була розцінена Ер-Ріядом як головне джерело загрози, що знайшло відображення у визначенні Ірану як «змії, голову якій слід відрубати» (Izol, & Cingöz, 2022, р. 346-348). Паралельно проблема підтримки Ер-Ріядом салафістського джихадизму особливо гостро вдарила по Ірану після його військового втручання в Сирію з 2011 року, проявившись у серії атак джихадистських угруповань, включно з нападом на парламент ІРІ та мавзолей аятоли Хомейні в червні 2017 року (Bahgat, & Ehteshami, 2021, р. 34–35).

Натомість шиїтська ІРІ проголошує уммі (глобальній ісламській спільноті), що монархічний лад, загалом, є непримиренним з ісламом. В такий спосіб іранська риторика підриває легітимність дому Саудів і ставить під сумнів претензії королів Саудівської Аравії на заявлене лідерство в Мусульманському світі (Кіяниця, 2021, с. 15). Більше того, риторика Рухоли Хомейні фактично загрожувала територіальній цілісності КСА, оскільки зверталася також до незадоволеної шиїтської громади у його Східній провінції (Срепу, 2019, р.25).

Проте, на думку доцента кафедри міжнародного врегулювання конфліктів в Інституті аспірантури в Досі доктора Ібрагіма Фрайхата (2020), у цьому випадку конфесійність виступає радше фактором, що сприяє розвитку конфлікту між КСА та ІРІ, ніж його причиною. Водночас різноманітне використання релігійного чиннику урядами цих країн, ключовими фігурами у соціальних мережах і навіть аналітичними центрами з обох боків політизувало його, що лише сприяло подальшій ескалації протистояння між шиїтами та сунітами (Fraihat, p. 5). Таким чином, проблема конфесійних відмінностей між КСА та ІРІ трансформувалася у безпековий вимір та прагнення здобути лідерство в регіоні. Вдало маніпулюючи релігійною приналежністю й локальними суперечками на цьому тлі, Ер-Ріяд і Тегеран намагаються адаптувати близькосхідну архітектуру безпеки на власний розсуд, використовуючи для цього протилежні конфесійні групи.

Значної ваги конфлікту надає також проблема іранської ядерної програми. Після укладення у 2015 році ядерної угоди між Іраном та групою «5+1» адміністрація поміркованого президента Хассана Рухані сподівалася, що це сприятиме зниженню напруженості у відносинах ІРІ та КСА. Проте Ер-Ріяд із самого початку поставився до Спільного всеосяжного плану дій (СВПД) досить скептично (Alsmadi, 2024, p. 23-24). Ідея зняття санкцій в обмін на обмеження іранської ядерної програми аж ніяк не створила для Саудівської Аравії відчуття безпеки; навпаки, там переконані, що навіть

«пороговий» ядерний статус Ірану становить загрозу безпеки та регіональному домінуванню КСА (Why Saudi Arabia and Israel Oppose Iran Nuclear Deal, 2015). Навіть попри офіційну нормалізацію відносин між державами у 2023 році, ця проблема не втратила своєї актуальності, і кронпринц Мохаммед ібн Салман заявив, що у випадку набуття Іраном ядерного арсеналу Саудівська Аравія змушена буде реагувати аналогічно (Borger, 2023).

Проте тут варто підкреслити, що протистояння між Іраном та Саудівською Аравією не визначається лише суперництвом за лідерство та питанням безпеки. Воно має набагато складнішу природу, де суттєву роль відіграє також вплив зовнішніх гравців, насамперед США. Досить цікавим є той факт, що після терактів 2001 року в США Саудівська Аравія та Іран уклали угоди з питань безпеки й регіональної співпраці у 2001 та 2002 роках щодо боротьби з тероризмом, наркотрафіком і незаконною імміграцією, переважно через спільну зацікавленість у боротьбі з «Аль-Каїдою» та протидії вторгненню США в Ірак (Fraihat, 2020, p. 26). Та попри тимчасове послаблення контактів після 2001 року, КСА в подальшому нормалізувало відносини зі США як противагу зростанню іранського впливу в регіоні (Soage, 2017, p. 5-6). Уклавши серію оборонних угод із членами Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ), включно з формалізацією оборонного пакту з Саудівською Аравією, США, таким чином, визначили Ер-Ріяд центром цих партнерств. Водночас така уніполярна структура значно обмежила маневри Ірану, що було небажаним для держави, яка прагне змін та збереження самостійності у зовнішній політиці (Hadzikadunic, 2019, p. 9-10). Для Тегерана це зближення стало відчутним доказом того, що Ер-Ріяд сприяє регіональній ізоляції Ірану.

Додатково обидві держави відчувають занепокоєння щодо контролю стратегічно важливих водних шляхів Перської затоки. Іран сприймає політику КСА, зокрема його підтримку присутності американських військово-морських сил у Бахрейні, як прямий виклик власній автономії і

зусиллям створити регіональний режим безпеки (Bahgat, & Ehteshami, 2021, р. 33). Дефіцит довіри між сторонами лише загострює напруженість і змушує Ер-Ріяд активно реагувати на потенційні загрози, як це сталося у травні 2019 року, коли джерела, наближені до наслідного принца Мухаммеда бін Салмана, закликали США завдати удару по Ірану у відповідь на ракетні атаки іранських проксі по саудівських нафтових об'єктах (Saudi Paper, Close to MBS, Calls on US to Strike Iran, 2019). Таким чином, стратегічне партнерство Саудівської Аравії зі США посилює ірано-саудівське суперництво, загострюючи напруженість у регіоні та впливаючи на стратегічний баланс у Перській затоці.

Однак, Іран ніколи не прагнув залишатися периферійним актором, а послідовно утверджував себе як повноправний суб'єкт регіональної політики. Знаковим став 2007 рік, коли президент Махмуд Ахмадінежад здійснив офіційний візит до Саудівської Аравії та вперше в історії Ісламської Республіки взяв участь у саміті РСАДПЗ, де запропонував створення регіонального пакту безпеки та угоди про вільну торгівлю. Ключовою ідеєю була необхідність співпраці у сфері безпеки й економіки «без зовнішнього втручання» (Soage, 2017, р. 6). Доатково Ахмадінежад прагнув завірити КСА у мирному характері ядерної програми ІРІ. Таким жестом Тегеран намагався продемонструвати свою готовність та бажання до співпраці із сунітськими державами, проте, звісно, без залучення США (Кіяниця, 2021, с. 16). У подальшому ця концепція колективної безпеки неодноразово підкреслювалась і президентом Хасаном Рухані, і його наступником Ібрагімом Раїсі, закріпившись як одна із ключових засад іранської зовнішньої політики.

Поворотним моментом, що значно загострив ворожнечу між Іраном і Саудівською Аравією, стали події «Арабської весни». Ер-Ріяд, прагнучи зберегти чинний регіональний порядок, запропонував фінансову та військову допомогу Йорданії, Ємену, Єгипту та Бахреїну, а також підтримував сунітських повстанців у Сирії (Срепу, 2019, р. 26). Натомість

Тегеран розглядав ці події як можливість сформувати новий Близький Схід, де влада у переважно сунітському арабському регіоні буде рівномірно розподілена між країнами, якщо не повністю відійде від КСА (Hadzikadunic, 2019, р. 13). Відтак Тегеран, експлуатуючи конфесійні лінії розлому, підтримував шіїтські меншини в арабських монархіях Перської затоки та сприяв збереженню влади Башара Асада в Сирії.

Саудівська королівська родина сприймала ці події як серйозний дестабілізуючий чинник, що загрожував як регіональному балансу сил, так і політичному режиму в Саудівській Аравії. На тлі інциденту зі стратою шіїтського священнослужителя шейха аль-Нібра в КСА 2 січня 2016 року, якого звинуватили у закликах до опору монархії, а також штурму саудівського посольства в Тегерані протестувальниками у відповідь на ці дії, Ер-Ріяд розірвав дипломатичні відносини з Іраном (Saudi Arabia Breaks Off Ties with Iran after al-Nimr Execution, 2016). У результаті їхнє протистояння набуло форми затяжної проксі-війни. Хоча відкрите військове зіткнення між державами на момент написання магістерської роботи не відбулося, обидві сторони фінансують й озброюють протилежні політичні сили та воєнізовані угруповання, які поділяють їхні ідеологічні й стратегічні цілі.

Узагальнюючи, протистояння між ІРІ та КСА зумовлене ідеологічними, політичними та безпековими факторами. Конфесійні відмінності, боротьба за регіональне лідерство, зовнішній вплив США та проблеми безпеки, включно з ядерною програмою Ірану, створили динаміку взаємної недовіри. Поворотним моментом стала «Арабська весна», яка відкрила можливості втручання в регіональні конфлікти через підтримку протилежних проксі-сил. Водночас саме єменський напрямок довгий час залишався епіцентром регіональної напруженості.

3.2. Єменський конфлікт як елемент ірано-саудівського проксі-протистояння.

Ємен займає надзвичайно важливе геостратегічне положення, розташовуючись на перетині ключових морських шляхів. Червоне море є коридором, який забезпечує міжнародну торгівлю та переміщення військово-морських сил із Європи та Америки до Близького Сходу й Азії. Через цей маршрут проходить майже 15% світової морської торгівлі, 12% морського транспортування нафти та 8% світового експорту зрідженого природного газу (Joint Statement from the Governments of the United States, Australia, Bahrain, Belgium, Canada, Denmark, Germany, Italy, Japan, Netherlands, New Zealand, Singapore, and the United Kingdom, 2024). Ці фактори зумовлюють стратегічну вагу Ємену не лише для регіональних гравців, а й для глобальної безпеки. Стабільність усередині країни має безпосередній вплив на безперешкодне функціонування світової торгівлі та енергопостачання.

Проте у своїх сучасних кордонах Ємен – це нестійке об'єднання різних регіонів і племінних угруповань. Об'єднання Ємену відбулося лише у 1990 році в наслідок війни між двома його частинами – Північчю та Півднем, що сформувало глибокі соціальні та політичні відмінності, які заважають створенню єдиної та стабільної держави (Ottaway, 2022, p. 5-6). До того ж, на фоні прояву яскравого трайбалізму та нестачі ресурсів тут досі важливу роль відіграє поділ на клани, при чому 20% з яких мають власні ресурси в кількості, достатній, щоб вести збройну боротьбу (Мацькович, 2020). Навіть попри те, що Ємен понад тридцять років перебував під владою Алі Абдалли Салеха, він залишався авторитарною державою, у якій так і не вдалося встановити повноцінний центральний контроль. Стратегія «поділяй і володарюй», яку застосовував Салех, винагороджуючи союзників та водночас послаблюючи суперників, ще більше маргіналізувала багато соціальних груп, одними із яких були хусити (Izol, & Cingöz, 2022, p. 354).

Хусити – воєнізоване ісламістське політичне угруповання, що сьогодні контролює північні території країни. Організація офіційно називає себе «Ансар Аллах» («Прихильники Бога»). За конфесійною належністю хусити

походять із зейдитської гілки шиїзму, що домінує на півночі Ємену. Зейдити становлять близько третини населення країни та є його релігійною меншиною (Riedel, 2021). Проте цікаво, що доктринально зейдити, або «п'ятиці» (послідовники П'ятого Імама) у деяких аспектах своєї практики скоріш ближчі до сунітського ісламу, ніж до шийтського напрямку, що домінує в Ірані та базується на вірі в «дванадцять священних Імамів» (Juneau, 2016, p. 651).

Протягом кількох десятиліть рух хуситів еволюціонував від суб'єкта громадянського суспільства до протодержави. Його початок сягає 1990-х років, коли зейдитський релігійний діяч Хусейн Бадр ад-Дін аль-Хусі заснував угруповання «Віруюча молодь» як реакцію на дискримінаційну політику уряду Ємену, а також на посилення впливу салафітських угруповань, які фінансувалися Ер-Ріядом та поширювали антизейдитську риторику (Heistein, 2022, p. 3-4). Для КСА, котре має шийтську меншину в південних провінціях Аль-Хаса та Катіф, надзвичайно важливою була стабільність на його кордонах. Тому Ер-Ріяд прагнув зберегти вплив на політичну ситуацію в Ємені та не допустити приходу до влади хуситів. У такий спосіб Саудити змальовували зейдитів як інструмент Ірану в масштабній шийтській змові, мета якої розділити Мусульманський світ (Gordon, & Parkinson, 2018).

Після ліквідації урядовими силами аль-Хусі в 2004 році, котрий розкритикувати корумпований режим Салеха, риторика руху зазнала глибоких трансформацій: із внутрішньоорієнтованої вона стала відверто антизахідною та антисемітською. Новим гаслом руху стало: «Аллах великий, смерть Америці, смерть Ізраїлю, прокляття євреям і перемога ісламу» (Riedel, 2021). Тож, у контексті Ємену вирішальним для розуміння феномену цього руху є радше його соціально-економічна ізольованість та загальна політична нестабільність у країні, а не суто релігійний чинник.

Революційна хвиля «Арабської весни» стала для хуситів вікном можливостей, яке вони використали для захоплення влади в країні. Масові

протести, викликані невдоволенням через авторитарне правління президента Салеха, змусили його залишити посаду. У 2012 році керівництво країни було передано його колишньому заступнику Абд Раббо Мансуру Гаді, однак це не призвело до істотного покращення ні політичної, ні економічної ситуації (U.S. Relations with Yemen, 2022). Так, перехід від авторитарної моделі до зародків демократії через створену Конференцію з національного діалогу спричинив вакуум влади, що дозволив активізуватися іншим ісламістським угрупованням, які раніше залишались на периферії суспільно-політичного життя Ємену.

Хусити поступово розширили свої початкові прагнення від економічної та соціальної підтримки до створення власної ісламської держави. Незважаючи на те, що головною метою хуситів на початку було досягнення кращого соціального та економічного становища для зейдитської громади, отримання автономії провінції Саади, де мешкає більшість спільноти, жодного суттєвого представництва в урядових структурах їм так і не надали (Мацькович, 2020). З часом їхні амбіції зросли: тепер рух прагне створити теократичну державу під керівництвом сада («правлячого класу» з нащадків Пророка), де релігія й політика тісно переплетені між собою (Heistein, 2022, p. 18–19).

Наприкінці 2014 року хусити розгорнули наступ і вже в березні 2015 року захопили Сану. Президент Гаді змушений був відправитися у вигнання до Саудівської Аравії. Тим часом на півдні Ємену учасники Південного руху (аль-Хірак), створеного у 2007 році, радикалізувалися і, здобувши згодом підтримку від ОАЕ, вимагали відновлення незалежного Південного Ємену. (Al-Muslimi, 2015). У цей період Єр-Ріяд у березні 2015 року спільно з іншими монархіями Перської затоки за підтримки США розпочав військову операцію «Вирішальний шторм» (Five Years Since Decisive Storm, 2020). Основною метою коаліції було не лише відновлення союзного уряду, але й недопущення поширення іранського впливу на ще одну країну регіону. Унаслідок цього єменський конфлікт набув багатовимірного характеру. Він

більше не міг бути зведений ані до суто внутрішньої громадянської війни, ані до чистої «проксі-війни» між КСА та ІРІ. Саме ця складна взаємодія локальних і зовнішніх інтересів значно ускладнила процес його розв'язання.

Повертаючись до хуситів, питання характеру їхніх зв'язків з Іраном залишається доволі складним. З одного боку, більшість експертів сходяться на думці, що хусити на початку свого розвитку не належали до проксі-мережі Ірану, а були переважно місцевим політичним рухом, який сформувався на основі єменських племінних традицій та боротьби з владними структурами (Mangu, 2025, p. 550). До того ж, походження руху хуситів має суттєві відмінності від інших збройних формувань, пов'язаних з Тегераном. На відміну від ліванської «Хизбалли» чи іракських ополчень, хусити не були засновані КВІР (Al-Goidi, 2024, p. 30). Проте, з іншого боку, наразі їхні зв'язки з Іраном є безсумнівними: група отримує ідеологічний вплив від Ірану та «Хизбалли», позиціонуючи себе в іранській «Осі опору» (Baron, & Al-Hamdani, 2022, p. 168).

Ідея про хуситів як іранських проксі зародилася після 2003 року під час появи «Аль-Каїди на Аравійському півострові» (АКАП), що мало вплив на боротьбу між хуситами та Салехом. Досить скоро єменська влада почала описувати хуситів як «шиїтів, яких підтримує Іран». Проте уряд тоді так і не спромігся надати переконливі докази. Це, зокрема, підтверджує оприлюднене «Wikileaks» листування між США та Єменом, в якому в одній із записок від 2009 року зазначено, що єменська влада «досі не надала доказів контрабандного постачання зброї хуситам з боку Ірану» (Juneau, 2016, p. 656). Тож, огляд хуситів у ваккумі лише у співпраці із ІРІ дає досить спрощену картину розвитку даного угруповання та не пояснює складності його відносин із місцевим урядом, динаміка котрих демонструє суперечливий характер соціально-політичної ситуації в Ємені та прагнення таких угруповань на кшталт хуситів до пошуку зовнішньої підтримки.

Слід зазначити, що від часу заснування руху і до 2009 року немає офіційних свідчень, що Іран надавав групі реальну підтримку (Al-Goidi,

2024, р. 30). Лише у доповіді для Комітету ООН з питань санкцій проти Ірану, оприлюдненій у квітні 2015 року, зазначалося, що Іран почав передавати хуситам обмежені партії зброї принаймні з 2009 року. Документ окреслював регулярну схему постачання озброєння морським шляхом і містив опис семи ймовірних випадків таких передач. Зокрема, у квітні 2009 року іранське судно в міжнародних водах передало єменським човнам ящики зі зброєю, а у лютому 2011 було затримано іранське рибальське судно, що прямувало до Ємену, на якому виявили 900 ракет іранського виробництва (Letter Dated 1 June 2015 from the Panel of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 1929 (2010) Addressed to the President of the Security Council, 2015, р. 14-15).

Однак, активізувалася їхня співпраця лише після початку громадянської війни в Ємені. Верховний лідер Ірану аятола Алі Хаменеї різко засудив пряме втручання КСА у внутрішні справи держави. Під час виступу 9 квітня 2015 року він заявив: «Саудівці точно програють у цьому... Їхній ніс буде втертий в землю» (Khalaji, 2015). У своїй промові 6 травня того ж року Хаменеї висловив ще більше гніву щодо Ємену, цього разу включивши у свою критику США: «крок, який уряд Саудівської Аравії робить у Ємені, не може бути виправданий жодною логікою та аргументом... Якщо вони [коаліція] вирішили вдарити по людях, націлитися на інфраструктуру, вбивати жінок і дітей, то цьому немає жодного виправдання. І американці підтримують цей великий злочин...» (Khamenei, 2015). Іранський Представник при ООН надіслав листа, в якому зазначив: «... повторення подібних авіаударів поблизу дипломатичного представництва моєї країни в майбутньому може мати серйозні наслідки...» (Rezaei, 2019, р. 174). Таким чином, Іран використав громадянську війну в Ємені для легітимізації як дій хуситів, так і власну підтримку угруповання прикриту безпекою своїх громадян в Ємені.

Загалом, мотиви співпраці Ірану з хуситами зумовлені не стільки релігійною ідентичністю, скільки геополітичною доцільністю та збігом

стратегічних інтересів. І Тегеран, і хусити прагнуть змінити регіональний статус-кво: для хуситів, які впродовж багатьох років боролися за трансформацію внутрішньополітичного устрою Ємену, КСА розглядається як зовнішній чинник, що перешкоджає реалізації цілей. Подібна логіка притаманна й Ірану, який прагне послабити зовнішнє домінування США та їхніх союзників у регіоні (Hamid, 2015).

Підтримка хуситів повністю відповідає також іранській концепції «стратегічної глибини». Тегеран посилив свою геополітичну позицію на Аравійському півострові, здобувши вплив на недержавного союзника, що забезпечує йому опосередкований контроль над транспортними маршрутами Червоного моря. (Riedel, 2021). Так, у 2018 році високопоставлений офіцер КВІР Нассер Шабані навіть визнав, що його структура «віддала наказ хуситам атакувати два саудівські нафтові танкери в Червоному морі на захід від стратегічного порту Ходейда». Це змусило Саудівську Аравію тимчасово призупинити транспортування нафти через цей маршрут (Al-Goidi, 2024, p. 32).

Ще одна причина полягала у відволіканні Саудівської Аравії від Сирії та Іраку, де Іран мав суттєві інтереси (Kendall, 2017, p. 4). Через прихід до влади хуситів Тегеран отримав можливість реалізувати стратегію «балансування» проти Ер-Ріада. З точки зору Ірану, на початку хусити не виступали істотними стратегічними союзниками; натомість вони розглядалися як найбільш економічно вигідний і водночас близький інструмент тиску на КСА (Al-Muslimi, 2017, p. 7). З огляду на зазначені причини, підтримка Іраном хуситів має комплексний характер: її варто оцінювати не лише як акт солідарності в межах шіїтської спільноти, а скоріше як стратегію впливу на баланс сил у регіоні.

Одночасно з розвитком конфлікту в Ємені Іран посилив свою присутність та підтримку хуситів. У проміжному звіті 2018 року Група експертів ООН з питань Ємену повідомила, що розслідує дані про щомісячні поставки пального з Ірану на суму близько 30 мільйонів доларів США, що,

втім, у Тегерані заперечували. Така допомога дозволяла хуситам отримувати прибуток від продажу пального на чорному ринку в умовах гострої нестачі готівки, а також вивільняти кошти, які могли бути спрямовані на виплату зарплат бійцям чи залучення нових учасників до лав руху (Chirman, 2019, p. 166).

Щодо військової допомоги, то Іран передав хуситам технології для створення оборонної промисловості в Ємені, зокрема для виробництва дронів і ракет (Şimşek, 2025, p. 1004). Незважаючи на запроваджене ООН ембарго на постачання зброї до Ємену, згідно зі звітом ООН від січня 2018 року, були виявлені уламки ракет і безпілотників іранського походження, які потрапили до країни після введення заборони. Серед поставок були наявні балістичні ракети малої дальності «Боркан-2Н», комплектуючі для ракетних двигунів та безпілотники «Абабіль-Т» (також відомі як «Касеф-1») (Letter, 26 Jan. 2018, from the Panel of Experts on Yemen Mandated by Security Council Resolution 2342 (2017), 2018). Іран постачає хуситам передові технологічні компоненти, одночасно допомагаючи їм у виробництві або отриманні простіших деталей на місці. Для досягнення цієї мети він ретельно інтегрував хуситів у свої розгалужені мережі поставок, що детально задокументовано у звітах Експертної групи ООН 2020 року (Letter, 27 Jan. 2020, from the Panel of Experts on Yemen, 2020, p. 26–27). У вересні 2023 року на параді в Сані хусити продемонстрували нові балістичні та крилаті ракети іранського виробництва, зокрема модернізовані варіанти «Кіам», ракети «Тоуфан» (ймовірно іранські «Гард») та твердопаливну «Танкіл» для ураження морських цілей (Hinz, 2023). Таким чином, підвищення підтримки Іраном хуситів значно змінило баланс сил у єменському конфлікті. Це дозволило хуситам перейти від локальних атак на обмежені відстані до ударів по стратегічних цілях на території КСА та ОАЕ.

Здобувши активного союзника, Іран зміг значно посилити свій регіональний вплив без суттєвих фінансових вкладень, на відміну від Саудівської Аравії, яка зазнала великих матеріальних втрат у цьому

конфлікті. Випробування асиметричних методів ведення війни в Ємені стали черговим здобутком іранської стратегії. Подібні підходи виявилися надзвичайно результативними проти коаліції, яка попри значну перевагу у військовій потужі, зіткнулася з труднощами у протидії нестандартним стратегіям хуситів (Mangu, 2025, p. 551). Така трансформація тактики не лише суттєво затягнула перебіг конфлікту, а й зробила досягнення військової перемоги для коаліції дедалі менш ймовірним.

Однак, попри тісну співпрацю, хусити завжди намагалися зберігати автономію у прийнятті рішень, свідомо уникаючи повної залежності від Тегерана, зокрема у військовій сфері. Як повідомляє звіт Міністерства фінансів США від червня 2024 року, хусити налагодили постачання ключових комплектуючих з китайських компаній для виробництва власних дронів і балістичних ракет, а їхнім головним завданням наразі є створення власних схем фінансування закупівель та отримання військової підтримки з боку Росії та Китаю (Treasury Targets Houthi Weapons Procurement and Funding Networks, 2024; Minor, 2024, p. 2).

На політичній арені угруповання також прагне виступати як незалежний гравець, котрий здатний діяти навіть всупереч інтересам Ірану. Зокрема, у 2019 році хусити односторонньо оголосили про припинення вогню з КСА, попри те, що Іран прагнув тоді використати їх для посилення регіональної напруженості (Yemen's Houthis Say Will Stop all Attacks on Saudi Arabia, 2019). Цю тезу також підтверджує випадок із атакою хуситського дрона 19 липня 2024 року, який убив громадянина Ізраїлю та поранив кількох інших людей у Тель-Авіві. Після атаки хусити заявили, що Іран буцімто дізнався про неї лише постфактум, намагаючись підкреслити, що рішення було ухвалене ними самостійно (Yemen's Houthis Insist Iran Had no Involvement in Tel Aviv Drone Attack, 2024). Таким чином, прагнення хуситів зберегти власну автономію робить їх більш непередбачуваним актором, що створює додаткові ризики для регіональної стабільності.

Ескалація єменського конфлікту також неодноразово виходила за межі країни, провокуючи прямі звинувачення між КСА та ІРІ. Набільш показовим це було у вересні 2019 року, коли атака дронів на два ключові нафтові об'єкти Саудівської Аравії в Абкайку і Хураїсі знову загострила ситуацію. Попри взяття хуситами відповідальності за удар, американська розвідка стверджувала, що удар здійснено з території Ірану (Glenn, 2022).

Водночас, варто зазначити, що відсутність очікуваної військової відповіді США на ці атаки стала для Ер-Ріяду сигналом про поступове зниження американської залученості в регіональні конфлікти. Подальші події, зокрема, виведення американських військ із Сирії у 2019 році та з Афганістану у 2021 році, а також припинення адміністрацією Байдена поставок зброї Ер-Ріяду на боротьбу з хуситами закріпило переконання КСА в тому, що воно змушене самотійно протистояти викликам, породженим політикою Ірану (Іран – Саудівська Аравія: близькосхідна холодна війна, 2021). Більше того, жодна з ключових цілей операції не була реалізована. Попри окремі успіхи на початковому етапі війни, провал кампанії в Ходейді 2018 року зупинив наступ антихуситських сил, і відтоді військова перевага перейшла до повстанців. Станом на січень 2022 року хусити контролювали близько 70% населення Ємену, включаючи столицю Сану, з основними фронтами в Марібі, Ходейді, Шабві та Таїзі (Heistein, 2022, р. 6; Додаток 1). Паралельно хусити дедалі тісніше інтегрувалися у сферу впливу Ірану, тоді як дії КСА лише посилили нестабільність на його кордонах. Ці фактори, зокрема, спонукали Ер-Ріяд до укладення перемир'я з хуситами.

У березні 2022 року КСА оголосила про припинення бойових дій, і вже в квітні протиборчі сторони досягли рідкісного прориву: після семи років війни було підписано перемир'я за посередництва ООН. І хоча угода фактично втратила чинність 2 жовтня 2022 року, коли хусити відновили свої періодичні атаки на нафтову інфраструктуру Ємену, це перемир'я стало першим кроком до ширшого мирного процесу (Robinson, 2023). Тож, попри

вихід військ КСА з Ємену, питання безпеки та стабільності в середині країни все ще залишаються надзвичайно гострими.

Отже, сменський конфлікт став прикладом того, як переплетіння внутрішніх суперечностей із регіональними інтересами унеможлиблює його швидке врегулювання. Іран використав хуситів як інструмент для розширення своєї «Осі опору» та послаблення позицій Ер-Ріяда. Зрештою, хуситам вдалося зберегти контроль над значною частиною країни, натомість КСА виявилось втягнутим у затяжний конфлікт, що лише виснажив його ресурси, призвів до тривалих потрясінь в Ємені та загострення безпекової ситуації в регіоні.

3.3. Наслідки втручання Ірану в сменський конфлікт та його вплив на регіональну стабільність.

Підтримка Іраном хуситів та військове втручання коаліції на чолі з КСА мали катастрофічний вплив на внутрішню стабільність Ємену. Наслідками багаторічного конфлікту стала одна із найбільших гуманітарних криз сучасної історії. Сьогодні понад 20,7 мільйонів людей у Ємені потребують гуманітарної допомоги, у тому числі 11,3 мільйона дітей. Багаторічна блокада, запроваджена коаліційними силами, призвела до дефіциту продовольства й медикаментів, різкого зростання цін і погіршення умов життя населення. За оцінками ООН, унаслідок війни загинуло понад 370 тисяч осіб, майже 60% з яких через непрямі причини, зокрема нестачу їжі, води та медичної допомоги. Крім того, як хусити, так і коаліційні сили неодноразово здійснювали цілеспрямовані атаки на цивільну інфраструктуру: лікарні, школи й житлові квартали (Robinson, 2023).

Доцільно також наголосити, що постійна військова активність підривала будь-які спроби утвердження державного контролю над територіями. Фактичний розвал державності зробив Ємен класичним прикладом «неспроможної держави» (або ж «failed state»). Конфлікт у країні охоплює кілька основних акторів: уряд, хуситів, джихадистів та південних

сепаратистів, що призвело до поділу території на дві економічні зони: одну під контролем хуситів, з якими фактично і ведуться основні перемовини, іншу – номінально урядову. Формально міжнародно визнаний уряд Ємену, сформований у 2020 році, має дипломатичне представництво у світі, однак його ефективність у забезпеченні реального контролю над країною залишається обмеженою. Наявність таких організацій як АКАП та терористів Ісламської держави (ІД) лише посилює ризики, оскільки відсутність централізованого управління робить країну вразливою для відновлення в ній активної терористичної діяльності (Корнійчук, 2023).

З економічної точки зору становище Ємену також виглядає вкрай нестабільним. За даними Світового банку, у 2024 році ВВП країни скоротився на 1% після падіння на 2% у 2023-му, а реальний ВВП на душу населення зменшився на 54% від 2015 року при тому, що і тоді показники не були надто обнадійливими. Блокада експорту нафти з боку хуситів спричинила 42% падіння доходів Міжнародно визнаного уряду, що позбавило його можливості забезпечувати базові послуги (Yemen Faces Mounting Economic Challenges as Conflict Continues, Regional Tensions Escalate, 2024). Таким чином, війна в Ємені стала показовим прикладом того, як боротьба за регіональний вплив між Іраном та Саудівською Аравією призвела до поглиблення кризи, гуманітарної катастрофи та руйнування державності в уразливій країні регіону.

З огляду на пошук потенційних компромісів, в контексті послаблення рівня підтримки з боку США Саудівська Аравія та її союзники з Перської затоки змушені були шукати альтернативні шляхи врегулювання конфлікту. Ініціативу у цьому процесі взяли на себе ОАЕ, зокрема Дубай. Цей прихований діалог, що розпочався ще в 2019 році поступово привів до відновлення дипломатичних контактів: у 2022 році еміратський посол повернувся до Ірану, на що Тегеран відповів схожим чином у квітні 2023 року. Така поступова нормалізація стала однією з передумов досягнення

перемир'я між КСА та ІРІ (Iran Appoints First UAE Ambassador since 2016 as Gulf Relations Improve, 2023).

У березні 2023 року Іран та Саудівська Аравія домовилися відновити дипломатичні відносини та відкрити посольства після семирічної паузи. Угода була досягнута за активного посередництва та сприяння Китаю, хоча раніше тривалі переговори відбувалися в Іраку та Омані ще з 2021 року (Wintour, 2023). До публічного доступу потрапила лише частина домовленостей. Угода, зокрема, передбачає графік відновлення дипломатичних відносин, підтверджує зобов'язання сторін дотримуватися принципів невторчання та територіальної цілісності (Joint Trilateral Statement by the People's Republic of China, the Kingdom of Saudi Arabia, and the Islamic Republic of Iran, 2023). Окрім покращення двосторонніх відносин, угода покликана сприяти зниженню напруженості у регіоні Перської затоки (The Impact of the Saudi-Iranian Rapprochement on Middle East Conflicts, 2023).

Нормалізація відносин між ІРІ та КСА має потенціал створити взаємовигідні умови для обох сторін. По-перше, між державами спостерігається суттєва асиметрія у фінансуванні силових структур: станом на 2025 рік оборонний бюджет Ірану становить близько 15,5 млрд доларів США, тоді як військові витрати Саудівської Аравії сягають приблизно 75 млрд доларів США (Defense Budget by Country, 2025). Виходячи з цього, Тегеран зацікавлений у збереженні наявного стратегічного становища та тимчасовому встановленні статусу-кво на Близькому Сході, що дозволило б йому уникнути надмірного виснаження ресурсів у регіональних конфліктах. Схожа мотивація наявна і в бажанні Ер-Ріяда, оскільки процес нормалізації відносин може слугувати інструментом досягнення відносного балансу сил та зниження рівня напруженості на його кордонах. Обоюсторонній інтерес до економічного розвитку міг би стати основою для зміцнення відносин між державами. Мухаммед бін Салман оголосив нову епоху економічних реформ, а ІРІ прагне компенсувати втрачений через санкції час, плануючи збільшити торгівлю з КСА до 1 млрд доларів (Alotaibi, 2023).

Проте прогрес у співпраці обмежений через численні невирішені суперечності. Іран критикує Саудівську Аравію за зволікання з економічними обіцянками та уникненням серйозних дискусій щодо регіональної безпеки. Натомість як Ер-Ріяд непокоїть ядерна програма Ірану. КСА також вважає, що Тегеран недостатньо обмежує підтримку недержавних акторів, особливо у Ємені, де союз із хуситами залишається головною причиною недовіри (Alotaibi, 2023). Тож, попри підписання офіційної угоди та обмін домовленостями про повноцінну нормалізацію відносин між державами поки що говорити зарано.

Однак дії Ірану свідчать про протилежне: він не бажає ані тиснути на хуситів щодо урегулювання ситуації в Ємені, ані тим паче припинити підтримку угруповання. Так, у звіті ООН, опублікованому в лютому 2023 року, зазначалося, що Іран продовжує надавати військову допомогу хуситам на рівнях, схожих з попередніми роками (Letter, 2 Nov. 2023, from the Panel of Experts on Yemen, 2023). Водночас у січні 2024 року сили США перехопили два іранські вантажі зі зброєю призначені для Ємену (CENTCOM Intercepts Iranian Weapons Shipments Intended for Houthis, 2024). Іранська підтримка дає хуситам змогу здійснювати атаки на комерційне судноплавство в Червоному морі. Це закономірно викликало рішучу реакцію міжнародної спільноти та заходи, спрямовані на обмеження здатності угруповання атакувати судна, як це було продемонстровано коаліцією держав на чолі з США в 2024 році (Şimşek, 2025, p. 1004).

Слід також додати, що самі ж хусити не виявили суттєвої зацікавленості в досягненні реального миру з Ер-Ріядом та відносної стабілізації ситуації в Ємені. Попри припинення прямих нападів на КСА, як зазначила дослідниця Ємену з Міжнародної кризової групи Віна Алі-Хан, під час візиту саудівського посла в Ємен у квітні 2023 року «хусити не були готові йти на жодні поступки, і посол залишив зустріч ні з чим» (Cafiero, 2023). Їхня риторика, зокрема, підтверджує позицію низки експертів, які вважають, що рух насправді не прагне укласти мир із КСА, а лише затягує

переговорний процес, аби виграти час для досягнення власних стратегічних цілей, насамперед, для зміцнення свого політичного та військового контролю на півночі Ємену (Badut, 2024).

З огляду на вищезазначене, попри офіційні заяви Тегерана про готовність впливати на дії хуситів, на практиці Іран фактично не змінив своєї політики. Крім того, у зв'язку з послабленням ролі проіранських сил у Леванті, значення хуситів у реалізації іранської проксі-стратегії зросло, що зменшує мотивацію Ірану істотно обмежувати їхній вплив у регіоні. І хоча нормалізація відносин між Ер-Ріядом і Тегераном розглядається як потенційна можливість для досягнення миру з хуситами, слід підкреслити, що останні все ж таки не перебувають під повним контролем Ірану, що ускладнює пошук компромісних рішень у цьому питанні.

Ще одним досить важливим фактором, що гальмує процес нормалізації відносин між Іраном та КСА є різні погляди на місце Ізраїлю в системі регіональних відносин. За словами Касема Мохебалі, колишнього гендиректора Департаменту Близького Сходу МЗС Ірану, стратегічною метою Саудівської Аравії у зближенні з Іраном є зниження ризиків нормалізації відносин з Ізраїлем, при цьому, він переконаний, що для Мухаммеда бін Салмана пріоритетні саме стосунки з Тель-Авівом, а не з Тегераном (Alsmadi, 2024, p. 25). Крім того, Ер-Ріяд ніколи не сприймав Ізраїль як загрозу своєму існуванню. Головною проблемою для саудівської еліти є радше ізраїльсько-палестинський конфлікт, який довгий час використовували місцеві революційні режими регіону, щоб здобути вплив на Близькому Сході (Rzhevskaya, 2025, p. 185). Іран же, навпаки, планує зміцнити зв'язки з державами Перської затоки, розглядаючи це як спосіб послабити ізраїльські спроби створити коаліцію проти нього в регіоні (Great Expectations: The Future of Iranian-Saudi Détente, 2024, p. 9). Для Ер-Ріяду загострення геополітичного протистояння між Іраном та Ізраїлем загрожує фактично його головній стратегічній меті – досягненню стабільності на Близькому Сході (Escobar Stemmman, & Arana, 2024, p. 16).

З огляду на поточні обставини, подальший розвиток саудівсько-іранських відносин суттєво визначатиметься динамікою конфлікту між Ізраїлем та Іраном. Палестинське питання, зокрема війна Ізраїлю проти ХАМАСу, що підірвало процес деескалації, започаткований регіональними гравцями протягом останніх кількох років, викликало потужний емоційний відгук у Арабському світі. Іранська військова відповідь на ізраїльське вторгнення до Гази розширила зону конфлікту на Сирію, Ірак, Ємен і Ліван, створюючи ризик повномасштабної регіональної війни (Escobar Stemmann, & Arana, 2024, p. 28). За цих умов перспектива нормалізації відносин між КСА та ІРІ є практично неможливою без принаймні часткового послаблення напруженості у протистоянні між Іраном й Ізраїлем та урегулювання конфлікту між Ізраїлем та ХАМАС, який знову перетворився на ключовий чинник регіональної дестабілізації.

Таким чином, протистояння між ІРІ та КСА є багатовимірним і зумовлене комплексом ідеологічних, політичних та безпекових чинників. «Арабська весна» стала поворотним етапом, який створив можливості для втручання у регіональні конфлікти шляхом підтримки протилежних проксі-груп, причому особливої уваги набув єменський напрямок. Підтримка Іраном хуситів стала ключовим фактором ескалації, забезпечивши їм можливість контролювати північні території, здійснювати напади на комерційне судноплавство та посилювати регіональну напруженість, тоді як інтервенція коаліції лише поглибила внутрішнє розділення та кризу. Попри формальну нормалізацію відносин між Тегераном та Ер-Ріядом, реальні передумови для завершення війни залишаються слабкими: Іран не відмовляється від використання хуситів як інструменту впливу, а сам рух, укріпивши свої позиції, не зацікавлений у компромісах. У таких умовах стабілізація Ємену виглядає малоімовірною без мінімальної деескалації між Іраном та Ізраїлем, а також без широкої міжнародної підтримки, здатної забезпечити політичне врегулювання та економічне відновлення країни.

РОЗДІЛ 4. ПРОКСИ-ВІЙНА У СИСТЕМІ ІРАНО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

4.1. Ірано-ізраїльський конфлікт в контексті регіональної безпеки.

На момент заснування ІРІ Сирія була однією з небагатьох арабських держав, що налагодили з нею співпрацю. Тож, для посилення престижу та впливу в арабських держав головною політичною зброєю Ірану було використання палестинського питання, що виявилось для нього зручним пунктом входу в регіональну систему міжнародних відносин. За словами віце-президента Інституту відповідального державного управління Квінсі Тріта Парсі, Хомейні прагнув перетворити палестинське питання з арабського на ісламське, щоб Іран не лише підтримував палестинську справу, а й очолював її (Motamedi, 2023). До того ж, прагнучи постати вагомою регіональною силою, на думку іранських посадовців, ІРІ зобов'язана була розвинути спроможності, аби змагатися зі своїм головним регіональним суперником – Ізраїлем. Ці обставини змусили Іран перейти до прагматичної співпраці із сунітськими палестинськими рухами (Tabatabai, Martini, & Wasser, 2021, p. 13).

Прикметно, що хоча деякі з початкових принципів ІРІ в зовнішній політиці з часом пом'якшилися, ворожість до Ізраїлю залишається ключовим елементом світогляду режиму. Постреволюційна напруженість між двома державами поступово перетворилася в дилему безпеки, де оборонні заходи кожної сторони розглядаються іншою як загроза власній безпеці. У цьому контексті підтримка Тегераном недержавних акторів, таких як ХАМАС і Палестинський Ісламський Джихад (ПІД), служить як стримуючим фактором, так і засобом тиску на Ізраїль (Watts et al., 2023, 114).

Одна із основоположних цілей іранської «Осі опору» є знищення Держави Ізраїль політично або військово. Палестинські члени осі вважають, що Ізраїль окупував ісламську землю, яку слід повернути силою. Ці твердження увібрала в себе також іранська позиція, що розглядає Ізраїль як

«західний військовий гарнізон». У 2011 році аятола Хаменеї опублікував збірник «Палестина очима аятоли Хаменеї», який узагальнює його висловлювання щодо палестинського питання. Ізраїль у ньому визначається як частина плану, покликаного «створити серйозні перешкоди для сили та єдності ісламського світу», а також як «знаряддя в руках Америки... для виконання її наказів на Близькому Сході». Тому «звільнення Палестини» розглядається в Ірані як спільний інтерес усіх народів регіону (Mens, 2024, р. 22-23). Припинення існування Ізраїлю й створення на його місці єдиної арабської держави Іран розглядає як найкращий шлях до отримання бажаного лідерства на Близькому Сході.

Парадоксально, однак, що навіть після Ісламської революції Іран певний час продовжував співпрацю з Ізраїлем у боротьбі проти спільного ворога – Саддама Хусейна. Війна Іраку проти Ірану стимулювала цю співпрацю, адже Тегеран потребував сучасного озброєння, а для Ізраїлю було корисно, щоб Іран та Ірак «ослаблювали» один одного у тривалій війні, що утримувало б потенційну загрозу для Ізраїлю на певній дистанції. У 1980 році Ізраїль постачав Ірану озброєння, включно з комплектами для літаків «Фантом», а у відповідь Хомейні дозволив евакуацію великої кількості іранських євреїв до Ізраїлю та США (Frankel, 1986). Ця співпраця посилилася під час так званого скандалу «Іран-Контрас», коли через секретні зусилля США звільнити американських заручників «Хизбалли» Ірану за домовленістю була передана додаткова зброя через Ізраїль як основний канал постачання. Натомість Ізраїль отримав значний прибуток від цієї таємної операції (Furlan, 2022, р. 172).

Незважаючи на ідеологічну риторику, головним занепокоєнням іранських лідерів залишався фактор безпеки: доти, доки існувала загроза з боку Іраку, Іран спрямовував усі свої зусилля на ослаблення режиму Хусейна. Однак, вже після його падіння іранські лідери зрозуміли, що Ізраїль залишився найпотужнішим із їхніх регіональних противників. Тому втягування Ізраїлю у війну через проксі було для Ірану надзвичайно

вигідним з точки зору його стратегії «випереджальної оборони», оскільки це розсіювало та відволікало ізраїльську військову міць, яка в іншому разі могла б бути спрямована проти Ірану (Sirrs, 2022).

Цікавим також є і той факт, що до початку 2000-х, незважаючи на відкрито агресивну риторику Тегерана, Тель-Авів не розглядав Іран як головну загрозу: у 1997 році Міністерство оборони Ізраїлю переглянуло політику щодо Ірану, віддаючи перевагу Іраку, Сирії та Лівану як більш серйозним загрозам національній безпеці. Лише коли Саддам Хусейн перестав бути спільним ворогом, Іран остаточно зайняв його місце, очоливши список пріоритетів національної безпеки Ізраїлю (Kaye, Nader, & Roshan, 2011, р. 22-23). Таким чином, попри ідеологічну ворожість, практичні стратегічні інтереси часто переважали у відносинах між цими державами, що демонструє скоріш прагматичний, а не лише ідеологічний характер їхнього протистояння.

Ядерний аспект, безумовно, додав новий рівень складності у відносини між державами, суттєво впливаючи на регіональну стабільність. З огляду на підтримку Тегераном антиізраїльських угруповань, зокрема ХАМАСу, ПД в Секторі Гази та «Хизбалли» в Лівані, ця загроза набула особливого значення для ізраїльського політичного й військового істеблішменту (Haider, Amir, & Naq, 2024, р. 448). Водночас, на думку лідерів Ірану міжнародна спільнота застосовує до їхньої країни «подвійні стандарти». Тегеран заявляє, що Ізраїль буцімто, єдина держава Близького Сходу з ядерною зброєю, яка не приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), не зазнавши санкцій (Katzman, 2021, р. 34).

На основі таких заяв Ірану деякі ізраїльські політики, зокрема прем'єр-міністр Біньямін Нетаньягу, вважають, що Іран із ядерною зброєю становитиме «загрозу існуванню Ізраїлю». Тож, Тель-Авів зосередився на проведенні таємних операцій, спрямованих на зрив іранських ядерних розробок. Найвідомішою з них стала кібератака «Stuxnet» 2010 року на об'єкт зі збагачення урану в Натанзі, яку, за повідомленнями, було

здійснено спільно зі США. Додатково, серія цілеспрямованих убивств іранських фізиків-ядерників ще більше поглибила ворожнечу між двома державами (Ali, Kousar, & Ahmed, 2025, p. 32). До того ж, будучи солідарним зі своєю сусідкою, Саудівською Аравією, Тель-Авів розглядав укладення СВПД з Іраном як «історичну помилку». В 2015 році Ізраїль активізував таємні зусилля, спрямовані на переконання держав переглянути угоду. Ці зусилля досягли кульмінації 2018 року, коли Трамп вивів США з СВПД та знову запровадив санкції проти ІРІ (Furlan, 2022, p. 174).

Одним із головних бар'єрів на шляху іранської гегемонії в регіоні є тісне співробітництво між Ізраїлем та США. Частина дослідників погоджується, що ворожість Тегерана до Тель-Авіва викликана не стільки через історичне протистояння, стільки через напруження відносин між ІРІ та США. Іранське духовенство сприймає Вашингтон як головну загрозу існуванню режиму, а Ізраїль відповідно як ключового союзника США, які, на їхню думку, прагнуть поширювати «імперіалізм» на Близькому Сході. В іранському уявленні інтереси Вашингтона та Тель-Авіва майже тотожні, зокрема через переконання, що Ізраїль має суттєвий вплив на американську політику (Gergieva, & Levinson, 2021, p. 62). З огляду на значну підтримку дій Ізраїлю з боку американських адміністрацій, така оцінка не видається абсолютно безпідставною. Тож, для ІРІ потенційна можливість припинення існування Ізраїлю чи хоча б зниження його військового потенціалу виступає як часткове послаблення американського впливу в регіоні, що є пріоритетним завданням для іранської зовнішньополітичної стратегії.

Відповідно така політика ІРІ закономірно викликала серйозні побоювання в середині Ізраїлю. За часів «Арабської весни» ряд американських та ізраїльських аналітиків розглядали арабські повстання безпосередньо через призму Ірану, побоюючись, що падіння проамериканських лідерів, таких як Хосні Мубарак в Єгипті, та масові протести серед шіїтської більшості в країнах на кшталт Бахрейну, лише посилять позиції Ірану та змістять баланс сил на його користь (Kaye, Nader,

& Roshan, 2011, p. 2). Як показала «Арабська весна» побоювання дійсно виявилися не безпідставними, оскільки саме внаслідок повстань Ірану вдалося поглибити свій вплив в ряді країн Близького Сходу.

Мабуть один із небагатьох позитивних проявів зростання вплив Ірану на регіональну політику після «Арабської весни» стало зближенню Ізраїлю з арабськими державами, які прагнули створити контр-балансування проти розширення іранської мережі проксі-груп. Це було неприйнятним для Ірану, котрий намагався досягти абсолютно протилежної реакції з боку Арабського світу. Ще за часів підписання угод в Осло 1993 року та перспективи миру між Ізраїлем і арабами у відповідь Іран посилив підтримку палестинських груп і відігравав значну роль у провокації нападів на Ізраїль до та під час Другої інтифади (Kaye, Nader, & Roshan, 2011, p. 66). Однак, повертаючись до періоду після «Арабської весни», встановлення у 2020 році дипломатичних відносин Ізраїлю з ОАЕ та Бахрейном фактично перенесло ізраїльський вплив безпосередньо до кордонів Ірану. Підписані за президентства Дональда Трампа Авраамські угоди стали серйозним політичним і безпековим ударом для Ірану (Bahgat, & Ehteshami, 2021, p. 35-36). Ця подія виявилася переломним моментом у геополітичній архітектурі Близького Сходу, оскільки вона відобразила прагматичний підхід акторів до вирішення питань безпеки, особливо з огляду на спільне занепокоєння зростанням іранських амбіцій (Ali, Kousar, & Ahmed, 2025, p. 34).

Результативним також виявилось продовження процесу налагодження відносин між Ізраїлем і Саудівською Аравією. Угода про додавання КСА була на столі, навіть коли Ізраїль розпочав політику непоступок у відносинах з палестинцями, які живуть у Секторі Гази та на Західному березі р. Йордан. Проте для Ірану нормалізація відносин між цими державами суперечила основоположній меті іранського режиму (Champion, 2023). Очевидно, що об'єднання їхніх зусиль у протистоянні ІРІ стало б серйозною загрозою для функціонування «Осі опору», яка є ключовим елементом безпеки Ірану та основою його регіонального впливу. Тож, на

думку деяких експертів, цей факт зіграв суттєву роль у подіях, яким дала початок атака ХАМАС на Ізраїль в жовтні 2023 року.

Узагальнити специфіку протистояння між Ізраїлем та Іраном авторка хотіла б через посилання на твердження науковця Гарвардської школи Кеннеді, фахівця з історії та політики Близького Сходу Дж. Менса. Він визначив цей конфлікт як своєрідну «холодну війну», яка має унікальний екзистенційний вимір, що формується поєднанням географічних факторів, ідеологічних розбіжностей та відчуттям потенційної загрози існуванню. Водночас, на думку вченого, на відміну від класичної «холодної війни», реальна небезпека для ІРІ та Ізраїлю є значно відчутнішою (Mens, 2024, р. 26–27). Тож, їхня взаємодія, будуючись на демонстративних ідеологічних суперечностях, відображає реальні питання безпеки та боротьбу за регіональний вплив, перетворюючи її на складну систему постійної напруги та взаємного стримування.

4.2. Роль проксі-груп у реалізації іранської політики проти Ізраїлю.

Протягом останнього десятиліття на тлі загострення напруженості у відносинах зі США та Ізраїлем Тегеран посилив зусилля щодо реалізації своєї стратегії «випереджальної оборони». Ліван і Сирія становили ключові аспекти її реалізації. Підтримка проксі-груп у Лівані та Секторі Гази дозволяє Ірану створювати багаторівневий тиск на Ізраїль і водночас підвищувати власну легітимність серед арабського населення.

Саме в цьому контексті слід ще раз зазначити про одного із найважливіших інструментів іранської регіональної політики – шийтську «Хизбаллу». Після вторгнення Ізраїлю до Лівану вона зіграла ключову роль у натиску на Тель-Авів відступити до буферної зони в 1985 році (Yupan, Jones, & Palmer, 2024). Коли у 2000 році тодішній прем'єр-міністр Ізраїлю Ехуд Барак віддав наказ вивести війська з Лівану, КВІР розцінив цей крок як значну перемогу «Осі опору» (Rezaei, 2019, р. 219). Ліванська війна 2006

року показала високу інтенсивність конфлікту між Ізраїлем та «Хизбалою». Вона завершилася резолюцією РБ ООН 1701, яка серед іншого створила демілітаризовану зону між «Блакитною лінією» та р. Літані, заборонивши проходження зброї та бойовиків, що не належать уряду Лівану чи ООН, на південь від Літані (Yuman, Jones, & Palmer, 2024). Після 2006 року бійці «Хизбалли», котрі за сприянням Сирії так і не були роззброєні, значно підвищили свій військовий рівень, отримавши передові знання у сфері розвідки й радіоелектронної боротьби завдяки використанню російського літака ТУ-214Р для збору розвідувальної інформації (Rezaei, 2019, p. 225).

Завдяки «Хизбаллі» Ірану довгий час вдавалося створювати надзвичайно серйозний тиск на Ізраїль. Вона використовувала гірську територію Лівану, щоб блокувати пересування мобільних наземних сил, розгортаючи стаціонарну мережу тунелів, обладнаних протитанковою зброєю та ракетними установками. Армія «Хизбалли» (а пізніше її приклад унаслідував ХАМАС) створювала потрійний військово-політичний виклик для Ізраїлю: виснаження цивільного населення під обстрілами та атаками з тунелів; значні втрати для наземних сил Армії Оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ), змушених вести дорогі бої для прориву укріплень; і завдання шкоди міжнародному іміджу Ізраїлю, якщо він атакував би райони із цивільними, де і фактично розміщувалися бойовики (Bahgat, & Ehteshami, 2021, p. 205). Отже, «Хизбалла» відіграла ключову роль у реалізації безпекової стратегії Ірану, виступаючи її центральним елементом, що дозволяв зберігати стратегічну перевагу у відносинах з Ізраїлем попри значну військову слабкість самого Ірану.

Проте, визначальними для Ірану були угруповання, що знаходилися безпосередньо на території Сектора Гази. Взаємини Ірану з палестинськими групами зародилися на початку 1990-х як елемент стратегії Ірану щодо посилення свого впливу в Палестині. ХАМАС, або ж «Ісламський рух опору», утворився як гілка єгипетських Братів мусульман, що займалися соціальною допомогою для палестинців. Досить цікаво також, що Ізраїль

частково сприяв поширенню цього руху, оскільки на думку тодішніх політиків реальну загрозу Ізраїлю становив рух Організація визволення Палестини (ОВП) під проводом Ясіра Арафата. Протиріччя, що були між ХАМАСом та ОВП, котра на той час активно співпрацювала з ІРІ, сприймалися Ізраїлем позитивно (Seliktar, & Rezaei, 2020, p. 60). Однак, після того, як ОВП визнала Ізраїль у 1988 році, Тегеран розірвав з нею зв'язки і поглибив співпрацю з групами, що виступають за повну ліквідацію Ізраїлю. У 2007 році, коли ХАМАС змістив правлячу партію Фатх у Газі, іранська підтримка цього угруповання значно зросла (Mens, 2024, p. 47).

Досить прикметною є палестинська бойова група Палестинський Ісламський Джихад (ПІД), котра з часу свого заснування у 1981 році шукала підтримки та натхнення в Ірані. Присутність лідерів ПІД у Дамаску у 1980-х забезпечила Ірану прямий доступ до групи, а тодішній президент Сирії Хафез аль-Асад разом з іранськими партнерами сприяли зміцненню військового потенціалу організації. Хоча через вбивство свого ідейного лідера Фатхі Шакакі ізраїльськими силами у 1995 році організація втратила частину впливу, Іран продовжує використовувати її як інструмент у своїй асиметричній боротьбі проти Ізраїлю (Bahgat, & Ehteshami, 2021, p. 206-207). Завдяки ідеологічній близькості та спільним революційним цінностям ця співпраця є досить міцною, чого не можна сказати про інше палестинське угруповання ХАМАС, у зв'язках з яким подекуди відчутні протиріччя.

Підтримка Іраном ХАМАСу носить комплексний характер і включає фінансову допомогу, військову підготовку, обмін розвідданими та постачання сучасних озброєнь. За оцінками США та Ізраїлю, від 1990-х років офіцери КВІР та командири «Хизбалли» надають членам ХАМАС базову та спеціалізовану військову підготовку, а також Іран постачав ХАМАСу ракети, зокрема «Град», «Фаджр-5» та «М-302», значно посилюючи їхню здатність атакувати Ізраїль із сектору Гази (Şimşek, 2025, p. 1005). З фінансової точки зору, за даними Герцеля Халеві, начальника ізраїльської військової розвідки, за 2017 рік Іран щорічно виділяв ХАМАС

50 мільйонів доларів і ПД – 70 мільйонів доларів (Rezaei, 2019, p. 231). Подібну інформацію також надає Держдепартамент США за 2022 рік, зазначаючи, що Іран щорічно надає «до 100 мільйонів доларів у вигляді загальної підтримки палестинським терористичним групам» (Country Reports on Terrorism, 2022, p. 277). Завдяки підтримці Ірану ХАМАС став серйозним супротивником для Ізраїлю. Під час трьох ізраїльських операцій у Газі: «Литий свинець» (2008–2009), «Хмарний стовп» (2012) та «Непорушна скеля» (2014), бригади Ізз ад-Діна аль-Кассама, військове крило ХАМАС, ефективно використовували озброєння, попередньо надане Іраном (Rezaei, 2019, p. 229).

Водночас, як і у випадку із хуситами, ХАМАС ніколи не демонстрував такого рівня відданості Ірану, як «Хизбалла» чи ПД. Особливо ці протиріччя стали відчутними за подій «Арабської весни». У 2012 році розбіжності між Іраном і ХАМАС щодо конфлікту в Сирії призвели до розриву у стосунках: угруповання, здебільшого з релігійної солідарності із сунітськими повстанцями, виступило проти зусиль Асада придушити повстання. Через цей розрив підтримка Іраном ХАМАСу під час конфлікту з Ізраїлем у 2014 році була значно меншою, ніж у попередніх зіткненнях (Levitt, 2023). Згодом з 2014 року на прохання самого формування через його фактичну ізоляцію з боку інших регіональних акторів та катастрофічний брак фінансів Іран таки відновив зв'язки зі своїм проксі. Публічна нормалізація їхніх відносин відбулася аж у серпні 2017 року (Katzman, 2021, p. 35). Цей приклад наочно продемонстрував, що навіть за значної підтримки з боку Ірану ХАМАС не був готовий йти на поступки, нехтуючи власними цілями, що вказує на обмежену здатність Ірану повністю контролювати поведінку проксі-групи, особливо якщо вона не була створена безпосередньо принципом.

Однак, навіть пори неприязнь ХАМАСу до політичного клану Асадів, варто зазначити, що сирійський режим також послідовно виступав проти Ізраїлю. Союз між Сирією та Іраном сформувався під час ірано-іракської

війни. На відміну від більшості арабських держав, що стали на бік Іраку, Хафез аль-Асад розглядав зростання впливу Багдада як загрозу власним регіональним амбіціям. Тому Сирія надала Ірану важливу підтримку під час війни, поклавши початок тривалому партнерству. Спільні недовіра і ненависть режимів до Ізраїлю та США виступали одними із головних чинників, що підтримували їхній союз (Шуляк, 2019, с. 102-103).

Проте, для Ізраїлю таке партнерство створило відчуття незахищеності та сформувало необхідність стрімкими темпами нарощувати оборонний потенціал. На початку громадянської війни в Сирії, коли позиції Башара Асада були невизначеними, Ізраїль уникав прямого втручання, але уважно спостерігав за активністю Ірану, «Хизбалли», Туреччини та Росії. Ізраїльська розвідка помітила збільшення постачань озброєнь Сил «Кудс» до «Хизбалли», зокрема точних ракет «Фатех-110», здатних уражати стратегічні об'єкти в Ізраїлі. Тож, з осені 2012 року ВПС Ізраїлю вели періодичні удари по конвоях із Дамаску до ліванського кордону (Sirrs, 2022).

Надзвичайно важливими для безпеки Ізраїлю залишалися також Голанські висоти, на які активно посягав Іран для будівництва зі сторони Сирії плацдарму для запуску ракет. У 2017–2018 роках Касем Сулеймані постійно тестував межі реакції Ізраїлю, зокрема, періодично запускаючи у його повітряний простір БПЛА з сирійської сторони Голанських висот. До 2020 року ізраїльська авіація продовжувала завдавати ударів у відповідь, щоб не дозволити Ірану остаточно закріпитися там та створити потужну систему ППО (Sirrs, 2022). Отже, іранська військова присутність у Сирії давала йому додаткові важелі впливу на Ізраїль, дозволяючи довгий час утримувати баланс сил на свою користь.

В цьому контексті слід додати, що взаємини Ірану з ХАМАСом також принесли Тегерану кілька стратегічних переваг. По перше, підтримка ХАМАСу і посилення його здатності атакувати Ізраїль створили додатковий рівень у стратегії передового захисту Ірану поряд із ліванською «Хизбаллою», що дозволяло опосередковано тиснути на Ізраїль. По друге,

підтримка палестинських груп підвищила «м'яку силу» Ірану та його популярність у Мусульманському світі, розширюючи геополітичний вплив Тегерана в палестинських територіях (Şimşek, 2025, p. 1005). Також останніми роками ХАМАС прагнув скорегувати свою політику із прагненням Ірану поступово нормалізувати відносини із арабськими державами регіону. У вересні 2022 року Ісмаїл Ганія, голова політичного бюро ХАМАС, заявив, що організація працює над зміцненням відносин із КСА (Alagöz, 2023). Однак, цей процес значно сповільнився після атаки ХАМАС на Ізраїль 7 жовтня 2023 року. І попри те, що наразі немає достовірних даних, що підтверджують пряме коригування Іраном дій угруповання, активна підтримка Тегераном ХАМАСу до та після атаки відкрито свідчить про його позицію (Esfandiari, 2023).

Реакція Ірану на подальшу відповідь Ізраїлю була досить передбачуваною. МЗС Ірану в жовтні того ж року заявило про те, що ІРІ рішуче засуджує військові атаки «ізраїльського режиму» на цивільне населення в Газі. Іран розкритикував США та «політизовані дії посадовців деяких країн», які, застосувавши подвійні стандарти, «не засуджують режим апартеїду в Ізраїлі» (Statement of the Embassy of I.R. Iran in The Hague on the latest developments in Palestine, 2023). На засіданні ГА ООН 27 жовтня 2023 року представник Ірану Хоссейн Амір-Абдоллахян наголосив також, що палестинська нація має «незаперечне та невід'ємне право на самовизначення» та «має законне право чинити опір окупації, використовуючи всі доступні методи, включаючи збройну боротьбу» (Statement of H.E. Hossein Amir-Abdollahian at the United Nations General Assembly on Gaza, 2023). Таким чином, Іран прагнув представити атаку ХАМАС на Ізраїль як легітимні дії палестинського народу, тоді як відповідь Ізраїлю він оцінив як непропорційну та таку, що порушує норми міжнародного права, що, враховуючи дедалі жорсткіші операції Тель-Авіва у Газі, було відносно просто довести.

Однак, ця «асиметрична стратегія», яка мала на меті знизити ризик безпосереднього конфлікту, почала обертатися проти ІРІ. На початку 2024 року ЦАХАЛ активізував повітряну кампанію в Лівані, ліквідувавши низку високопосадовців «Хизбалли». У жовтні того ж року Тель-Авів розширив масштаби операції, розпочавши наземний наступ на півдні Лівану (Ahmadzada, 2025; Додаток 2). До удару Ізраїлю по іранському консульству в Дамаску 1 квітня 2024 року, Тегерану вдавалося уникати прямої участі в конфліктах. Впевнений у своїх зміцнених зв'язках з Росією та Китаєм, Іран розглядав регіональний баланс як такий, що зміщується на його користь (Escobar Stemmann, & Arana, 2024, p. 21). Прямі зіткнення між Іраном та Ізраїлем з квітня 2024 року стали важливим відхиленням від їхньої практики проксі-війни, оскільки вперше обидві країни вступили у відкритий конфлікт, що ознаменувало ключову зміну в характері суперництва та вплинуло на військову й політичну стратегії обох сторін (Mahmoudian, 2024, p. 5).

У підсумку, протягом останнього десятиліття Іран реалізовував стратегію «випереджальної оборони», спираючись на проксі-групи в Лівані й Секторі Гази та використовуючи Сирію як стратегічний плацдарм для впливу на Ізраїль. Проте прямі удари Ізраїлю по іранських об'єктах та значне ослаблення проксі-мережі виявили надзвичайну вразливість асиметричної стратегії Ірану, що призвело до відкритого зіткнення між Іраном та Ізраїлем, якого Тегеран намагався всіма силами уникнути.

4.3. Вплив ірано-ізраїльського протистояння на архітектуру безпеки Близького Сходу.

У сучасних умовах протистояння на Близькому Сході між Ізраїлем та Іраном перетворилося на один із головних чинників геополітичної напруги. Вагомим ризиком все ще залишається можливість прямого військового зіткнення, оскільки Тель-Авів рішуче налаштований не допустити, щоб Тегеран здобув ядерну зброю. Це питання Ізраїль розглядає як життєво важливе для своєї національної безпеки, тому підтримує високу

боєготовність і зберігає доктрину превентивних ударів по іранських ядерних об'єктах (Ali, Kousar, & Ahmed, 2025, p. 36-37).

В цьому контексті деякі експерти, зокрема із Дослідницького центру Аль Хабтур в Єгипті, розглядають навіть потенційну війну між Іраном та Ізраїлем фактично як війну на виживання для іранського режиму. Після майже повного знищення ізраїльськими силами його проксі в районі Леванту, атака на Іран виглядала логічним кроком для Тель-Авіва. Продовження режимом, що спирається на три ключові опори: звичайний ракетний арсенал, широку мережу регіональних проксі-сил та ядерну програму, такої війни на виснаження може поставити під загрозу саме існування держави (Ahmed, & Diaaeldin, 2025).

З погляду ж авторки цієї магістерської роботи, іранські політики дуже добре розуміють становище, в якому вони опинилися. Власну безпеку та виживання режиму Тегеран завжди ставив вище ідеологічних постулатів. Тому навіть з урахуванням численних обмінів ударами між Іраном та Ізраїлем, Іран до останнього не прагнув вступати у відкриту війну з противником та його глобальним союзником США. Початково ІРІ, посиляючись на право самозахисту відповідно до статті 51 Статуту ООН, намагалася діяти досить обережно, заздалегідь координуючись із сусідніми державами, щоб за рахунок передачі цієї інформації Ізраїлю знизити рівень руйнувань. До того ж, Іран через свою місію ООН в Нью-Йорку швидко публічно закликав до припинення ескалаційної спіралі (Statement by the Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran Regarding the Defensive Operation of the Armed Forces Against the Zionist, 2024). Таким чином, Іран поки не зраджує своїм початковим принципам безпекової стратегії щодо прямого залучення у відкритий конфлікт. Він скоріш демонструє інтерес у створенні нових правил взаємного стримування, ніж у розпалюванні повномасштабної війни на Близькому Сході.

Водночас, загострення протистояння між Іраном та Ізраїлем вже зараз створює помітні зміни у регіональній безпековій архітектурі та прискорює

мілітаризацію. На думку наукового співробітника Інституту глобальної та національної безпеки доктора А. Махмудяна (2024), основна увага зосереджуватиметься на вдосконаленні повітряних наступальних і оборонних систем: Ізраїль продовжуватиме модернізацію дронів і протиповітряної оборони («Залізний купол», «Праця Давида»), тоді як Іран активізує розробку ракетних систем та технологій дронів (Mahmoudian, p. 5). На додаток, зростання напруги між Іраном та Ізраїлем стимулює також інших акторів до нарощування оборонного потенціалу у відповідь на ймовірну загрозу. Так, Єр-Ріяд просуває угоду про оборону зі США, яка, за рішенням саудівської сторони, може не залежати від певного прогресу у потенційному створенні палестинської держави (Slavin, Manning, & Burrows, 2024). Країни Перської затоки також посилили співпрацю та ініціативи щодо самостійної оборони, включаючи угоду КСА з Туреччиною на 6 мільярдів доларів (танки «Алтай», безпілотники, потенційні літаки-невидимки) та угоду ОАЕ з Кувейтом на 2,45 мільярда доларів щодо ракетних катерів (Dzulhisham, 2025).

Розглядаючи питання урегулювання конфлікту між Ізраїлем та ХАМАСом, то варто підкреслити, що пропри суттєвий прорив у припиненні бойових дій в Секторі Гази шлях до остаточної нормалізації відносин залишається надзвичайно складними. Угода між Ізраїлем та ХАМАСом була укладена 9 жовтня 2025 року, ініціативним посередником якої виступив президент США Дональд Трамп. Вона насамперед передбачає припинення війни в Газі та відведення ізраїльських військ за погодженими лініями (Full Text of Oct. 9 Israel-Hamas Deal on Trump's Plan for 'Comprehensive End' to Gaza War, 2025). Однак, на момент написання роботи, одними із основних невирішених питань залишаються повний обмін заручників та тіл тих, хто загинув під час атаки ХАМАС, а також потенційне роззброєння бойовиків і майбутнє управління Газою. До того ж, з обох сторін лунають претензії щодо недотримання угоди. Ізраїль заявляє, що ХАМАС все ще не передав всі тіла заручників, тоді як старший представник

ХАМАС звинуватив Ізраїль у порушенні перемир'я, посилаючись на підтверджені часті випадки стрілянини ізраїльських сил по Газі. Тель-Авів зі свого боку вимагає, щоб ХАМАС роззброївся та передав владу за планом із 20 пунктів, розробленим адміністрацією Трампа, що ХАМАС відповідно відмовляється робити (Al-Mughrabi, & Cornwell, 2025).

Позицію ХАМАС щодо можливого дотримання всіх пунктів угоди висловив високопосадовець руху Мохаммед Наззаль. Він заявив, що під час перехідного періоду ХАМАС залишатиметься присутнім для забезпечення безпеки гуманітарної допомоги та боротьби з бандами, а після цього мають відбутися вибори. ХАМАС пропонує довгострокове перемир'я з Ізраїлем на 3–5 років, щоб відновити Газу, а подальші гарантії залежатимуть від підтримки міжнародної спільноти та прагнення палестинців до незалежної держави (Jadallah, & Mills, 2025). Тобто із заяв ХАМАС стає зрозуміло, що угруповання точно не планує роззброюватися, чи тим паче покидати Сектор Гази. З точки зору збереження хоча б мінімальної влади над територією, їхнє рішення є цілком зрозумілим. Роззброївшись бойовики ХАМАС фактично ризикують втратити свою силу та як мінімум розчиняться в інших організаціях, а як максимум потрапить до ізраїльських в'язниць і бути повністю там ліквідованими.

Безумовно така перспектива не може повністю задовільнити головного спонсора ХАМАС – Іран, котрий ризикує втратити одного з основних проксі у боротьбі з Ізраїлем. Більше того, з урахування послаблення ролі «Хизбалли» та втрати контролю над Сирією для ІРІ це загрожує не лише послабленням його ролі на Близькому Сході, а й потенційним розвалом його регіональної «Осі опору». Однак, судячи із досить розмитих та поодиноких офіційних заяв, наразі Ірану важко визначитися, чи надасть перемир'я для нього кращі умови, ніж можливе продовження воєнних дій. Тому, єдиною окресленою заявою з боку Міністерства закордонних справ ІРІ є лише те, що країна «підтримує всі заходи та ініціативи, спрямовані на припинення війни в Газі, виведення окупаційних сил, забезпечення гуманітарної

допомоги, звільнення палестинських ув'язнених та захист основних прав палестинського народу» (Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran on Efforts to End the Genocide in Gaza, 2025). На думку дослідників із Центру Стімсона, якщо угода буде успішною, іранські прихильники жорсткої лінії стоятимуть перед вибором: або підтримати мирну угоду, переглянувши регіональну роль Ірану, або ж виступити проти неї, ризикнувши отримати відчуження від палестинських союзників та подальше ослабленням свого впливу в регіоні (Gaza Ceasefire Could Give Iran Another Chance at Negotiations with the US, 2025).

Ще одним складним питанням для сусідів ІРІ залишається питання ядерної програми. З одного боку, зменшення регіонального впливу та ролі проксі-груп для іранської безпеки спонукатиме Іран до посилення оборонної стратегії. Експерт Вашингтонського інституту близькосхідної політики Р. Такейх (2024) зазначає, що періодичні заяви з боку офіційного Тегерана в рамках можливого діалогу зі США радше слугують захистом ядерної інфраструктури, а не свідченням реальної готовності укласти угоду (Takeyh). Це пояснює, зокрема, обставина, коли іранська місія в ООН в березні 2025 року заявила про можливість переговорів (Iran Would Consider Talks with US about Concerns over Militarization of Nuclear Program, UN Mission Says, 2025). Проте через кілька днів Хаменеї, реагуючи на лист від адміністрації Трампа, підкреслив, що ІРІ не піде на домовленості зі США, оскільки вони ніколи не виконують своїх зобов'язань. Водночас він зазначив, що ІРІ «не прагне війни», але не вагатиметься у питаннях власного захисту (Khamenei, 2025). В цьому контексті, ще в лютому 2024 року Камаль Харазі, радник Хаменеї, заявив: якщо існуванню держави загрожуватиме небезпека, країна буде змушена змінити свою ядерну доктрину. Так, Іран перетворився б на реальну «порогову державу», що, за словами іранських аналітиків, є стратегією «латентного ядерного стримування». Тобто Іран використовував би свій пороговий потенціал для відлякування атак на

цивільну або ядерну інфраструктуру, а у разі нападу швидко перейшов би до завершального етапу та створення ядерної зброї (Azizi, 2024).

Така непослідовна риторика ІРІ та небажання йти на діалог із США лише завдали йому шкоди. Так, у червні 2025 року Ізраїль та США завдали ударів по ядерних об'єктах Ірану в Натанзі, Ісвахані і Фордо. Хоча підземні об'єкти, зокрема у Фордо, залишилися ключовими для потенційного відновлення програми, за звітами з Білого Дому, удари суттєво порушили ланцюг збагачення урану (Experts Agree: Iran's Nuclear Facilities Have Been Obliterated, 2025). Перед операцією Трамп вимагав від Ірану «безумовної капітуляції» та погрожував новими ударами, якщо Тегеран не просуне переговори. У відповідь на атаки Іран здійснив удари по Ізраїлю, призупинив співпрацю з МАГАТЕ та вимагав скликання позачергового засідання Радбезу ООН (Ferragamo, 2025). Тобто, риторика Ірану у поєднанні з його регіональною політикою фактично запустила новий виток конфлікту, який має високі шанси перерости з ізраїльсько-іранського протистояння у регіональний, особливо з урахуванням того факту, що ядерна програма ІРІ непокоїть не лише Тель-Авів.

Разом з тим, можна спостерігати й протилежну картину деескалації довкола ядерного питання. Після угоди про припинення вогню в Газі Трамп залишив можливість переговорів із Іраном відкритими. Натомість із заяв «партнерів» Ірану такий сценарій є досить реальним. Зокрема, президент Росії Путін повідомив, що Ізраїль прагне уникнути нової військової конфронтації з Іраном і підтримує дипломатичне врегулювання ядерного питання. Водночас Іран може використати Росію в якості важеля на переговорах, що він вже робив до російської повномасштабної війни проти України (Gaza Ceasefire Could Give Iran Another Chance at Negotiations with the US, 2025). Зі свого боку, іранські чиновники, зокрема чинний президент з крила поміркованих політиків Масуд Пезешкіан, заявляли про готовність відновити дипломатичні переговори (Azizi, 2024). Проте все ще

залишаються значні сумніви щодо сприяння цій ініціативі серед консерваторів ІРІ, які завжди виступали проти повторення сценарію СВПД.

Отже, коріння конфлікту між Іраном та Ізраїлем сягають Ісламської революції, після якої ІРІ взяла курс на конфронтацію із Заходом та заперечення права Ізраїлю на існування. Прагнення Тегерана до регіонального лідерства, прикрите ідеологічною риторикою, поставило його у пряме суперництво з Тель-Авівом. Попри використання Іраном таких угруповань як «Хизбалла», ХАМАС та ПД як механізмів тиску на Ізраїль та укріплення свого регіонального впливу, досвід взаємодії з цими проксі-групами показав обмежену здатність Ірану повністю контролювати своїх партнерів. Крім того, останні прямі удари Ізраїлю по іранських об'єктах та втрата стратегічних союзників засвідчили ризики для ІРІ повної залежності від асиметричних методів. Як наслідок, це протистояння стимулює гонку озброєнь, активізацію ракетних та ядерних програм і розширення простору для залучення зовнішніх акторів. Та навіть попри нинішні формальні домовленості між Ізраїлем і ХАМАС, досягнення сталого миру залишається сумнівним, особливо з огляду на небажання з обох сторін йти на реальні компроміси. Ця обставина зберігає ірано-ізраїльське протистояння одним із ключових джерел нестабільності на Близькому Сході та формує основу для подальший конфліктів.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, слід зазначити, що хоча ідеологічні засади ІРІ, сформовані після революції 1979 року, визначили початковий антизахідний та антиізраїльський курс, вирішальний вплив на формування проксі-стратегії Ірану мали насамперед безпекові потреби та прагнення розширити регіональний вплив. Війна з Іраком, постійна напруга у відносинах зі США та зростання американської військової присутності у Перській затоці змусили Тегеран уникати прямої конфронтації й робити ставку на асиметричний підхід. Ці передумови спричинили перехід Ірану до моделі так званої «Осі опору», де основним інструментом стали проксі-структури: від ідеологічно споріднених груп, таких як ліванська «Хизбалла» та іракська Організація «Бадр» до більш прагматичних альянсів із хуситами в Ємені та палестинськими групами в Секторі Гази, які за сприяння підрозділу КВІР-«Кудс» отримали фінансову, збройну та інструкторську підтримку. «Арабська весна» надала унікальну нагоду для розширення ІРІ своєї мережі, що стала невід'ємною частиною її доктрини, дозволяючи Тегерану формувати новий регіональний баланс сил.

Важливо зазначити, що наслідки такої стратегії мають подвійний характер. З одного боку, проксі відіграють вирішальну роль в проєкції іранського впливу в регіоні через стримування Ізраїлю, тиск на Саудівську Аравію, а також забезпечення іранської присутності на ключових логістичних маршрутах, даючи таким чином змогу значно впливати на локальні конфлікти. З іншого боку, ця модель поглиблює хронічну нестабільність у країнах, де діють проксі, та послаблює державні інститути, як це було продемонстровано в Лівані, Ємені та Іраку. Розростання цієї мережі загострює регіональні протистояння, провокує реакцію США, Ізраїлю та арабських держав, а також ускладнює можливість будь-якої нормалізації відносин.

Дослідження факторів конкуренції між Тегераном та Ер-Ріядом, особливо в контексті «Арабської весни», свідчить про те, що її корені є не

лише ідеологічними, а й глибоко пов'язані з політичними амбіціями, питаннями безпеки та зовнішнім впливом з боку США. Постреволюційні трансформації в Ірані, у поєднанні з використанням релігійних та суспільних розколів, дозволили Тегерану поширювати свій вплив і кинути виклик регіональному лідерству КСА. Натомість, сприйняття загроз з боку ІРІ, включно з її ядерною програмою та впливом на шіїтські громади, посилює оборонні заходи Ер-Ріада, створюючи ситуацію «безпекової дилеми» та ескалацію регіональної напруженості.

Аналіз використання Іраном проксі-агента в контексті конфлікту в Ємені продемонстрував, як внутрішня фрагментація та слабкість державних інститутів в купі із інтересами зовнішніх гравців перетворюють локальні суперечності на затяжну війну. Хоча початкові зв'язки хуситів з Іраном були обмеженими, згодом рух став один із ключових елементів його «Осі опору». Водночас хусити зберегли певну автономію, що демонструє гнучкий характер іранського впливу. Тегеран завдяки такій взаємодії зміг розширити свій стратегічний вплив на Аравійському півострові та поставив КСА перед необхідністю нести значні витрати у довготривалому конфлікті.

Підтримка Іраном хуситів і військові дії коаліції на чолі з КСА стали суттєвими чинниками руйнування єменської державності, спричинивши масштабну гуманітарну кризу та поділ країни між різними угрупованнями. Іранська допомога хуситам не лише унеможливила політичне врегулювання, а й створила додаткові ризики для безпеки морського судноплавства, змушуючи міжнародних та регіональних акторів реагувати силовими засобами. Попри формальну нормалізацію відносин між ІРІ та КСА, Іран не обмежив підтримку хуситів, а самі хусити не демонструють готовності до реального компромісу. У результаті Ємен перетворився на «неспроможну державу», котра і надалі залишається полем регіонального суперництва.

З огляду на динаміку ірано-ізраїльського протистояння варто відзначити, що антисіоністська риторика стала важливою складовою формування державної ідентичності Ірану. Це дало змогу Тегерану представити себе як

захисника не лише палестинців, але й ширшої Мусульманської спільноти. Іранська ядерна програма, поглиблене партнерство США та Ізраїлю, а також налагодження відносин між Ізраїлем та арабськими державами після «Арабської весни» в рамках Авраамських угод надали конфлікту ще більшої гостроти.

Безумовно, найбільш помітним виміром цього протистояння стала проксі-стратегія Ірану, що ґрунтується на підтримці недержавних антиізраїльських збройних угруповань: «Хизбалли», ХАМАСу та Палестинського Ісламського Джихаду. Завдяки цій мережі Тегеран здобув можливість чинити тиск на Ізраїль опосередковано. Підтримка «Хизбалли» та ХАМАС і ПІД забезпечувала Ірану стратегічну присутність та осередки напруженості на північно-західних кордонах Ізраїлю протягом десятиліть.

Після початку війни між Ізраїлем та ХАМАС в 2023 році протистояння між Ізраїлем та Іраном залишається ключовим фактором регіональної нестабільності. Ізраїль, прагнучи запобігти ядерному озброєнню Тегерана, зберігає готовність до превентивних ударів, що він неодноразово демонстрував за останні роки. Водночас, загострення конфлікту стимулює регіональні держави до активної мілітаризації та модернізації оборонних систем, що підвищує ризики подальшої ескалації. І попри підписання угоди про припинення бойових дій у Газі жодна зі сторін – ні ХАМАС, ні Ізраїль, ні Іран – поки не готова йти на серйозні поступки. Позиції залишаються жорсткими, а чутливі питання, зокрема роззброєння угруповання та безпека в Газі, досі не вирішені. Отже, перспективи стійкого врегулювання конфлікту залишаються віддаленими, а майбутнє стабільності на Близькому Сході й надалі видається невизначеним.

Таким чином, представлені кейси використання Іраном проксі-груп у конфліктах із регіональними суперниками та підтримки розгалуженої мережі союзних структур демонструють, що така політика ІРІ значно загострює нестабільність на Близькому Сході, поглиблюючи конфлікти та, як наслідок, впливаючи на регіональний баланс сил.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Захарченко, А. М. (2022). Реконфігурація регіональних альянсів на Близькому та Середньому Сході після «Арабської весни». *Політикус*, 1, 140–146.
- Захарченко, А. & Мартинюк, К. (2025). Сирія в системі зовнішньополітичної стратегії Ірану: адаптація до нової безпекової реальності. *Вісник Львівського університету, Серія Філософсько-політологічні студії*, 60, 288-296. Взято з http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/60_2025/36.pdf
- Іран — Саудівська Аравія: близькосхідна холодна війна. Погляд офіційної Німеччини. (2021, Січень 24). *Борисфен Інтел*. Взято з <https://bintel.org.ua/analytics/voenni-voprosy/konflikt-zones/iran-sauidvska-araviya-blizkosxidna-xolodna-vijna/>
- Кіяниця, В. (2021). Арабський Близький Схід У Зовнішній Політиці Ісламської Республіки Іран. *Вісник: Міжнародні відносини*, 54(2), 15-20. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2021/2-54/15-20>
- Корнійчук, Л. (2023). Ємен як приклад failed state у сучасних міжнародних відносинах. *Journal in Historical & Political Sciences*. – *Chernivtsi: Chernivtsi National University*, Vol. 47, 99-111. Взято з <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8975/1/Yemen%20as%20an%20Example%20of%20a%20Failed%20State%20in%20Modern%20International%20Relations.pdf>
- Мартинюк, К. (2025). Проксі-війни Ірану на Близькому Сході: стратегія, інструменти та регіональні наслідки. VII Наукова Конференція «Політичні Проблеми Міжнародних Систем та Глобального Розвитку». Тези наукової конференції для викладачів, студентів PhD та магістрів, 28 травня 2025 р., ОНУ імені І. І. Мечникова. Одеса: Астропринт, 2025, 11-13.
- Мацькович, О. (2020). Ємен: найгірша гуманітарна катастрофа на Землі. *Аналітичний центр Adastra*. Взято з <https://adastra.org.ua/blog/yemen-najgirsha-gumanitarna-katastrofa-na-zemli>

- Пророченко, Н. О, & Охріменко, М. А. (2025). Зовнішня політика Ірану у XXI ст.: посилення експансіоністських тенденцій. *Проблеми всесвітньої історії*, 4(28), 149-166. Взято з <http://jnas.nbuiv.gov.ua/uk/article/UJRN-0001537951>
- Шуляк, С. В. (2019). Мотиви іранської інтервенції в громадянську війну в Сирії: безпековий вимір. *Регіональні студії*, Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 18, 100–104. Взято з <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/02186c18-8658-4a10-99ef-de6e114e00c1>
- Ahmadzada, R. (2025, August 14). The Collapse of Iran's Proxy Strategy Exposes the Limits of Asymmetric Warfare. *Small Wars Journal*. Retrieved from <https://smallwarsjournal.com/2025/08/14/the-collapse-of-irans-proxy-strategy-exposes-the-limits-of-asymmetric-warfare/>
- Ahmed, M., & Diaaeldin, H. (2025, June 23). Iran and Israel: The War That Will Redraw the Middle East. *Al Habtoor Research Centre*. Retrieved from <https://www.habtoorresearch.com/programmes/war-will-redraw-middle-east/>
- Ajili, H., & Rouhi, M. (2019) Iran's Military Strategy, *Survival*, 61(6), 139-152. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/00396338.2019.1688575>
- Alagöz, B. (2023, October 24). Palestine: Iran's Way Out of Strategic Fears. *Center for Iranian Studies*. Retrieved from https://iramcenter.org/en/palestine-irans-way-out-of-strategic-fears_en-2428
- Al-Goidi, F. (2024, April 19). Iran's Role in the Yemen War: Real Influence and Regional Gains, 28-35. *Iran in The Middle East Building Bridges or Expanding Influence*. Doha: Middle East Council on Global Affairs. Retrieved from https://mecouncil.org/wp-content/uploads/2024/04/MECGA_Dossier-Iran-3_Final_WEB.pdf
- Ali, Z., Kousar, F., & Ahmed, S. (2025). The Israel-Iran Conflict: Shaping New Regional Dynamics in the Middle East. *Journal of Social Science and*

- Knowledge Horizons*, 1(1), 29–40. Retrieved from <https://www.journalofsocialscienceandknowledgehorizons.com/index.php/jsskh/article/view/3>
- Al-Mughrabi, N., & Cornwell, A. (2025, October 17). Israel, Hamas Trade Blame over Truce Violations Amid Delay in Return of Dead Hostages. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/israel-hamas-trade-blame-over-truce-deal-violations-rafah-border-reopening-2025-10-16/>
- Al-Muslimi, F. (2015, July 8). The Southern Question: Yemen's War Inside the War. *Carnegie Middle East Center*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/middle-east/diwan/2015/07/the-southern-question-yemens-war-inside-the-war?lang=en¢er=middle-east>
- Al-Muslimi, F. (2017, May 19). Iran's Role in Yemen Exaggerated, but Destructive. *The Century Foundation. Report Middle East*. Retrieved from <https://production-tcf.imgix.net/app/uploads/2017/05/03104439/irans-role-in-yemen-exaggerated-but-destructive.pdf>
- Alotaibi, L. (2023, June 6). Saudi Arabia and Iran: Beyond Geopolitics. *Carnegie Endowment for International Peace: Sada*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/sada/2023/06/saudi-arabia-and-iran-beyond-geopolitics?lang=en>
- Alsmadi, F. (2024, April 19). Opportunities and Challenges Along the Path of Saudi-Iran Relations, 20-27. *Iran in The Middle East Building Bridges or Expanding Influence*, 28-35. Doha: *Middle East Council on Global Affairs*. Retrieved from https://mecouncil.org/wp-content/uploads/2024/04/MECGA_Dossier-Iran-3_Final_WEB.pdf
- Arreguin-Toft, I. (2005). How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict. *International Security*, 26 (1), 93-128 .
- Azizi, H. (2021, July 22). Challenges to Iran's Role in Iraq in the Post-Soleimani Era: Complex Rivalries, Fragmented Alliances, Declining Soft Power. *German Institute for International and Security Affairs*. Retrieved from

- https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2021C44_IransRoleInIraq.pdf
- Azizi, H. (2024, November 6). Iran's Shifting Discourse on Nuclear Weaponization: Bargaining Tactic or Doctrine Change? *Middle East Council on Global Affairs*. Retrieved from <https://mecouncil.org/publication/irans-shifting-discourse-on-nuclear-weaponization-bargaining-tactic-or-doctrine-change/>
- Azizi, H., & Barnes-Dacey, J. (2024, June 5). Beyond Proxies: Iran's Deeper Strategy in Syria and Lebanon. *European Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://ecfr.eu/publication/beyond-proxies-irans-deeper-strategy-in-syria-and-lebanon/>
- Badut, F. (2024, February 21). Yemen After the KSA-Iran Agreement: From Dreams to Harsh Reality and How This Fed Houthi Behavior in the Current Crisis. *Near East South Asia Center for Strategic Studies*. Retrieved from <https://nesa-center.org/yemen-after-the-ksa-iran-agreement/>
- Bahgat, G., & Ehteshami, A. (2021). *Defending Iran: From Revolutionary Guards to Ballistic Missiles*. Cambridge University Press.
- Baron, A., & Al-Hamdani, R. (2022). The View from the City of Taiz Limitations of the Proxy War Lens for Understanding Conflict in Yemen. *Wars Battlegrounds and Strategies Reshaping the Greater Middle East*. UK, C Hurst & Co Publishers Ltd.
- Bergen, P., Rondeaux, C., Rothenberg, D., & Sterman, D. (2022). *Understanding the New Proxy: Wars Battlegrounds and Strategies Reshaping the Greater Middle East*. UK, C Hurst & Co Publishers Ltd.
- Borger, J. (2023, September 21). Crown Prince Confirms Saudi Arabia will Seek Nuclear Arsenal if Iran Develops One. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/21/crown-prince-confirms-saudi-arabia-seek-nuclear-arsenal-iran-develops-one#:~:text=Crown%20prince%20confirms%20Saudi%20Arabia%20will%20seek%20nuclear%20arsenal%20if%20Iran%20develops%20one,->

[This%20article%20is&text=The%20Saudi%20crown%20prince%20has,cooperation%20deal%20currently%20under%20negotiation](#)

- Bryjka, F. (2020). Operational Control over Non-State Proxies. *Security and Defence Quarterly*, 31(4), 191-210. Retrieved from <https://doi.org/10.35467/sdq/131044>
- Buzan, B., Jones, C. A., & Little, R. (1993). *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*. Columbia University Press.
- Byman, D., Jones, S., & Palmer, A. (2024, October 4) Escalating to War between Israel, Hezbollah, and Iran. *Center for Strategic and International Studies*. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/escalating-war-between-israel-hezbollah-and-iran>
- Cafiero, G. (2023, July 7). Analysis: Fighting Recedes, but Peace in Yemen Remains Distant. *Al Jazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2023/7/7/analysis-peace-yemen-remains-distant>
- CENTCOM Intercepts Iranian Weapons Shipments Intended for Houthis. (2024, February 15). *U.S. Central Command*. Retrieved from <https://www.centcom.mil/MEDIA/PRESS-RELEASES/Press-Release-View/Article/3677794/centcom-intercepts-iranian-weapons-shipment-intended-for-houthis/>
- Champion, M. (2023, October 9). Iran's Role in Israel Conflict is Like a Russian Nesting Doll. *Bloomberg*. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2023-10-09/israel-hamas-war-iran-s-role-is-like-a-russian-nesting-doll>
- Chipman, J. (2019). Iran's Networks of Influence in the Middle East. *The International Institute for Strategic Studies*. Retrieved from <https://web-opti-prod.iiss.org/globalassets/media-library---content--migration/files/publications---free-files/strategic-dossier/iran-dossier/irans-networks-of-influence-in-the-middle-east.pdf>

- Country Reports on Terrorism 2015. (2016). *Bureau of Counterterrorism and Countering Violent, Extremism, U.S. Department of State*. Retrieved from <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/257738.pdf>
- Country Reports on Terrorism 2022. (2022). *Bureau of Counterterrorism, U.S. Department of State*. Retrieved from <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2022>
- Country Reports on Terrorism. (2019). *Bureau of Counterterrorism, U.S. Department of State*. Retrieved from <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2019/>
- Crepy, P. (2019, October 2). Proxy Warfare's Impact on Sectarianization: The Case of Saudi-Iranian Rivalry. *FLUX: International Relations Review*. Retrieved from <https://doi.org/10.26443/firr.v9i1.6>
- Defense Budget by Country. (2025). *Global Firepower - 2025 World Military Strength Rankings*. Retrieved from <https://www.globalfirepower.com/defense-spending-budget.php>
- Dzulhisham, H. E. (2025, July 2). The Iran-Israel Conflict: Geopolitical Implications for The Middle East. The S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS). Retrieved from <https://rsis.edu.sg/rsis-publication/rsis/the-iran-israel-conflict-geopolitical-implications-for-the-middle-east/>
- Escobar Stemmann, J. J., & Arana, G. (2024). Saudi Arabia and Iran in the Shadows of a Regional War. *Belfer Center for Science and International Affairs*. Retrieved from <https://www.belfercenter.org/research-analysis/saudi-arabia-and-iran-shadows-regional-war>
- Esfandiari, H. (2023, October 10). Hamas and Israel: Iran's Role. *Wilson Center*. Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/article/hamas-and-israel-irans-role>
- Experts Agree: Iran's Nuclear Facilities Have Been Obliterated. (2025, June 26). *The White House*. Retrieved from

<https://www.whitehouse.gov/articles/2025/06/experts-agree-irans-nuclear-facilities-have-been-obliterated/>

- Fathollah-Nejad, A. (2017, October 26). The Iranian–Saudi Hegemonic Rivalry. *German Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://dgap.org/en/research/publications/iranian-saudi-hegemonic-rivalry>
- Felter, J., & Fishman, B. (2008). Iranian Strategy in Iraq: Politics and Other Means. Occasional Paper Series. *Combating Terrorism Center*. Retrieved from <https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2010/06/Iranian-Strategy-in-Iraq.pdf>
- Ferragamo, M. (2025, June 25). U.S., Israel Attack Iranian Nuclear Targets—Assessing the Damage. *Council on Foreign relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/article/us-israel-attack-iranian-nuclear-targets-assessing-damage>
- Final Communiqué of the Baghdad Conference for Cooperation and Partnership. (2021, August 28). *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Iraq*. Retrieved from <https://mofa.gov.iq/2021/25539/>
- Five Years Since Decisive Storm. (2020, April 1). *The Sana’a Center for Strategic Studies*. Retrieved from https://sanaacenter.org/publications/the-yemen-review/9518#Five_Years_Since_Decisive_Storm
- Fox, A. C. (2019). Conflict and the Need for a Theory of Proxy Warfare. *Journal of Strategic Security*, 12(1), 44-71. Retrieved from <https://digitalcommons.usf.edu/jss/vol12/iss1/3>
- Frailhat, I. (2020). *Iran and Saudi Arabia: Taming a Chaotic Conflict*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Frankel, G. (1986, November 18). Israeli Reportedly Set Up First U.S.-Iran Arms Deal. *The Washington Post*. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1986/11/19/israeli-reportedly-set-up-first-us-iran-arms-deal/af008743-8e15-4109-910d-a3a94baf86b/>

- Full Text of Oct. 9 Israel-Hamas Deal on Trump's Plan for 'Comprehensive End' to Gaza War. (2025, October 14). *The Times of Israel*. Retrieved from <https://www.timesofisrael.com/full-text-of-oct-9-israel-hamas-deal-on-trumps-plan-for-comprehensive-end-to-gaza-war/>
- Furlan, M. (2022). Israeli-Iranian Relations: Past Friendship, Current Hostility. *Israel Affairs*, 28(2), 170–183. <https://doi.org/10.1080/13537121.2022.2041304>
- Gaza Ceasefire Could Give Iran Another Chance at Negotiations with the US. (2025, October 15). *Stimson Center*. Retrieved from <https://www.stimson.org/2025/gaza-ceasefire-could-give-iran-another-chance-at-negotiations-with-the-us/>
- Gergiieva, V., & Levinson, D. (2021). Strategic Culture Fenomena in Iran-Israel Relations. *International and Political Studies*, 34, 59-72. Retrieved from <https://dspace.onu.edu.ua/items/8df4fec3-e89d-42b4-af77-c7f6d527964f>
- Glenn, C. (2022, July 7). Who are Yemen's Houthis? *Wilson Center*. Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/article/who-are-yemens-houthis>
- Gordon, A., & Parkinson, S. (2018). How the Houthis Became “Shi‘a”. *Middle East Report Online*. Retrieved from <https://merip.org/2018/01/how-the-houthis-became-shia/>
- Grajewski, N. (2024, December 9). Why Did Iran Allow Bashar al-Assad's Downfall? *Carnegie Middle East Center*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/middle-east/diwan/2024/12/why-did-iran-allow-assads-downfall?lang=en>
- Great Expectations: The Future of Iranian-Saudi Détente. (2024, June 13). *International Crisis Group*. *Middle East Briefing № 92*. Retrieved from https://www.crisisgroup.org/sites/default/files/2024-06/b092-future-of-iranian-saudi-detente_1.pdf
- Groh, T. L. (2019). *Proxy War. The Least Bad Option*. Stanford, CA: Stanford University Press.

- Hadad, H. (2024, April 16). Proxy Battles: Iraq, Iran, and the Turmoil in the Middle East. *European Council on Foreign Relations*. Retrieved from https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2024/04/Proxy-battles-Iraq-Iran-and-the-turmoil-in-the-Middle-East_v1.pdf
- Hadzikadunic, E. (2019). Iran–Saudi Ties: Can History Project Their Trajectory? *Middle East Institute NUS*. Retrieved from <https://mei.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/10/Insight-215-Saudi-Iranian-Ties.pdf>
- Hafezi, P., Bassam, L., Al-Khalidi, S., & Williams, D. (2024, April 4). Iran Embassy Strike Shows Israel’s Growing Reach as Mideast Boils. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-embassy-strike-shows-israels-growing-reach-mideast-boils-2024-04-04/>
- Haider, S. R., Amir, D., & Haq, U. (2024). Cracking the Enigma: Iran-Israel Relations Unveiled a Provocative Exploration into Global Geopolitics. *Spry Contemporary Educational Practices* , 3(1). Retrieved from <https://journals.sprypublishers.com/index.php/CONTEMPORARY-EDUCATIONAL PRACTIC/article/view/86>
- Hamid, S. (2015, January 26). Yemen’s Houthis ‘Similar’ to Lebanon’s Hezbollah: Iran Official. *Al Arabiya News*. Retrieved from <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2015/01/26/Yemen-s-Houthis-similar-to-Lebanon-s-Hezbollah-Iran-official>
- Heistein, A. (2022). The Houthis’ Evolution, Governance, and Power. *United Against Nuclear Iran*. Retrieved from https://www.unitedagainstnucleariran.com/sites/default/files/AHedits_Houthi%20Overview_Israeli%20perspective_5.22_clean_.pdf
- Hinz, F. (2023, October 17). Little and Large Missile Surprises in Sanaa and Tehran. *International Institute for Strategic Studies (IISS)*. Retrieved from <https://www.iiiss.org/online-analysis/military-balance/2023/10/little-and-large-missile-surprises-in-sanaa-and-tehran/>

- Houthi Attacks on Merchant Ships in the Red Sea. (2025, July 10). *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/houthi-attacks-merchant-ships-red-sea-2025-01-16/>
- Hubbard, B., Fassihi, F., & Bergman, R. (2021, April 20). Iran Rattled as Israel Repeatedly Strikes Key Targets. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2021/04/20/world/middleeast/iran-israeli-attacks.html>
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran: Report by the Director General (GOV/2003/40). (2003, June 6). *International Atomic Energy Agency*. Retrieved from <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-40.pdf>
- Innes, M. A., & Banks, W. C. (2012). *Making Sense of Proxy Wars: States, Surrogates and the Use of Force*. Potomac Books, Inc.
- Iran Appoints First UAE Ambassador since 2016 as Gulf Relations Improve. (2023, April 5). *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-appoints-first-uae-ambassador-since-2016-gulf-relations-improve-2023-04-05/>
- Iran Voices Concern over Developments in Syria. (2025, March 7). *Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran*. Retrieved from <https://en.mfa.gov.ir/portal/newsview/762765>
- Iran Would Consider Talks with US about Concerns over Militarization of Nuclear Program, UN Mission Says. (2025, March 9). *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-would-consider-talks-with-us-about-concerns-over-militarization-nuclear-2025-03-09/>
- Iran's UN Mission Says Tehran Not Involved in Hamas Attacks. (2023, October 9). *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/irans-un-mission-says-tehran-not-involved-hamas-attacks-2023-10-09/>

- Izol, R., Cingöz, M. (2022). Iran-Saudi Arabia Rivalry and the Yemen Crisis. *Gazi Akademik Bakış*, 16(31), 345-360. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/gav/issue/73779/1217296>
- Jadallah, A., & Mills, A. (2025, October 18). Exclusive: Hamas Aims to Keep Grip on Gaza Security and Can't Commit to Disarm, Senior Official Says. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/hamas-aims-keep-grip-gaza-security-cant-commit-disarm-senior-official-says-2025-10-17/>
- Joint Statement from the Governments of the United States, Australia, Bahrain, Belgium, Canada, Denmark, Germany, Italy, Japan, Netherlands, New Zealand, Singapore, and the United Kingdom. (2024, January). *The White House*. Retrieved from <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/statements-releases/2024/01/03/a-joint-statement-from-the-governments-of-the-united-states-australia-bahrain-belgium-canada-denmark-germany-italy-japan-netherlands-new-zealand-and-the-united-kingdom/>
- Joint Trilateral Statement by the People's Republic of China, the Kingdom of Saudi Arabia, and the Islamic Republic of Iran. (2023, March 10). *Ministry of Foreign Affairs People's republic of China*. Retrieved from https://www.mfa.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367487.html
- Jones, S. G. (2019, March 11). War by Proxy: Iran's Growing Footprint in the Middle East. *Center for Strategic and International Studies*. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/war-proxy-irans-growing-footprint-middle-east>
- Juneau, T. (2016). Iran's Policy towards the Houthis in Yemen: A Limited Return on a Modest Investment. *International Affairs*, 92, 647-663. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/302064592_Iran's_policy_towards_the_Houthis_in_Yemen_A_limited_return_on_a_modest_investment
- Katz, B. (2018, October 11). Axis Rising: Iran's Evolving Regional Strategy and Non-State Partnerships in the Middle East. *Center for Strategic and*

- International Studies*. Retrieved from https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/181011_Katz_Axis_Rising_layout_v3.pdf
- Katzman, K. (2021). Iran's Foreign and Defense Policies. *Congressional Research Service*. Retrieved from <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44017/80>
- Kaye, D. D., Nader, A., & Roshan, P. (2011). *Israel and Iran: a Dangerous Rivalry*. RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg1143osd>
- Kendall, E. (2017). Iran's Fingerprints in Yemen. *Atlantic Council*. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issuebrief/iran-s-fingerprints-in-yemen-real-or-imagined>
- Khalaji, M. (2015, May 18). Yemen War Heats Up Iran's Anti-Saudi Rhetoric. *The Washington Institute*. Retrieved from <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/yemen-war-heats-irans-anti-saudi-rhetoric>
- Khamenei, A. (2015). Leader's Speech in Meeting with Teachers from Throughout the Country. *Khamenei.ir*. Retrieved from <https://english.khamenei.ir/news/2064/Leader-s-Speech-in-Meeting-with-Teachers-from-Throughout-the>
- Khamenei, A. (2020, January 3). The Quds Force Strategy Will Be the Same as during the Martyr General Soleimani. *Khamenei.ir*. Retrieved from <https://english.khamenei.ir/news/7271/The-Quds-Force-strategy-will-be-the-same-as-during-the-Martyr>
- Khamenei, A. (2025, March 12.) If US Makes a Military Move against Iran, They Will Suffer the Greatest Loss. *Khamenei.ir* Retrieved from <https://english.khamenei.ir/news/11562/If-US-makes-a-military-move-against-Iran-they-will-suffer-the>
- Knights, M., & Almeida, A. (2015). The Saudi-UAE War Effort in Yemen (Part 2): The Air Campaign. *The Washington Institute*. August 11. Retrieved

from <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/saudi-uae-war-effort-yemen-part-2-air-campaign>

Letter Dated 1 June 2015 from the Panel of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 1929 (2010) Addressed to the President of the Security Council. (2015, June 2). *United Nations Security Council*. Retrieved from https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2015_401.pdf

Letter, 2 Nov. 2023, from the Panel of Experts on Yemen. (2023, November 2). *United Nations Security Council*. Retrieved from <https://docs.un.org/en/S/2023/833>

Letter, 26 Jan. 2018, from the Panel of Experts on Yemen Mandated by Security Council Resolution 2342 (2017). (2018, January 26). *United Nations Security Council*. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/1639536?ln=en&v=pdf>

Letter, 27 Jan. 2020, from the Panel of Experts on Yemen. (2020, April 28). *United Nations Security Council*. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/3859381?ln=en&v=pdf>

Levitt, M. (2023). The Hamas-Iran Relationship. *The Washington Institute*. Retrieved from <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/hamas-iran-relationship>

Lister, C., Salem, P., Aman, F., Altunışık, M. B., Scham, P., & Katulis, B. (2024, December 9). Special Briefing: After Assad's Fall, What's Next for Syria and the Region? *The Middle East Institute*. Retrieved from <https://www.mei.edu/blog/special-briefing-after-assads-fall-whats-next-syria-and-region>

Mahmoudian, A. (2024). Iran-Israel Conflict: A New Stage Emerges. *GNSI Publications*, 4. Retrieved from https://digitalcommons.usf.edu/gnsi_publications/4/

- Mangu, V. P. (2025). Houthis, Iran, and the Saudi-Yemen Conflict: A Proxy War or Internal Struggle. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*, 9(2), 547-555. Retrieved from <https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd78354.pdf>
- Mansour, R., Al-Shakeri, H., & Haid, H. (2025), The Shape-Shifting ‘Axis of Resistance’: How Iran and Its Networks Adapt to External Pressures, Research Paper. *Royal Institute of International Affairs*. Retrieved from <https://doi.org/10.55317/9781784136369>
- McInnis, J. M. (2017). Iranian Concepts of Warfare: Understanding Tehran’s Evolving Military Doctrines. *American Enterprise Institute*. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/resrep03269>
- Mehvar, A. (2024, August 1). Israel's Assassinations outside Palestine | ACLED Insight. *ACLED*. Retrieved from <https://acleddata.com/brief/israels-assassinations-outside-palestine-acled-insight>
- Mens, J. (2024). A War Without a Name: The Iran-Israel Relationship in Historical Perspective. *Belfer Center for Science and International Affairs*. Retrieved from <https://www.belfercenter.org/research-analysis/war-without-name-iran-israel-relationship-historical-perspective>
- Metrinko, M. (2015). The 1979 Hostage Crisis: Down and Out in Tehran. *The American Foreign Service Association*. Retrieved from <https://afsa.org/1979-hostage-crisis-down-and-out-tehran>
- Military Advisor calls for 5,000-Kilometer Expansion of Strategic Depth. (2024, March 6). *Teheran Times*. Retrieved from <https://www.tehrantimes.com/news/495832/Military-advisor-calls-for-5-000-Kilometer-expansion-of-strategic>
- Minor, A. (2024, September 3). The Danger of Calling the Houthis an Iranian Proxy. *Brookings*. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/the-danger-of-calling-the-houthis-an-iranian-proxy/>
- Motamedi, M. (2023, November 6). Iran and Israel: From Allies to Archenemies, How Did They Get Here? *Al Jazeera*. Retrieved from

<https://www.aljazeera.com/news/2023/11/6/iran-and-israel-from-allies-to-archenemies-how-did-they-get-here>

- Mumford, A. (2013). *Proxy Warfare (War and Conflict in the Modern World)*. Oxford, UK, Polity Press.
- Nilsson, N., Weissmann, M., Palmertz, B., Thunholm, P., & Häggström, H. (2021). *Security Challenges in the Grey Zone: Hybrid Threats and Hybrid Warfare. Hybrid Warfare: Security and Asymmetric Conflict in International Relations*. Bloomsbury Academic: I.B. Tauris.
- Ottaway, M. (2022, January 6). War and Politics in Libya, Yemen, and Syria. *Wilson Center*. Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/article/war-and-politics-libya-yemen-and-syria>
- Parsi, R. (2021). Iran's Hybrid Warfare Capabilities. *Hybrid Warfare: Security and Asymmetric Conflict in International Relations*. Bloomsbury Academic: I.B. Tauris.
- Rasmussen, K. B. (2009). The Foreign Policy of Iran Ideology and Pragmatism in the Islamic Republic. *DIIS's Defence and Security Studies*. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/resrep13162>
- Rauta, V. (2018). A Structural-Relational Analysis of Party Dynamics in Proxy Wars. *International Relations*, 32 (4), 449-467. Retrieved from <https://centaur.reading.ac.uk/79835/>
- Raydan, N., & Nadimi, F. (2025, January 27). Despite the Houthi Pledge to Limit Attacks, the Red Sea Remains Highly Volatile. *The Washington Institute*. Retrieved from <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/despite-houthi-pledge-limit-attacks-red-sea-remains-highly-volatile>
- Resurgence of Terrorism in Syria «American-Zionist Plot» after Failure in Lebanon: Iran. (2024, November 30). *Qods News Agency*. Retrieved from <http://qodsna.com/en/397603/Resurgence-of-terrorism-in-Syria-%EF%BF%BDAmerican-Zionist-plot-%EF%BF%BD-after-failure-in-Lebanon:-Iran>

- Rezaei, F. (2019). *Iran's Foreign Policy After the Nuclear Agreement: Politics of Normalizers and Traditionalists*, 1st ed. Palgrave Macmillan Cham.
- Riedel, B. (2021, January 11). A Pragmatic View on Yemen's Houthis. *The Brookings Institution*. Retrieved from <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/01/11/a-pragmatic-view-on-yemens-houthis/>
- Robinson, K. (2023). Yemen's Tragedy: War, Stalemate, and Suffering. *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/background/yemen-crisis>
- Rzhevskaya, N. (2025). The Saudi-Israeli Conflict: Current State and Settlement Scenario. *Mediaforum: Analytics, Forecasts, Information Management*. 16, 180-194. Retrieved from <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2025.16.180-194>
- Salehyan, I. (2010). The Delegation of War to Rebel Organizations. *The Journal of Conflict Resolution*, 54(3), 493–515. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/27820997>
- Salhani, J. (2024, February 10). Who are the Islamic Resistance in Iraq? *Al Jazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2024/2/10/analysis-who-is-the-islamic-resistance-in-iraq>
- Salih, M. A. (2025, January 14). Post-Assad Syria: Challenges, Opportunities, and the US Role in Shaping its Future. *Foreign Policy Research Institute*. Retrieved from <https://www.fpri.org/article/2025/01/post-assad-syria-challenges-opportunities-and-the-us-role-in-shaping-its-future/>
- Saudi Arabia Breaks Off Ties with Iran after al-Nimr Execution. (2016, January 4). *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35217328>
- Saudi Paper, Close to MBS, Calls on US to Strike Iran. (2019, May 17). *Middle East Monitor*. Retrieved from

<https://www.middleeastmonitor.com/20190517-saudi-paper-close-to-mbs-calls-on-us-to-strike-iran/>

Seligman, L., & Banco, E. (2024, January 9). Iraqi Officials Privately Signal They Want US Forces to Stay. *Politico*. Retrieved from <https://www.politico.com/news/2024/01/09/iraq-us-troops-removal-00134564>

Seliktar, O., & Rezaei, F. (2020). *Iran, Revolution, and Proxy Wars*. Palgrave Macmillan. 1st ed.

Seloom, M. (2024, April 19). From Rivals to Allies: Iran's Evolving Role in Iraq's Geopolitics. *Middle East Council on Global Affairs*. Retrieved from https://mecouncil.org/publication_chapters/from-rivals-to-allies-irans-evolving-role-in-iraqs-geopolitics/

Şimşek, H. F. (2025). Iran's Proxy War Paradox: Strategic Gains, Control Issues, and Operational Constraints. *Small Wars & Insurgencies*, 36(6), 997–1024. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/09592318.2025.2512807>

Singh, M. (2020, May 27). Iran and America – the Impasse Continues. *The Washington Institute*. Retrieved from <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/iran-and-america-impasse-continues>

Sinovets P. A. (2018). Enemy at the Gates: Current International Security Challenges and the Nonproliferation Architecture. *Вісник ОНУ. Соціологія та політичні науки*, 2018, 2(31), 35-52.

Sirrs, O. (2022). *Iran's Qods Force: Proxy Wars, Terrorism, and the War on America*. Naval Institute Press, Annapolis, Maryland.

Slavin, B., Manning, R. A., & Burrows, M. (2024, July 5). Scenarios for the Middle East to 2026: Worse Before It's Better. *Stimson Center*. Retrieved from <https://www.stimson.org/2024/scenarios-for-the-middle-east-in-2026-worse-before-its-better/>

Soage, A. B. (2017, June 30). What is Really behind the Saudi-Iranian Cold War. *Instituto Español de Estudios Estratégicos*. Retrieved from

<https://www.researchgate.net/publication/318462600> What is really behind the Saudi-Iranian cold war

Soltani, A., Parry, A., Mills, P., Moore, J., Braverman, A., Arman, A. O., & Carl, N. (2024, March 7). Iran Update, March 7, 2024. *Institute for the Study of War*. Retrieved from <https://www.understandingwar.org/backgrounder/iran-update-march-7-2024>

Soufan, A. (2018, November, 11). Qassem Soleimani and Iran's Unique Regional Strategy. *Combating Terrorism Center at West Point*, (10), 1-12. Retrieved from <https://ctc.westpoint.edu/qassem-soleimani-irans-unique-regional-strategy/>

Statement by the Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran Regarding the Defensive Operation of the Armed Forces Against the Zionist. (2024, October 2). *Embassy of Islamic Republic of Iran: Vienna*. Retrieved from <https://austria.mfa.gov.ir/en/NewsView/754308/Statement-by-the-Ministry-of-Foreign-Affairs-of-the-Islamic-Republic-of-Iran-Regarding-the-Defensive-Operation-of-the-Armed-Forces-Against-the-Zionist>

Statement of H.E. Hossein Amir-Abdollahian at the United Nations General Assembly on Gaza. (2023, October 27). *Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the UN office in Vienna*. Retrieved from <https://viennaun.mfa.gov.ir/en/newsview/732634/Statement-of-HE-Hossein-Amir-Abdollahian-at-the-United-nations-General-Assembly-on-Gaza>

Statement of the Embassy of I.R. Iran in The Hague on the latest developments in Palestine. (2023, October 23). *Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran*. Retrieved from <https://netherlands.mfa.gov.ir/en/newsview/732339/Statement-of-the-Embassy-of-IR-Iran-in-The-Hague-on-the-latest-developments-in-Palestine>

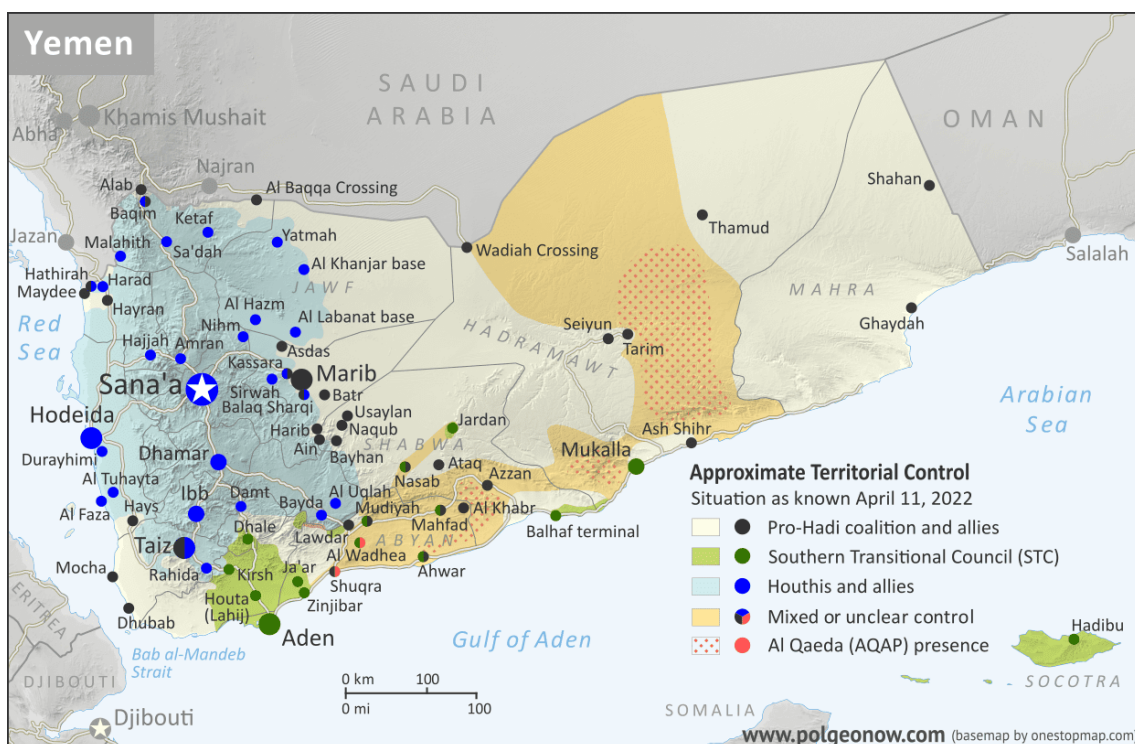
- Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran Regarding Developments in Syria. (2024, December 8). *Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran*. Retrieved from <https://en.mfa.gov.ir/portal/newsview/757791>
- Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran on Efforts to End the Genocide in Gaza. (2025, October 10). *Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran*. Retrieved from <https://en.mfa.gov.ir/portal/newsview/776370>
- Tabatabai A.M., Martini J., & Wasser, B. (2021, April 14). The Iran Threat Network (ITN): Four Models of Iran's Nonstate Client Partnerships. *The RAND Corporation*. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR4231.html
- Tabatabai, A. M., Chandler, N., Frederick, B., & Kavanagh, J. (2021, September 27). Iran's Military Interventions: Patterns, Drivers, and Signposts. *The RAND Corporation*. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA444-2.html
- Takeyh R. (2024, December 8). Will Iran Become More Dangerous after Assad's Ouster in Syria? *The Council of Foreign Relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/expert-brief/will-iran-become-more-dangerous-after-assads-ouster-syria>
- The Impact of the Saudi-Iranian Rapprochement on Middle East Conflicts. (2023, April 19). *International Crisis Group*. Retrieved from <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran-saudi-arabia/impact-saudi-iranian>
- Treasury Targets Houthi Weapons Procurement and Funding Networks. (2024, June 17). *U.S. Department of the Treasury*. Retrieved from <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy2409>
- U.S. Relations with Yemen. (2022, June 8). *U.S. Department of State*. Retrieved from <https://2021-2025.state.gov/u-s-relations-with-yemen/>

- Uskowi, N. (2019). *Temperature Rising: Iran's Revolutionary Guards and Wars in the Middle East*. Rowman & Littlefield.
- Vakil, S. (2018). Understanding Tehran's Long Game in the Levant. *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, 15(60), 105–120. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/26605038>
- van der Heiden, P., & Krijger, A. (2018). The Saudi-Iranian Rivalry: An Ominous Zero-Sum Game for Supremacy. *Atlantisch Perspectief*, 42(2), 11–15. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/48581412?seq=5#metadata_info_tab_contents
- Vatanka, A. (2021, January 15). Whither the IRGC of the 2020s? Is Iran's Proxy Warfare Strategy of Forward Defense Sustainable? *New America/Arizona State University Future of War*. Retrieved from <https://d1y8sb8igg2f8e.cloudfront.net/documents/Whither the IRGC of the 2020s .pdf>
- Vatanka, A. (2022). The Islamic Revolutionary Guard Corps of the 2020s Evaluating Iran's Proxy Warfare Strategy. *Wars Battlegrounds and Strategies Reshaping the Greater Middle East*. UK, C Hurst & Co Publishers Ltd. 202-212
- Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliance*. Cornell University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Watling, J. (2019). Proxy Warfare: Iran. *The Future Conflict Operating Environment Out to 2030*, 11–18. Royal United Services Institute (RUSI). Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/resrep37396.5>
- Watts, S., Frederick, B., Chandler, N., Toukan, M., Curriden, C., Mueller, E. E. ... Martini, J. (2023). *Proxy Warfare in Strategic Competition: State Motivations and Future Trends*. The RAND Corporation. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA307-2.html

- Why Saudi Arabia and Israel Oppose Iran Nuclear Deal. (2015, April 14). *Al Jazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2015/4/14/why-saudi-arabia-and-israel-oppose-iran-nuclear-deal>
- Wintour, P. (2023, March 10). Iran and Saudi Arabia Agree to Restore Ties after China-Brokered Talks. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/10/iran-saudi-arabia-agree-restore-ties-china-talks>
- Yemen Control Map & Report: Truce Pauses Fighting - April 2022. (2022, April 12). *Political Geography Now*. Retrieved from <https://www.polgeonow.com/2022/04/yemen-civil-war-map-2022.html>
- Yemen Faces Mounting Economic Challenges as Conflict Continues, Regional Tensions Escalate. (2024, October 31). *World Bank Group*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/10/31/yemen-faces-mounting-economic-challenges-as-conflict-continues-regional-tensions-escalate>
- Yemen's Houthis Insist Iran Had no Involvement in Tel Aviv Drone Attack. (2024, July 21). *Middle East Monitor*. Retrieved from <https://www.middleeastmonitor.com/20240721-yemens-houthis-insist-iran-had-no-involvement-in-tel-aviv-drone-attack/>
- Yemen's Houthis Say Will Stop all Attacks on Saudi Arabia. (2019, September 20). *Al Jazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2019/9/20/yemens-houthis-say-will-stop-all-attacks-on-saudi-arabia>

Додаток 1. Мапа розподілу контролю в Ємені (на квітень 2022 року)

Взято з «Yemen Control Map & Report: Truce Pauses Fighting - April 2022»

Додаток 2. Мапа ліквідації Ізраїлем високопоставлених членів

«Осі опору» (7 жовтня 2023 – 31 липня 2024)

Взято з «Israel's Assassinations outside Palestine | ACLED Insight»

